

Tadqiqot.uz

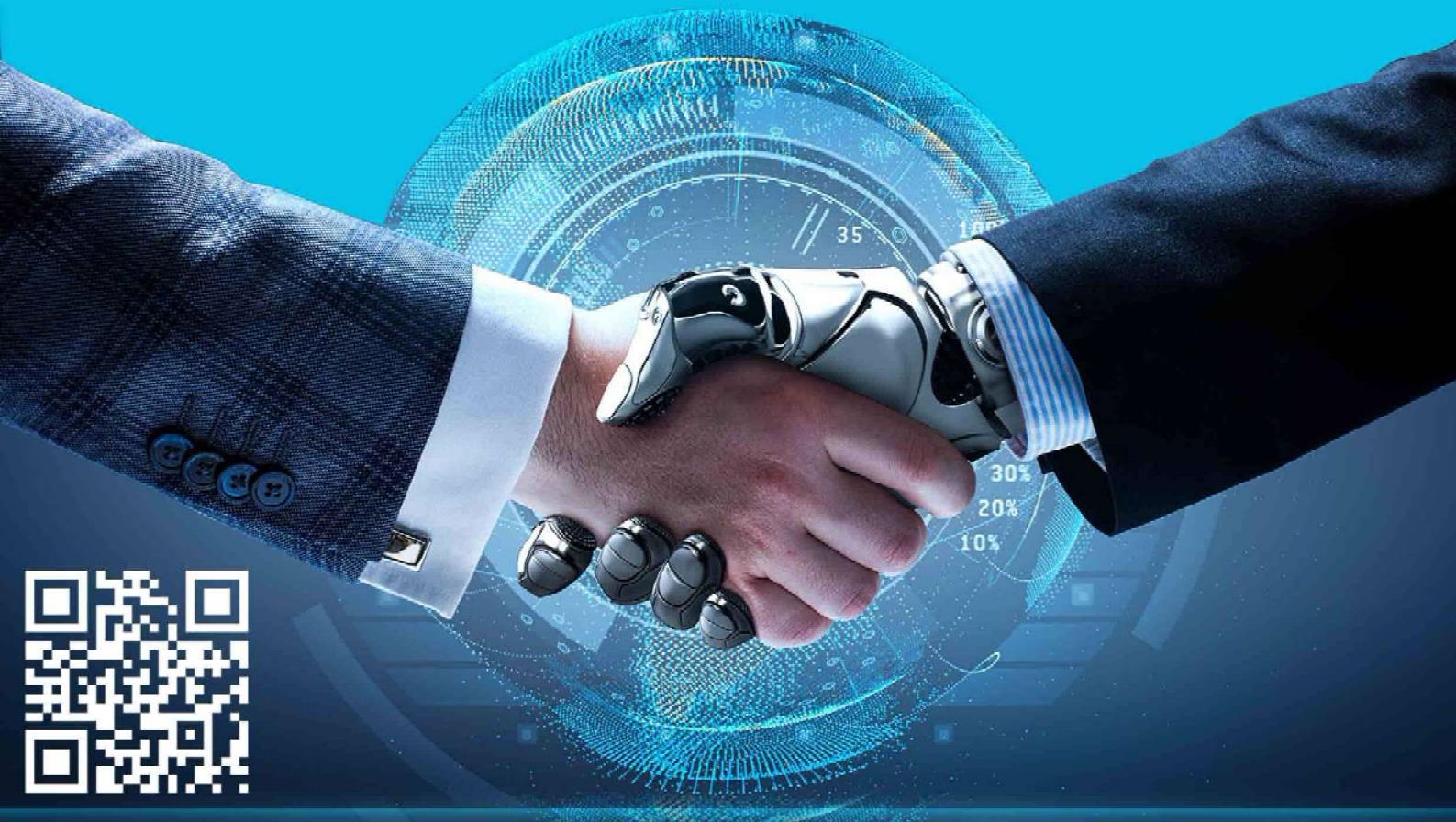
CONFERENCES.UZ

“РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ: ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ ОМИЛЛАРИ”

МАВЗУСИДАГИ ХАЛКАРО ИЛМИЙ - АМАЛИЙ
МАСОФАВИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ
1 МАЙ, 2020 | ТОШКЕНТ

МАТЕРИАЛЛАР ТҮПЛАМИ

Doi Conference: 10.26739/conf_05/05/2020

ТОШКЕНТ – 2020

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ: ЗАМОНАВИЙ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ
ОМИЛЛАРИ МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ
- АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯНИНГ
МАТЕРИАЛЛАРИ ТҮПЛАМИ**

1-қисм | Часть-1 | Part-1

ТОШКЕНТ-2020

Рақамли иқтисодиёт: замонавий тенденциялар ва ривожланиш омиллари мавзусидаги халқаро илмий - амалий конференция [Тошкент; 2020]

Рақамли иқтисодиёт: замонавий тенденциялар ва ривожланиш омиллари мавзусидаги халқаро илмий - амалий конференциянинг материаллари тўплами, 1 май 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020.

Taxrur кенгаши аъзолари:

Nanuli Khizanishvili

Doctor of Economic Sciences, Tbilisi Iv. Javakhishvili State University. Faculty of Economics

Catherine Gospodarik

К.э.н., доцент, заведующая кафедрой аналитической экономики и эконометрики экономического факультета БГУ

Ш.Ф.Файзиев

Tadqiqot.uz раҳбари, юридик фанлар доктори, доцент

З.А.Қодирова

Тошкент давлат шарқшунослик университети кафедра мудири, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

М.Х.Вохидова

Тошкент давлат шарқшунослик университети ўқитувчиси, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

Н.Э.Жиянова

Тошкент молия институти Давлатий молия кафедраси доценти, и.ф.н.

М. Т.Яхшиева

ТДИУ "Университет 3.0" халқаро ўқув, илмий-инновацион тадқиқотлар маркази бош мутахассиси, и.ф.н., доцент.

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Тўпламга киритилган мақола ва тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

1-СЕКЦИЯ. ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ ВА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

1.Акбаржон Иминов

КОРОНАВИРУС ЭПИДЕМИЯСИ - РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА
ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА.....6

2.Ravshanova Mohinur O'rol qizi, Samadov Ortiq Abdualim o'g'li

RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZBEKISTONDAGI
ISTIQBOLLARI.....10

3.Фирдавс Валиханов

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ХУФЁНА ИҚТИСОДИЁТНИ
ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА.....13

4.Яхшиева Мавлуда Турсыновна

ИЛМ-МАЪРИФАТ ВА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ УЙҒУНЛИГИ.....17

5.Musaeva Rushana Abduvali qizi

PROSPECTS FOR THE APPLICATION OF DIGITAL MARKETING
IN UZBEKISTAN.....20

6.Буранова Лола Вахабовна, Менглибаева Сарвиноз Шухратовна

ФИНАНСОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ФАКТОРЫ
ВОЗДЕЙСТВИЯ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....23

7.Пулатов Б.Н.

ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ, ИНТЕРАКТИВ ХИЗМАТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ:
МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР.....28

8.Hakimov Hakimjon Abdullo o'g'li, Azimov O'tkirbek

O'ZBEKISTONDA IQTISODIY JARAYONLARNI TADQIQ ETISHDA "MACHINE
LEARNING" MODELLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI.....31

9.Tahsinabonu Mustokhiddinova, Academic advisor PhD D.Rustamov

CLOUD COMPUTING: KEY ELEMENTS AND ADVANTAGES OF IMPLEMENTING
INTO PRACTICE.....35

2-СЕКЦИЯ. БАНК, МОЛИЯ, СОЛИҚ ТИЗИМЛАРИ ВА САНОАТ ТАРМОҚЛАРИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИННОВАЦИОН ЁНДАШПУВЛАРИ

1.Пазлиддин Хошимов, Достонбек Устаджалилов

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА
РАҚАМЛАШТИРИШНИНГ РОЛИ.....37

2.Сайдов Элёр Илхомович

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРОИТИДА ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИ ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ
ОШИРИШ.....40

3.Фозилов Умид Закирович

ХОДИМЛАРНИ БОШҚАРИШДА
РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....45

4.Фирдавс Валиханов

ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ДАРОМАДЛАРИНИ ПРОГНОЗЛАШТИРИШДА СОЛИҚ
САЛОҲИЯТИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ.....49

5.Курбанова Дилядора Абдурахмоновна

ФОРМИРОВАНИЕ ПОДХОДОВ К ПОНIMАНИЮ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЕ.....53

6. Мирзамахмудова Мадина Одилжон қизи	
ДЕМОГРАФИК ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИГА ТАЪСИРИ.....	56
7. Мавлянов Сохид Баходирович	
РАҚАМЛИ ТЕМИР ЙЎЛ - "ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ" АЖ НИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ.....	59
8. Калмуратов Омирбай Жумабаевич	
"ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ" АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТИДА ЙЎЛОВЧИЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ЎРНИ.....	63
9. Ишманова Динора Нурмамад қизи	
НЕФТЬ-ГАЗ КОРХОНАЛАРИ ИНФРАТУЗИЛМАЛАРИНИ БОШҚАРИШДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РОЛИ.....	66
10. Файзиева Дилафруз Шухратовна	
СУЩНОСТЬ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ИЗМЕНЕНИЕ СТРУКТУРЫ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ.....	70
11. Bekmurodova Feruza Azamat qizi	
ROLE OF MARKETING STRATEGIES IN ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE COMPANIES.....	74
12. Zunnunov Lazizzon Olimxon o'g'li, Asatillayeva Muxlisa Boxodir qizi	
RAQAMLI IQTISODIYOT TIZIMIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBINI MHXS ASOSIDA YURITISH.....	78
13. Аллаберганова Нилюфар Олимбоевна	
ИСЛОМ МОЛИЯСИДА КРИПТОВАЛЮТАЛАР ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	81
14. Гиясов Сарвар Аъзамович	
ЎЗБЕКИСТОН ЭЛЕКТРОН СОЛИҚ ХИЗМАТИЛАРИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ВА УЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ.....	86
15. Курбонов Ҳасан Останакулович	
МИЛЛИЙ ТЎЛОВ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ-РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ИСТИҚБОЛИ.....	89
16. Абдувоҳидов Зафар	
ХОРИЖ АМАЛИЁТИДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЬЕКТЛАРИНИ КРЕДИТЛАШНИНГ ИННОВАЦИОН МОДЕЛЛАРИ.....	91
17. Бобоназаров Жонибек Бобомуротович	
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ КРЕДИТ ПОРТФЕЛИНИ ПРОГНОЗЛАШТИРИШ МОДЕЛЛАРИ.....	94
18. Курбанов Ҳасан Останакулович	
ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТЎЛОВ ТИЗИМИНИНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСЛАРИ.....	96
19. Маматмурадов Шерзод Раббимулович	
БАНК ФАОЛИЯТИНИ УМУМБЕЛГИЛАНГАН УСЛУБЛАРИ АСОСИДА БАҲОЛАШ АМАЛИЁТИ: CAMELS МОДЕЛИ.....	99
20. Ҳамраев Элдор	
НАРХЛАР БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ИНФЛАЦИЯНИ ТАРГЕТЛАШ СИЁСАТИ.....	102
21. Умид Арипбаев	
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИСТЕЙМОЛ КРЕДИТЛАРИНИНИГ АҲАМИЯТИ: СБЕРБАНК ТАЖРИБАСИ.....	104

1-СЕКЦИЯ

ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ ВА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

КОРОНАВИРУС ЭПИДЕМИЯСИ - РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРГА ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА

Акбаржон Иминов
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси тингловчиси

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-1

Аннотация: Бугунги кунда дунёning 206 та мамлакатларида қайд этилган 2019-nCoV коронавируснинг янги тури Ўзбекистонда ҳам долзарб муаммога айланган. Кўп давлатлар вирусга қарши иқтисодиётга катта зарар беришини ўйламай карантин билан курашмоқда. Таабиркорликни "сунъий кома" ҳолатига тушириб, карантин киритишга шошмаётган давлатлар ва соҳалар ҳам мавжуд. Карантин чоралари жисддий бўлган жойларда эса одамларнинг норозиликлари кузатилмоқда, негаки замонавий жамият уйда ёки бир жойда узоқ муддат бўла олмайди. Мазкур мақолада юзага келган ҳолатнинг рақамли технологиялар билан боғлиқ жиҳатлари таҳлил этилиб, келгусида АҚТ секторига коронавирус эпидемиясининг таъсири кўриб чиқилади.

Калим сўзлар: коронавирус, эпидемия, пандемия, рақамли технологиялар, "Хавфсиз шаҳар" лойиҳаси, ахборот хавфсизлиги, Салмоқли маълумотлар (Big Data), ахборот-коммуникация технологиялари.

Давлат томонидан коронавирусга қарши кураш олиб бориш, унинг кенг тарқалишининг олдини олиш, аҳолининг санитария-эпидемиологик осойишталигини таъминлаш ҳамда беморлар саломатлигини тиклаш соҳасида тезкор қарорлар қабул қилиниб, сўнгти 2 ой ичида миллий қонунчиликда 26 та меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди, тегишли кодексларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. 390 нафар касалланганлар орасидан 30 нафари тўла согайиб, ўзларининг кундалик ҳаётига қайтди [1].

Рақамларга назарсолар эканмиз, тарихдаги шунга ўхшашиб эпидемиялар қанча инсонларнинг ҳаётини олиб кетганлигини кўриш мумкин, яъни:

- ОИВ/ОИТС (1981 йилдан ҳозирги кунгача) - 35 миллион қурбонлар;
 - "Чўчқа" гриппи (2009 й.) - 285-580 минг қурбонлар;
 - Қора чечак (мил. авв. 3000-1982 йй.) - 300 миллион қурбонлар;
 - "Қора ўлим" (1347-1353 йй.) - 75-200 миллион қурбонлар;
 - "Испан" гриппи (1918-1920 йй.) - 50-100 миллион қурбонлар;
 - "Бубон" ёхуд "Юстиниан" вабоси (541-574 йй.) - 25-50 миллион қурбонлар.
- Инсоният доимо бизни йўқ қилишга таҳдид соладиган эпидемиялар, технологик

оғатлар ёки табиий ҳодисалар билан курашиб келган. Лекин аксарият таҳдидларга учраганда инсоният ҳаёти учун технологияларнинг роли жуда долзарблашади. Эпидемиялар миллионлаб одамларнинг ҳаётига зомин бўлиши мумкин, аммо технологик компанияларга тез ривожланиш учун имконият беради ва бу фақат тиббиёт соҳасигагина тегишли эмас.

Масалан, Канаданинг "Bluedot" компанияси ўзининг сунъий интеллект технологиясидан фойдаланган ҳолда, 2019 йилда Хитойда эпидемияни ва ҳатто кейинги ривожланиш йўлини башорат қилган. Салмоқли маълумотларнинг (Big Data) салмоқли таҳлили, автоуловларни кузатиш ва энг замонавий технологиялардан фойдаланган ҳолда ижтимоий тармокъларни кузатиш келажакдаги воқеалар тўғрисида аниқ тасаввур беради [2].

Сўнгги 200 йиллик даврда технологик ривожланиш жараёни дунё меҳнат бозорини тубдан ўзгариши ва замонавий АКТ соҳасидаги мутахассисларга бўлган талабни тобора кучайишини тақозо этди. Рақамли технологиялар ҳар қандай ҳукumat олдига қатъий вазифалар қўйиб, инсоният келажагини бошқаришдаги ролини янада мустаҳкамлади. Замонавий глобализация жараёнларида етакчи мамлакатлар сирасига кириш, аҳоли турмуш тарзини янада ривожлантириш мақсададида Ўзбекистонда ҳам АКТ секторини янада такомиллаштириш - устувор вазифалардан бири сифатида белгиланди.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида рақамли технологиялар - маҳсулот ва хизматлар сифатини ошириб, ортиқча харажатларни камайтириши, ислоҳотларга тўскинлик қилаётган "яширин иқтисодиёт"нинг улушкини кескин пасайтириб, давлат хизматлари ва иқтисодиётнинг шаффоғлигини таъминлаб берувчи омил эканлиги таъкидланган [3]. Бу эса, ўз навбатида нақд пул айланмасини камайтириш, давлат хизматларидан онлайн тартибда фойдаланиш ва бошқа чора-тадбирларни амалга оширган ҳолда давлат иқтисодиётидаги яширин иқтисодиётнинг улушкини кескин пасайтириш ҳамда босқичма-босқич "Рақамли иқтисодиёт"га трансформация қилишни кўзда тутади. Мазкур ислоҳотларга бошқа тарафдан назар солинадиган бўлса, технологиялар инсоният тақдирини бошқаришда муҳим аҳамият касб этишини кузатиш мумкин ва коронавирус пандемияси каби таҳдидларда миллий технологик жараёнларнинг давлат сектори томонидан бошқарилиши янада муҳимдир.

Масалан, коронавирус эпидемияси Хитойга бошқа мамлакатларга мурожаат қилмасдан, фуқароларнинг кузатув тизимини янада мукаммаллаштириш имкониятини берди. Маҳаллий компаниялар инфрақизил камералар орқали юқори ҳароратга эга бўлган аҳоли орасидаги инсонларни самарали равишда аниқлаш, инсонларда ниқобли коронавирус симптомларини топиш ва Салмоқли маълумотларни (Big Data) самарали бошқариш орқали инфекция тарқалишининг эҳтимолини баҳорат қила оладиган замонавий IT-ечимларни Хитой ҳукуматига тақдим этди. Энг муҳими бу каби IT-ечимлар коронавирус инфекцияси билан зааралangan бемор билан контакт қилишни талаб этмайди ва вируснинг шифокорлар орасида жуда кенг тарқаб кетишини ҳам олдини олганлигини таъкидлаш мумкин. Баъзи ҳолларда авторитар режим томонидан олиб бориладиган бошқарув тизимлари жамият учун фойдали ишлашини Хитой мисолида кўриш мумкин. Буни, "Alibaba", "Tencent", "Baidu" ва бошқа йирик компаниялар энг қиммат бўлган булуғли ҳисоблаш ва сунъий интеллект технологияларини муаммони

ҳал қилишга уринаётган ҳукумат олимларига топширишида кўриш мумкин.

Шу ўринда, коронавирус эпидемияси - жамиятда рақамли технологияларни зудлик билан ривожланиши учун янги чақириқ бўлди, деб баҳолаш мумкин. Ўзбекистон учун ҳам истиқболли йўналишларни аниқлаш, навбатдаги самарали чораларни кўришга кенг имкониятларни очиб бериши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг ташаббуси билан республика ҳудудларида босқичма-босқич жорий этилаётган "Хавфсиз шаҳар" ягона аппарат-дастурйи комплексининг компонентларига инфрақизил камералар, ҳудудлараро постлар фаолиятида "робототехника"дан фойдаланишни қўшиш ҳамда лойиҳа доирасида вазирлик, идоралар ва ташкилотларнинг стратегик ахбороти сақланадиган Маълумотлар базаларини Салмоқли маълумотлар (Big Data) платформасига интеграция қилиш мумкин. Негаки, сунъий интеллектдан фойдаланиш йўли билан таҳдидларни таҳтил этиш, башорат қилиш каби фаолиятда Салмоқли маълумотлар ролининг аҳамияти жуда юқори.

Мамлакатимизда карантинга оид чоралар амал қилиши даврида ходимларни масофавий иш усулида, мослашувчан иш графигида ёки уйда ишлашга ўтказишнинг вақтинчалик тартиби жорий этилди. Мазкур чоралар, юқорида таъкидлаб ўтилган - "яширин иқтисодиёт"нинг улушкини пасайтириб, давлат хизматлари ва иқтисодиётнинг шаффоғлигини таъминлаб берувчи технологияларга босқичма-босқич ўтиш учун имкониятлар яратиб берди. Масалан, жорий йилнинг 28 март ҳолатига Ягона интерактив давлат хизматлари порталаи рўйхатдан ўтганлар сони 171 мингдан ортиқни ташкил этар эди, бир ҳафта ўтгач эса, яъни 4 апрель куни мазкур кўрсаткич 190,4 мингни ташкил этиб, деярли 20 мингга ўсган [4].

Маълумки, Халқаро электралоқа иттилоғи методикасига мувофиқ дунё мамлакатларида Электрон ҳукуматнинг ривожланиш индекси доимий равиша ўрганиб борилади ҳамда 2018 йил 193та давлатлар орасида Ўзбекистон индекс ривожланиши бўйича 81 ўринни эгаллаган эди. Ушбу кўрсаткични белгиланишида Ўзбекистон учун АКТ инфратузилмасининг ривожланганлик даражаси билан бир қаторда Ягона интерактив давлат хизматлари портали фойдаланувчиларининг ўрни ҳам муҳим бўлган. Шу сабаб ҳам, портал ташкил этилган 2013 йилдан буён ОАВ орқали кенг тарғиб этилган ва бунга қарамай, аҳолининг давлат хизматларидан ташкилотнинг ўзида фойдаланиш даражаси масофавий фойдаланиш даражасига нисбатан анча юқори эди. Коронавирус эпидемиясининг Ўзбекистонга кириб келиши оқибатида аҳолининг онлайн хизматлардан тобора кенг фойдаланаётгани ва умуман - инсонларнинг ахборот маконига бўлган эҳтиёжи мислсиз даражада ортиб кетаётганини кузатиш мумкин.

Бундай жараёнларда замонавий IT-ечимларни кенг жорий этиш билан бир қаторда ахборот хавфсизлигига ҳам алоҳида эътибор қаратиш муҳим. Бутун дунёда карантин чоралари тобора кучайиши билан онлайн мессенжерлар ва ижтимоий тармоқларга бўлган эҳтиёж ҳам кескин даражада ортди. Натижада, илгари оммабоп бўлмаган, лекин ҳозирда инсонлар учун қулай алоқа воситаси бўлган платформалар кўпайиб кетди.

Масалан, бир вақтнинг ўзида 100 нафаргача фойдаланувчиларни видеоконференцалоқа қилишига имкон берувчи "Zoom" мобиль иловаси қисқа вақт ичida оммалашиб, ҳозирда ундан биргина "Android" платформасидаги фойдаланувчилар сони 100 миллиондан ортиб кетди. Лекин жорий йилнинг 4 апрель куни АҚШнинг "The Washington Post" журнали "Zoom" мобиль иловасининг минглаб шахсий видео-сұхбатлари очиқ маълумотлар базасига тушганини маълум

қилди. Бунда "Zoom" мобиъ иловасида рўйхатдан ўтган "Facebook" фойдаланувчиларининг маълумотлари тарқалган ҳамда "YouTube" ва "Vimeo" платформаларида фойдаланувчиларнинг видео-сұхбатлари тарқаб кетган.

Бу каби видеоматериаллар орасида инсонларнинг психотерапевтлар билан машғулотлари, турли компанияларнинг ишчи конференциялари, болаларнинг юзлари, овозлари ва шахсий маълумотлари, бошлангич мактаб дарслари, беморларнинг исмлари ва телефон рақамлари билан телемедицина технологияларидан фойдаланган ҳолда шифокорларга қўнгириқлар каби маълумотлар мавжуд [5].

Мазкур ҳолатлар, ахборот инқилоби даврида унинг хавфсизлигини таъминлаш миллий манфаатлар нуқтаи назаридан ҳам зарурлигини яна бир бор исботлайди.

Хулоса сифатида таъкидлаш жоизки, коронавирус эпидемияси - рақамли дунёning инсоният учун юборган янги чақириғи бўлиб, унинг натижасида инсонлар ахборот маконига янада боғланиб қолмоқда. Ахборот макони эса "классик" тушунчамиздаги чегараларга (давлат ва вақт чегаралари) бўйсунмаслигини инобатга олган ҳолда, уни инкор этиш ўрнига аҳолини электрон платформалардан тўғри фойдаланишга ўргатиш, дастурий маҳсулотлар, мессенжерлар, булатли технологиялар асосида фаолият юритувчи платформаларни ("Zoom", Big Data ва бошқалар) маҳаллийлаштириш, вазирлик ва идоралар фаолиятини рақамлаштириш каби чора-тадбирларни амалга оширишни тақозо этмоқда.

Бундан ташқари, коронавирус эпидемияси шароитида кўрилган карантин чоралари туфайли инсонлар ўз маблағларини ҳаёт ва соғлик учун зарур бўлган маҳсулотларга, санитария воситаларига ва майший хизматларга сарфлаётгани, турли маросим ва тадбирлардан воз кечилаётгани, электрон хизматлар бозори тобора оммалашиб бораётганини кузатиш мумкин. Бунинг натижасида, инсонларнинг ҳаётий қадриятлари ўзгариб бораётганлигини инобатга олиб, замон талабларига мос кадрларни тайёрлашни ҳам ахборот даврига мувофиқ равишда такомиллаштириб, янги касб ва соҳаларни ҳаётга кенг жорий этиш лозим.

Фойдаланилган ресурслар рўйхати:

1. "Worldometer" дунё аҳолиси сонининг онлайн платформаси, "COVID-19 Coronavirus Pandemic", 06.04.2020 й. (07:52 GMT), веб-манбаа: <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
2. "Шапочка из фольги. Как технологии защищают нас от коронавируса", ООО Издательский дом "МЕДИА-ДК", ИнА "Українськ Новини" 21.02.2020 й. веб-манбаа: <https://nv.ua/techno/technoblogs/poleznye-funkcii-google-maps-o-kakih-preimushchestvah-onlayn-kart-vy-ne-znali-50070513.html>
3. "Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси", Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 25.01.2020 й. веб-манбаа: <https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
4. Ягона интерактив давлат хизматлари порталининг "Статистика" рукни, 04.04.2020 й., веб-манбаа: <https://my.gov.uz/uz/site/statistic-page>
5. Drew Harwell "Thousands of Zoom video calls left exposed on open Web", The Washington Post, 04.04.2020 й. веб-манбаа: <https://www.washingtonpost.com/technology/2020/04/03/thousands-zoom-video-calls-left-exposed-open-web/>

RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHNING O'ZBEKISTONDAGI ISTIQBOLLARI

**Ravshanova Mohinur O'rol qizi,
Samadov Ortiq Abdualim o'g'li
QarMII Iqtisodiyot fakulteti 3-kurs talabaları
Samadovortiq19981112@gmail.com**

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-2

Annotatsiya: Maqolada hozirgi kundagi axborot texnologiyalari va iqtisodiyot orasidagi o'zaro bog'lanish aniq izlanishlar bilan izohlab berilgan. O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot va unga o'tish uchun qilinayotgan chora tadbirlarga alohida to'xtalib o'tilgan. Mavzu yuzasidan tegishli tegishli taklif va xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, blokcheyn texnologiyalari, rivojlanish strategiyalari, IT sohasi, raqamli ekotizim.

Hozirgi ilg'or innovatsion rivojlanish va katta o'zgarishlar amalga oshirilayotgan bir davrda raqamli iqtisodiyot va u bilan bog'liq bo'lgan bir qancha yangi raqamli texnologiyalar kundalik hayotimizga o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Bugungi kunda butun dunyo miqyosida o'z faoliyatini olib borayotgan yuqori salohiyatlari davlatlar va kompaniyalarning rivojlanish strategiyasining asosiy g'oyasi biznes masalalarida va tijorat muammolarida innovatsion xizmatlarni yaratish va axborotlarni raqamlashtirishdir. Axborot texnologiyalarini rivojlanishi jamiyat a'zolarining kundalik hayotiga bir qancha qulaylikka ega bo'lgan imkoniyatlarni yaratib bermoqda. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi ishlab chiqarishda mehnat samaradorligini oshishi, kompaniyalarning raqobatbardoshligini o'sishi, ishlab chiqarishda xarajatlarning kamayishi, yangi ish o'rinalining yaratilishi, yangi zamon talabidan kelib chiqqan kasblarning paydo bo'lishi, kambag'allikni yengish va ijtimoiy tengsizlikni yo'qolishi kabi bir qator afzalliklarni beradi. Shuning uchun ham mamlakatimiz taraqqiyotini yanada yuksaltirish maqsadida respublikamiz rahbariyati tomonidan bir qator muhim qarorlarni qabul qilindi hamda joriy yilni "Ilm, ma'rifat raqamli iqtisodiyotni rivojlanish" yili deb ataldi.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham mamlakatimizda raqamli iqtisodning rivojlanishi bo'yicha quyidagilarni aytib o'tdi: "Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilanishini ko'zda tutadigan "Raqamli iqtisodiyot milliy kontsepsiysi"ni ishlab chiqishimiz kerak. Shu asosda "Raqamli O'zbekiston-2030" dasturini hayotga tadbiq etishimiz zarur. Raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga o'stirish, korrupsiyani keskin kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar o'tkazgan tahlillar ham buni tasdiqlamoqda. Shuning uchun Hukumatga ikki oy muddatda raqamli iqtisodiyotga o'tish bo'yicha "yo'l xaritasi"ni ishlab chiqish topshiriladi. Bu borada axborot xavfsizligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur" [1]. Qolaversa 2020-yil uchun mo'ljallangan davlat dasturida ham Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari vazirligiga hukumat tomonidan bir qator vazifalar belgilab berildi:

- "Raqamli O'zbekiston-2030" dasturi loyihasini ishlab chiqish;
- "Elektron hukumat" tizimini takomillashtirish
- Mahalliy IT-tehnologiyalari bozori salohiyatini oshirish
- Davlat ma'lumotlarini boshqarish tizimini yaratish

Bu ko'rsatmalardan kelib chiqib shuni aytishimiz mumkinki, postindustrial davlatlarga informatsion xizmatlar sektori mamlakat yalpi milliy daromadining 60% dan ortig'ini tashkil qiladigan davlatlar kiradi. Ularda dasturiy ta'minot ishlab chiqarish bilan band bo'lган tarmoqlarni moliyalashtirish keyingi o'ttiz yil davomida yuqori suratlarda o'sdi. Ammo, hozirgi paytda raqamli iqtisod (internet-savdo, internet-xizmatlar, kontentlar, elektron to'lov va boshqalar)ning O'zbekiston Respublikasi yalpi milliy daromadidagi hissasi 1% ga ham bormaydi. Lekin mamlakatimizning rivojlanish tendensiyalari shuni ko'rishimiz mumkinki, yuqorida ko'rsatilgan bozorlar kelajakda tezlik bilan rivojlanib ketadi [2]. Bundan tashqari, to'rtinchı sanoat revolyutsiyasi va 4.0 industriya texnologiyalari bilan bog'liq bo'lган texnologik o'zgarishlar, ya'ni, ommaviy robotlashtirish, qo'shimcha va virtual reallik texnologik platformalari hamda 3D-printerlar texnologiyalari ushbu jarayonni yanada tezlashtiradi.

Raqamli iqtisodiyotda raqamli ko'rinishdagi ma'lumotlar barcha ijtimoiy-iqtisodiy sohalardagi ishlab chiqarishning asosiy elementi hisoblanadi va bunday iqtisodiyot tizimiga bosqichma-bosqich o'tish mamlakatimizning global miqyosdagi raqobatbardoshliligi oshirib, fuqarolarning hayot sifatini yanada oshiradi, yangi ish joylarini yaratadi, jadal iqtisodiy o'sishga imkon yaratadi va milliy mustaqillikni ham ta'minlab beradi [2]. Ushbu raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish dasturi quyidagi maqsadlarini amalga oshirish uchun xizmat qilishi kerak [2]:

- O'zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyotning ekotizimini yaratish;
- Mamlakat raqamli iqtisodiyot tiziminining institutlari va infratuzilmasini yaratish;
- Respublikaning barcha tarmoqlarini qamrab oluvchi information jamiyat tashkil qilish uchun kerakli bo'lган barcha chora-tadbirlarni amalga oshirish;
- Global miqyosda va global bozorlarga respublikamizning raqobatbardoshliligini oshirish.

Hozirgi kunda jahondagi bir qator rivojlangan mamlakatlar "Raqamli" davlatlar bugungi kunda Norvegiya, Shvetsiya va Shvetsariya hisoblanishadi. Raqamli iqtisodiyot rivojlangan 10 mamlakatlar qatoriga AQSH, Buyuk Britaniya, Daniya, Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya va Gongkong kiradi. Dunyo tajribasini o'rganish natijasida shu narsa aniq bo'ldiki, raqamli iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda raqamli iqtisodiyotda davlat(hukumat) bozor o'yin qoidalari o'yinning barcha ishtirokchilar uchun belgilaydi va bunda davlatning eng muhim vazifasi teng huquqlar va imkoniyatlarni yaratib berishdir.Ya'ni bozorda katta kompaniya bo'ladimi yoki kichik ular o'rtasida teng huquqlilikni ta'minlaydi.Iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonining yetakchi mamlakatlari esa qarama-qarshi yondashuvlar tanlab olishgan [3]. Masalan, AQSH bozor yo'nalishini, Xitoy esa rejali iqtisodiyotni tanlab olgan. Qolgan mamlakatlar ma'lum bir oraliq variantlarga rioya qilishadi. Shuni ta'kidlash lozimki, xuddi Xitoy kabi, AQSH dasturi nuqtai-nazaridan ham iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayonida biz global shuvuning yangi bosqichini ko'ramiz. Agar bu sohadagi AQSH tajribasini ko'rib chiqadigan bo'lsak, raqamli iqtisodiyotni tashkil qilish jarayonini to'rt asosiy blokka ajratish mumkinligi ma'lum bo'ladi:

- Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun kerakli bo'lган shart-sharoitlarini yaratish (ya'ni, tegishlinormativ-huquqiybaza tashkil qilish);
- Raqamli transformatsiya qilinishga eng tayyor bo'lган iqtisodiyot subyektlarida raqamli iqtisodiyot platformalarining vujudga kelishi va global miqyosda ishga tushushi;
- Raqamli iqtisodiyot platformalarning o'zaro raqobat kurashi va ularning asta-

sekinlik bilan integratsiyalashuvi amalga oshishi;

- Raqamli iqtisodiyot sohasidagi eng perspektiv yechimlarni butun iqtisodiyotga joriy qilish.

Umuman olganda yaqin kelajakda biz raqamli iqtisodiyotga qadam qo'yamiz. Bu jarayonni yanada rivojlantirish uchun O'zbekiston sharoitida blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish samarali deb hisoblaymiz. Bundan tashqari yuqorida aytilgan rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalanish yaxshi natijalarga olib keladi deb hisoblaymiz.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

2. Гулямов С.С. va boshqalar. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari. Т.: "Iqtisod Moliya" nashriyoti, 2019. 396 bet.

3 Аюпов Р.Х., Балтабаева Г.Р. Ракамли валюталар бозори: инновациялар ва ривожланиш истикболлари. -Т: "Фан ва технология" nashriyoti, 2018, 172 бет.

4. <https://ru.wikipedia.org/wiki/> - Vikipediaadagi sahifa

РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ХУФЁНА ИҚТИСОДИЁТНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ОМИЛ СИФАТИДА

Фирдавс Валиханов

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги

Давлат бошқаруви академияси тингловчиси

Firdavs306@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-3

Аннотация: Бугунги кунда мамлакатимиз иқтисодиётининг энг катта муаммоларидан бири бўлган хуфёна иқтисодиёт ва унинг мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий сиёсатига етказадиган салбий таъсирини инкор этиб бўлмайди. Охирги йилларда бозор механизмларига асосланган иқтисодий ислоҳотлар ҳамда солиқ сиёсатини янада либераллаштириш, солиққа тортishi тартибини соддалаштириш, солиқ юкини пасайтириш каби чоралар қабул қилинган бўлсада хуфёна иқтисодиётни янада қисқартиришда олдимиизда турган муаммолар ҳамда уларни ечимида рақамли иқтисодиётнинг айрим элементлари кўриб чиқиласди.

Калит сўзлар: Хуфёна иқтисодиёт, даромадларни яшириш, рақамли иқтисодиёт, солиқ тушумлари, ахборот технологиялари, салмоқли маълумотлар (Big Data)

Иқтисодиётимизда бозор механизмларини қўллаш орқали соғлом рақобат мұхитини яратиш, валюта сиёсати ва ташқи савдо фаолияти соҳасини такомиллаштириш бўйича кўрилган чора-тадбирлар мамлакатимиз иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб қилиш, экспорт салоҳиятини ошириш, замонавий, экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришларни ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини барқарор ривожлантиришга хизмат қилгани эътиборга молик ҳисобланади.

Бундан ташқари республикамизда кенг кўламли солиқ ислоҳотлари амалга оширилиб, улар аҳоли реал даромадлари ўсишига қўмаклашишига, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлашга асос бўлиб хизмат қилиб келмоқда. Кўрилган чора тадбирлар натижаси ўлароқ шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, охирги йилларда ялпи ички маҳсулотнинг ҳамда бюджет даромадларининг охирги йилларда ўсиши кузатилди. Бироқ таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, ҳудудлар мисолида хусусан Тошкент шаҳри мисолида кўриб чиқилганда, бюджет даромадларида кескин ўсишга эришилган бўлсада, агарда салоҳиятдан келиб чиқилса, ҳали ишга солинмаган манбаалар жуда кўплиги маълум бўлиб қолмоқда.

Хуфёна иқтисодиёт (шунингдек, яширин иқтисодиёт, норасмий иқтисодиёт) - бу давлат назорати ва ҳисобидан ташқарида бўлган жамият ва давлатдан яширилган иқтисодий фаолиятдир. Бу иқтисодиётнинг кўзга ташланмайдиган, норасмий қисми ҳисобланиб, давлатнинг иқтисодий-ижтимоий вазифаларини амалга ошириши учун зарур бўлган молиявий манбаа, яъни бюджет даромадларини тўлиқ фазнага кирим бўлмаслиги ҳамда унда банд бўлган фуқороларнинг ижтимоий

манфаатларини тўлиқ рўёбга чиқмаслигига сабаб бўлади.

Хуфёна иқтисодиёт юқорида айтиб ўтганимиздек барча давлатда бор кўрсаткич бўлиб, агарда Ҳамдўстлик давлатларини солиширадиган бўлсак, Ҳалқаро валюта жамгармасининг 1991-йилдан 2015-йилгача яширин иқтисодиётнинг давлат ялпи ички маҳсулотидаги улуши хақидаги ҳисоботига кўра Ҳамдўстлик давлатларидан Эстония 19-ўрин ЯММ нисбатан 12.1%, Украина 21-ўрин 12.9%, Тожикистон 26-ўрин 18.3%, Қозогистон 32-ўрин 20% ва Қирғизистон 49-ўрин 27.5% ва б. Ўзбекистон бу рейтингда кўрсатилмаган бўлсада юқорида айтилганидек ўзимизнинг ҳисоб-китоблармизга кўра бу кўрсаткич 45-46% ни ташкил қилмоқда. Шунингдек, ушбу ҳисоботга кўра иқтисоди ривожланган давлатлар масалан Канадада 2.2%, Буюк Британияда 2.3%, Францияда 6.7% ва Японияда 8.9% ни ташкил қилади. [7] Бундан кўриниб, яширин яъни хуфёна иқтисодиёт барча давлатлар иқтисодиётида мавжуд бўлиб, фақатгина ижобий ёки салбий ҳолат унинг даражасига қараб баҳоланади.

Тадқиқотлар натижасига кўра, бугунги кунда Ўзбекистоннинг хуфёна иқтисодиёт даражаси тахминан 45-46 фоизни ташкил этмоқда. Бу эса ҳозирда ялпи ички маҳсулотимиз 50 млрд. доллар атрофида деб баҳоланаётган бўлса, ҳақиқатда қарийб 110.0 млрд. доллар, яъни 60 млрд.долларлик ялпи ички маҳсулот хуфёна йўллар билан ишлаб чиқарилаётганини англатади.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, хуфёна иқтисодиёт нафақат давлатнинг иқтисодий сиёсати балки, ижтимоий сиёсатига ҳам жуда катта салбий таъсир ўтказади. Мисол учун, хуфёна иқтисодиётни рақамларда тахминан 60.0 млрд. доллар, сўмда 570.0 трлн.сўм деб баҳоланса (бу албатта нисбий ва тахминий рақамдир) тахминан 100.0 трлн. сўм атрофидаги маблағ давлат фазнасига кириб бўлмаётганини билдиради. Тасаввур қилиш учун бу йилги давлатнинг жами харажатлари 107.1 трлн сўм, ижтимоий соҳа харажатлари 58.0 трлн. сўмни ташкил этмоқда. Тасаввур қилинг, агарда ушбу маблағлар давлат фазнасига тўлиқ кириб қилинса, соғлиқни сақлаш, умумтаълим мактаби ва мактабгача таълим муассасаларига ажратилаётган маблағлар миқдорини қарийб 2 баробарга ошириш имконини берар эди. Бу рақамлардан кўриниб турибдик, хуфёна иқтисодиёт нафақат давлатнинг иқтисодий ривожланишига балки, ижтимоий муаммоларимизни молиявий манбааси бўла туриб молиялаштира олмаётганимизга сабаб бўлмоқда.

Валюта курсини либераллашуви, ҳамда даромад солигини ставкаси ҳамда ягона ижтимоий тўлов ставкасини пасайтирилиши хуфёна иқтисодиётни бир мунча қисқартирсада амалда унинг улуши юқорилигича қолмоқда. Бунинг асосий сабаби халқимиизда бюджет тушумларини миқдорини ошириш яна халқнинг ўзига қайта тақсимланиши механизмининг шаффоф эмаслиги, шунингдек, хуқуқий ва иқтисодий билимнинг етишмаслиги бўлиши мумкин. Масалан даромад солигини ставкасини хориж давлатлари мисолида кўрадиган бўлсак, Японияда 55.9%, Германияда 45% ни ташкил қилмоқда. Тўғри бу давлатлардаги иш хақи билан бизнинг иш ҳақини миқдорида фарқ бор деган савол туғилиши табиий албатта. Бироқ шуни таъкидлаш керакки, ҳозир бизда 12% ставка билан даромад топаётган шахсларнинг қарийб ярми бу солиқни тўламаслиги қолган расмий равишда ишлаб даромад солиги тўлаётган фуқороларимизга юк бўлиб тушиб қолмоқда.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, иқтисодиётнинг турли тармоқларида хуфёна иқтисодиётдан манфаат кўрувчилар уни айланиб ўтишнинг, яъни солиқдан қочишининг янгидан янги усулларини ўйлаб топмоқдалар. Шунингдек, инсон

омилини аралашуви чекланмаганлиги, ушбу мақсадни тұла түкис амалга ошириш имконини бермаётгани ҳеч кимга сир әмбес.

Агарда бизда бизнесни йирик ва кичик бизнесге ажратиб таҳлил қыладиган бўлсак, айрим кичик тадбиркорлик субъектларидағи хуфёна иқтисодиётни улуши жуда кичик бўлсада, кичик бизнес субъектлари сони кўплиги туфайли мамлакат бўйича олганда салмоқли рақамларни юзага келтириши мумкин. Бироқ уларни инсон ресурслари билан хуфёнадан чиқаришга ҳаракат қилиши иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиб, чунки бу жуда катта хажмдаги, катта ишчи ва бошқа ресурс талаб этиладиган лекин самараси паст бўлган меҳнат ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бизнес ривожланган сари ахборот технологияларини қўллашнинг аҳамияти ортиб боради.

Умуман олганда кичик бизнесни хуфёнадан чиқарилиши нечоғли самарадорлигини рақамлар орқали таҳлил қилинса аввалимбор уларнинг давлат бюджети даромадларидағи салмоғи ва уларн йиғиши учун қанча ресурс сарфланайтганига ойдинлик киритиб олиш лозим. 2019 йилда давлат бюджети даромадлари жами 83.3 трлн. сўмни ташкил қылган бўлса, шундан 45.7 трлн. сўми яъни 54.9% улуши йирик солиқ тўловчилар ҳиссасига тўғри келмоқда. Мамлакатимизда ҳозирда ушбу йирик ташкилотлардан солиқ ундиришни Давлат солиқ қўмитаси хузуридаги "Йирик солиқ тўловчиларни худудлараро инспекцияси" томонидан амалга оширилади. Бугунги кунда ушбу инспекция жами 116 та штат бирлигидан ташкил топган. Қолган 45.1% яъни 37.6 трлн. сўм солиқлар ва йигимларни ундириш билан ҳудудларнинг солиқ инспекциялари шугулланади. Хулоса қилиб айтганда йирик солиқ тўловчиларидан бюджет даромадларини ундириш бизга анча кам меҳнат ресурси талаб этилмоқда. Шунинг учун хуфёна иқтисодиётни қисқартириш кичик бизнес субъектларида инсон ресурслари билан деярли имконсиз ҳисобланаби. Кучли ахборот технологиялари ва рақамли маълумотлар билан ишлаш ва уни таҳлил қилиш каби салмоқли маълумуотлар базаси (Big Data) яратишга эҳтиёж тутдирмоқда.

Бундан ташқари йирик солиқ тўловчилар яратадиган кўплаб товарлар ҳам айнан кичик тадбиркорлик субъектлари орқали якуний истеъмолчига сотилади. Шу сабабли йирик солиқ тўловчиларда ишлаб чиқарилган товарларни электрон кузатиш нафақат уларнинг ўзининг хуфёна иқтисодиётини балки, уларнинг товарларини сатаётган тадбиркорлик субъектларини ҳам ноқонуний савдосига ҳам барҳам бериш имкони тутади.

Бунинг учун қуйидаги рақамли ахборот технологиялари орқали эришиш мумкин:

- Тадбиркорлик субъектлари томонидан яратилаётган товарларни электрон тизим орқали назоратга олиниши ва охирги истеъмолчига қадар кузатиб борилиши;
- Савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги онлайн касса машиналарни ўрнатилиши ва унинг маълумотларини онлайн тарзда ягона базага жамланиши;
- Вояга етган ҳамда харид қобилиятiga эга бўлган ҳар бир фуқоро ҳозирда смартфонга эгалиги учун смартфонлар учун маҳсус дастур орқали уларнинг харидларини ушбу дастурга киритилиши рағбатлантириш, мисол учун "Cash back" яъни маълум бир миқдордаги харид тўловларининг уларнинг ўзига қайтариш тизими;
- Чеклар учун маҳсус совринли лотореялар ўтказилиши;

Норасмий ишчиларнинг фаолиятларин расмийлаштиришни рағбатлантириш, бунда турли моливий дастакларни қўллаш орқали яъни уларга давлат ресурслари

хисобидан жуда паст даражадаги истемол кредитларинии тақдим қилиш уларнинг фаолиятларини расмийлаштиришларини иш берувчилардан талаб қилинишига сабаб бўлиши мумкин.

Хуфёна, "кулранг" иқтисодиёт, одатда, "оқ", расмий иқтисодиёт билан боғлиқ, чунки унинг муҳим элементи - жиной даромадларни легаллаштириш.

Хуфёна иқтисодиётдан олинган даромадларни ўзлаштириш ва легаллаштириш бугунги кундаги нафақат мамлакатимиздаги оғир муаммолардан ҳисобланади. Чунки, ҳалигача бизда истемол харидларини назорат қилиш учун тўлиқ электрон пулларга эҳтиёж ҳамда ҳохиш йўқ, бундан ташқари декларациялаш тизими тўлиқлигича йўлга қўйилмагани, ушбу даромадларни хотиржам истемолга ишлатиш имконини бериб келмоқда. Буни олдини олиш учун асосан нақд пул ўрнига электрон савдони ривожлантиришимиз, пулларни оқимини кузатиш орқали маблағларнинг легаллигини кузатиш имконини берган бўлар эди.

Хулоса қилиб айтганда ҳозирги кундаги шиддат билан ўзгариб бораётган дунё иқтисодиётида маълумотлар микдори шу қадар ошиб бормоқдаки, унга авваламбор эга бўлиш ва уни қайта ишлаб тўғри кўллаш учун инсон омилидан кўра ахборот технологияларни яхшироқ ва самаралироқ қўллай олган давлат тараққиётга эришади.

Фойдаланилган адабиётлар ва ресурслар рўйхати:

1. "Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси", Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 25.01.2020 й. веб-манбаа:<https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>

2. Ашурова Н.Б. "Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва солиқ соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликни амалга ошириш йўналишлари" "Иқтисод ва молия" журнали 2012 йил 11-сон

Веб манбаа <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston-respublikasi-soli-siyosati-va-soli-so-asidagi-izhtimoiy-amkorlikni-amalga-oshirish-y-nalishlari>

Халқоро валюта жамгармасининг "Дунё мамлакатларида хуфёна иқтисодиётни аҳволи ва биз охирги 20 йилда ушбу йўналишда қандай натижаларга эришдик" номли ҳисботи 2018 йил январ веб манбаа <https://yandex.ru/search/?clid=2384876-500&win=432&from=chromesearch&text=Shadow%20Economies%20Around%20the%20World%3A%20What%20Did%20We%20Learn%20Over%20the%20Last%2020%20Years%3F&lr=190351>

3. Привалов К.В. "Борьба с теневой экономикой" "Экономика для будущего экономиста" Москва-2018 й. Веб манбаа : <https://ekonomika-student.com/borba-s-tenevoj-ekonomikoj.html>

4. Л.И.Захарова "Условия эффективного воздействия государства на теневую экономику" Москва Издательство "Прометей" 2011 г.

5. веб манбаа <https://www.libfox.ru/634998-l-zaharova-usloviya-effektivnogo-vozdeystviya-gosudarstva-na-tenevuyu-ekonomiku.html>

6. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси расмий веб сайти веб манба: <https://soliq.uz/page/infografika-2>

7. <https://yandex.ru/search/?clid=2384876-500&win=432&from=chromesearch&text=Shadow%20Economies%20Around%20the%20World%3A%20What%20Did%20We%20Learn%20Over%20the%20Last%2020%20Years%3F&lr=190351>

ИЛМ-МАЪРИФАТ ВА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ УЙГУНЛИГИ

Яхшиева Мавлуда Турсуновна
ТДИУ "Университет 3.0" халқаро
ўқув, илмий-инновацион тадқиқотлар
маркази бош мутахассиси, и.ф.н., доцент.
Mavluda_y@mail.ru

 http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-4

Аннотация. Ушбу тезисда рақамли иқтисодиёт ва унинг асосини ташкил этувчи тизимлари, иқтисодиётни ривожлантиришида рақамли технологиялардан самараали фойдаланишинг энг муҳим шартлари, илм-фан ва маърифат тараққиётидаги ўрни ва бу соҳада кадрлар тайёрлашнинг долзарб жиҳатлари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Рақамли иқтисодиёт, илм-фан ва маърифат равнақи, хуфёна иқтисодиёт, инновацион гоялар, рақамли трансформация, институционал муҳим, кадрлар ва таълим.

Ҳозирги замоннинг энг катта ютуқларидан бири, шиддатли ривожланиш омили - иқтисодиётнинг рақамлаштирилишидир. Бу ютуқ айнан илм-фан ва маърифат тараққиётининг мевасидир. Рақамли иқтисодиёт ва у билан боғлиқ бўлган бир қанча самарадор технологиялар ҳаётимизга шиддат билан кириб келмоқда. Мамлакатимизда илм-фанни янада равнақ топтириш, ёшларни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасида бошланган ишларни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга қўтариш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев томонидан Олий Мажлис Сенати ва Қонунчилик палатасига қилган Мурожаатномасида "2020 йил - Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиёт йили" деб эълон қилинди. Бунинг замирида чуқур маъно ва мазмун мужассамлаштирилган, чунки, илм-фан, маънавият-маърифатга тикилган сармоя буюк келажак учун киритилган инвестициядир [1]

Нуфузли халқаро ташкилотлар олиб борган таҳлиллар натижаларига кўра, рақамли иқтисодиёт ялпи ички маҳсулотни камида 30 фоизга ўстириш, шунинг баробарида, хуфёна иқтисодиётга барҳам бериш ва коррупцияни кескин камайтириш имконини беради. Рақамли технологияларни иқтисодиётга тўла жорий қилиш натижасида корхонолардаги меҳнат унумдорлигини 40% га ўсиши жаҳон эксперталари томонидан ижобий равишда баҳоланмоқда.

Халқаро амалиётга юзланадиган бўлсак, ҳозирги кунда рақамли иқтисодиёт электрон тижорат ва хизматлар соҳаси билан чекланиб қолмай, балки ҳаётнинг ҳар бир жабҳасига, хусусан, соғлиқни сақлаш, фан-таълим, қурилиш, энергетика, қишлоқ ва сув хўжалиги, транспорт, геология, кадастр, архив, интернет-банкинг ва бошқа соҳаларга жадал кириб бормоқда ва уларнинг ҳар бирида ўзининг

юқори самараларини бермоқда.

Шу боис ҳам күпгина давлатлар ҳозирги кунда рақамли иқтисодиёт соҳасига жиддий эътибор қаратмоқда. Масалан, 2017 йил 28 июлда Россия Федерацияси хукумати Рақамли иқтисодиёт дастурини қабул қилди. Эстония, Беларусь Республикаси ва Украина рақамли иқтисодиётни фаол ривожлантироқда. Австралия хукумати фуқароларга юқори тезликдаги рақамли алоқани тақдим этиш чораларини кўрмоқда, яъни, Австралиядаги миллий кенг полосали тармоқ (National Broadband Network) Австралия аҳолисининг 93 фоизини 1 Гбит/с тезликдаги интернет билан таъминлаш мажбуриятини олган[2].

Шундай экан, Ўзбекистонда "Рақамли Ўзбекистон-2030" дастурини ишлаб чиқиши ва ҳаётга татбиқ этишда, энг аввало, пухта ва мукаммал ташкилий-хуқуқий механизмларни шакллантириш, қолаверса, инновацион гоялар, технологиялар ва ишланмаларни жорий этиш бўйича давлат органлари ва тадбиркорлик субъектларининг узвий ҳамкорлигини таъминлаш, барча соҳа ва тармоқларда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишни рақамли технологиялар билан қамраб олиш, бу борада замонавий билимларни чуқур эгаллаган, интеллектуал салоҳиятли кадрларни етиштириш, муҳтасар айтганда, мамлакатда "ахборотлашган жамият" муҳитини яратиш масалаларига алоҳида эътибор қаратиш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2020 йил 2 марта куни "2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили"да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида"ги Фармонни имзолади. Фармон билан "Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили" Давлат дастури тасдиқланди.

Ушбу дастуриламал ҳужжат 284 та банддан иборат бўлиб, уни амалга ошириш учун 18 171,4 млрд. сўм ва 10 301,5 млн. АҚШ доллари миқдорида маблағ сарфланиши кўзда тутилмоқда. Шундан:

- < давлат бюджети ва Давлат мақсадли жамғармалари - 12 883,7 млрд. сўмни;
- < ижрочилар ва хайрия ташкилотлари маблағлари - 1 426,5 мл. сўмни;
- < тижорат банкларининг кредитлари - 561,2 млд. сўмни;
- < халқаро ташкилотлар, молия институтлари маблағлари ва беғараз ёрдамлар - 3 300,0 лрд. сўм ва 10 301,5 млн. АҚШ долларини ташкил этмоқда[3].

Бугунги кунда Ўзбекистон шароитида рақамли иқтисодиётни ривожлантиришнинг қонуниятлари, тенденциялари ва имкониятларини, хусусан, ахборот технологияларининг иқтисодиётнинг турли соҳаларига кириб бориш даражаларини илмий асосда ўрганиш ниҳоятда долзарб аҳамият касб этади. Ватанимиз тараққиёти ва истиқболи, мамлакатимизда кенг кўламда амалга оширилаётган ислоҳотларнинг муваффақияти миллий иқтисодиётимизга янги инновацияларни жорий қилишга бевосита боғлиқдир. Шу сабабли рақамли иқтисодиётни такомиллаштириш, унинг иқтисодий, сиёсий, ижтимоий ва хуқуқий асосларини илмий-амалий жиҳатдан тадқиқ этиш давр талаби ҳисобланади.

Шуларни ҳисобга олиб, мамлакат иқтисодиётини барқарор суръатларда ўсишини таъминлаш, "электрон хукумат" тизимини шакллантириш, жумладан, бизнес соҳаси ва фуқароларга интерфаол давлат хизматлари кўрсатиш жараёнини такомиллаштириш, банк ва молия тизимида рақамли технологиялардан кенг фойдаланишни таъминлаш, таълимда рақамли тизимларни қўллашнинг замонавий имкониятларини яратиш, электрон солиқ хизматлари ва электрон рақамли имзодан фойдаланиш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш, блокчейн ва майнинг

технологияларидан фойдаланишни кенгайтириш ва хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш асосида уларни амалиётда қўллаш бугунги куннинг энг долзарб масалалари хисобланади[4].

Аммо мамлакатимизда рақамли иқтисодиётнинг самарали ривожланиши учун энг муҳим шартлардан бири - унга мос келувчи институционал муҳитни шакллантириш ҳисобланади. Худди шунинг учун хам кадрлар ва таълим билан боғлиқ қўйидаги асосий йўналишларга эътибор берилиши лозим деб ҳисоблаймиз:

- ҳал қилувчи технологиялар йўналишлари бўйича кадрлар тайёрлашни йўлга қўйиш ва бу йўналишлар бўйича чуқур билимга эга кадрлар тайёрланиши мумкин бўлган таълим тизимини яратиш;
- рақамли иқтисодиёт учун керакли бўлган юкори малакали мутахассисларни ўрта ва олий таълим муассасаларида ҳам тайёрлашни йўлга қўйиш;
- рақамли иқтисодиётни ҳар томонлама ўрганиш учун керакли бўлган замонавий илмий ва амалий адабиётлар яратиш;
- замонавий рақамли иқтисодиёт талабларига жавоб берадиган меҳнат бозорини ташкил қилиш механизмларини ишлаб чиқиш;
- малакали дастурчилар ва инженер-техник ходимларни тайёрлашни йўлга қўйиш, кадрларнинг рақамли иқтисодиётни ривожлантиришдаги иштирокини молиялаштириш ва бу ишни юқори даражада рағбатлантириш тизимини яратиш;
- рақамли иқтисодиёт соҳасидаги хорижий тажрибаларни ўрганиш ва уларни республика иқтисодиётига татбиқ қилиш.

Рақамлаштириш илми ва кўникумларининг етишмаслиги иқтисодиётимизнинг рақамли трансформацияга жиддий тўсиқ бўлиши мумкин. Мавжуд муаммоларнинг ечими, қўйилган вазифаларни бажариш, ривожланиш стратегиясининг ҳар бир йўналишини самарали амалга ошириш юқори малакали мутахассислар тайёрлашни ва уларни сифатли натижалар берадиган даражадаги меҳнатини, замон талабларига мос янгича ёндашувларни ва дунёқараашни талаб қиласди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 24 январь 2020 й.
2. Цифровые дивиденды. Обзор Доклада о мировом развитии. 2016. Всемирный банк, 2016. с.22.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2 март 2020 йилдаги ПФ-5953 рақамли Фармони. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили"да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида.
4. Клаус Шваб. Четвертая промышленная революция. -М., Эксмо.2016., с.30.
5. С.С. Гулямов, Р.Ҳ. Аюпов, О.М. Абдуллаев, Г.Р. Балтабаева. Рақамли иқтисодиётда блокчейн технологиялар. Т.: ТМИ, "Иқтисод-Молия" нашриёти, 2019., 326.

PROSPECTS FOR THE APPLICATION OF DIGITAL MARKETING IN UZBEKISTAN

Musaeva Rushana Abduvali qizi

Tashkent State Institute of Oriental Studies, master's student of "Foreign Economic Activity", rushena07@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-5

Abstract. The paper is devoted to the prospects of digital marketing in the conditions of Uzbekistan. The paper provides an overview and analysis of the state of digital marketing in Uzbekistan. In particular, the prospects of using digital marketing tools in various fields of business and entrepreneurship are considered. In conclusion, recommendations on the effective using of digital marketing opportunities by enterprises are suggested.

Key words: digital marketing, business and entrepreneurship, internet, online method, website, graphic design, online retail.

The development of technology, in particular the advent of mobile devices and applications, has facilitated the conduct of business in many ways. Moreover, consumers are increasingly launching their smartphones and tablets to establish contact with sellers and suppliers and purchase various products from them. For this reason, many firms had to review and significantly update their marketing and advertising strategies, which mainly consisted of traditional methods, such as direct mail, television and radio advertising, as well as print ads, in order to most fully meet the needs and satisfy modern consumers .

With the advent and constant development of new technologies and the Internet, owners of small firms and companies now have at their disposal many tools to facilitate the sale of their goods. Such innovative strategies based on digital marketing give entrepreneurs the opportunity to expand the range of measures to organize and promote sales more than ever by reaching a wider target audience, creating an appropriate and attractive contingent and most accurately identifying consumers' desires. However, as with any operational strategy, digital marketing requires tremendous attention. In this case, small enterprises will need to analyze and study the needs of their customers, tailor their activities in accordance with the requirements of consumers, while combining their strategic goals.

Knowing of these aspects and a good understanding of digital marketing will contribute to the adoption of adequate operational and strategic decisions. There are many reasons why effective digital marketing is so important for small businesses these days. According to Business Zone, digital marketing is the marketing of the future world, although some traditional methods of advertising and promotion are still effective [1]. However, the fact is that today the whole world is more connected via the Internet than ever before. This leads to the expansion of digital strategies that could one day completely replace more traditional approaches.

As more and more consumers begin to adapt to technological devices, they are likely to expect that enterprises will also adapt to them. According to Smart Insights, as more and more small businesses move into the field of digital technology, those that want to keep pace with competitors or be ahead of them have every chance of making a profit from marketing activities on the Internet [2]. Recently created companies that need to build a good reputation in their industry or attract customer loyalty can see the usefulness of the online method. Competition coupled with the recent economic downturn has shown the importance of digital marketing. To date, there is no single way to develop a digital marketing strategy. Passion Digital argues that these methods must be driven by both the needs of the company and the needs of consumers [3].

One of the most important components of digital marketing is a website. Along with the fact that small businesses and trading companies are persistently trying to open real locations, it is equally important that they always have updated, informative sites. Since the website acts as a center where information flows from all sides, from social network services to search engines and even traditional marketing campaigns, the site should be the best opportunity. This means that it should be easy to use and attractive, as well as contain relevant and timely information. At the same time, the website should also meet the goals of the company and the needs of the target audience - a ready-made template site is unlikely to deliver such information. Another component of digital marketing is related to the logo and brand design.

Using graphic design to create attractive logos, business entities can make themselves stand out from their competitors. Graphic design is also an important element in a company's development of its digital marketing strategy. To understand the importance of digital marketing and its possible impact on the future of the company, it is advisable for business entities to familiarize themselves with current trends and expectations. The significance of the Internet cannot raise a single doubt, since almost every one of us today is forced to encounter it. Nevertheless, entrepreneurs should peer into the latest trends: marketing through mobile devices and the development of web sites optimized for mobile devices. Looking around the state of digital marketing in Uzbekistan, you can see that there are 213,600 small business sectors [4] operating in various fields. This number indicates that it is time for small business sectors to conduct marketing campaigns through digital marketing.

Digital marketing can be very effectively applied in various business areas, such as hypermarkets (Makro, Korzinka.uz), supermarkets (Mega Planet), online shopping stores (Torg.uz), online retail stores (LeBazar), various technicians (Artel, Roison), telecommunications companies (Beeline, Ucell), tourism, payments (Click, PayMe) banking (InfinBank), etc.

In addition to the statistics of the free and social online network Torg.uz, about 5% of visits to Torg.uz are carried out through search engines. This shows that the site was sufficiently recognized by local users (94.2%) [5], which may be a good reason to increase the importance of digital marketing in the country. According to the survey, 659,175 people [5] on average in Tashkent visit the Korzinka supermarket chain. This number can be doubled or even tripled in a very short period of time through the implementation of digital marketing programs, such as increasing commercial wholesale and mobile marketing, etc.

In conclusion, it should be recommended the following fundamental points, which are very important for the successful development of digital marketing in Uzbekistan:

1. Management of complex relationships with customers through various channels,

both digital and traditional, by increasing the number of corporate sites and strengthening social marketing.

2. Initiation of dynamic interactions with customers and response to them through mobile, email and Internet marketing.

3. Effective use of huge data to accelerate decision-making.

4. Strengthening geo-targeting and increasing the number of services based on location localization.

Summing up, it should be said that with the advent of digital marketing, the scale and prospects of making profit for enterprises have increased significantly, but from the position of buyers there is still a lack of customer loyalty, while the inability of customers to try material goods by touch, smell, taste Prior to making an online purchase, this can be a serious limitation to the advancement of digital marketing and traditional methods. However, a theoretical understanding of why and how to use the various channels of digital marketing in the innovative development of the economy is still under development.

References:

1. Business Zone // <https://www.businesszone.io/>
2. Digital marketing strategy advice // <https://www.smartinsights.com/>
3. Passion Digital: Digital Marketing Agency London // <https://passion.digital/>
4. Информация о состоянии и развитии малого бизнеса и частного предпринимательства в Узбекистане // <http://mineconomy.uz/ru/info/>
5. International Conference of Digital Marketing Mobicon, 22.11.2019. // <https://cloud.mail.ru/public/48UY/hDJNEm24u>
6. Zhang, X., Budzinski, O., Noskova, V. The brave new world of digital personal assistants: benefits and challenges from an economic perspective. *Netnomic* 20, (2019). - P. 177-194. // <https://doi.org/10.1007/s11066-019-09133-4>
7. Wagner, D.N. Economic patterns in a world with artificial intelligence. *Evolut Inst Econ Rev* 17, (2020) - P.111-131. // <https://doi.org/10.1007/s40844-019-00157-x>
8. Актуальные задачи развития маркетинга в Узбекистане // <https://nmc.uz/bez-rubriki/sessiya-aktualnye-zadachi-razvitiya-marketinga-v-uzbekistane-2/>
9. Маркетинг по-новому, или Почему успешные компании ушли в digital - Газета.uz // <https://www.gazeta.uz/ru/2017/12/01/veon/>

ФИНАНСОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ФАКТОРЫ ВОЗДЕЙСТВИЯ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Буранова Лола Вахабовна

Преподаватель Термезского Государственного Университета кафедра

"Экономики и менеджмента"

buranowalola@mail.ru

Менглибаева Сарвиноз Шухратовна

Выпускница Термезского Государственного Университета факультета

"Экономики и туризма"

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-6

Аннотация. Цифровая экономика охватывает все сферы жизни общества особенно в сфере финансовых технологий, где способна дать огромные преимущества малому бизнесу и частному предпринимательству при правильном и своевременном развитии, которая в результате всемирной вспышки пандемии теряет крах и несет большие убытки. В статье отмечено, что 2020 год будет захватывающим и поворотным годом для финтеха, где традиционные финансовые институты будут стремиться предоставлять своим клиентам переводить денежные средства между юридическими и индивидуальными предпринимателями с использованием электронно-цифровой подписи.

Ключевые слова. Цифровая экономика, цифровизация, финансовые технологии, финансовый рынок, ICO, IPO, P2P, робоконсалтинг

Введение. В современном мире информационные технологии и телекоммуникация является неотъемлемой частью каждого человека. В результате вспышки пандемии COVID-19, когда каждый должен оставаться дома, информационные технологии в социуме послужили еще большим толчком формированию новой концепции современности - цифровой экономики.

В Узбекистане 2020 год был объявлен "Годом развития науки, просвещения и цифровой экономики". Президент Ш.М.Мирзияев в рамках ежегодного послания Олий Мажлису сделал особый акцент на важности научного и технологического развития: - "В целях устойчивого развития мы должны глубоко освоить цифровые знания и информационные технологии, это даст нам возможность идти по самому короткому пути к достижению прогресса. В современном мире цифровые технологии играют решающую роль во всех сферах. Несмотря на то, что в 2019 году в Международном индексе по развитию информационно-коммуникационных технологий наша страна поднялась на 8 позиций, мы все равно очень отстаем в этой области".[1]

В целях развития цифровой экономики правительством Узбекистана были приняты меры по совершенствованию инфраструктуры цифровой экономики и

системы "Электронное правительство"[2], создан фонд "Цифровое доверие", и разработана "дорожная карта" по развитию цифровой экономики, внедрению технологий блокчейн, Постановлением Президента Республики Узбекистан утверждена стратегия "Цифровой Узбекистан 2030"[3].

Формирование цифровой экономики приемлемо не только ростом масштабов социальных коммуникаций посредством социальных сетей, но и эффективностью цифровых платформ, повышающие скорость и многообразие обменов при помощи применения технологий, построенных на использовании программ, признаков дискретности и алгоритмических производственных процессов, которые в свою очередь открывают принципиально новые и более широкие возможности роста во всех сферах экономики и общества. Мир постепенно понимает, что цифровая экономика открывает безграничные возможности.

Методика исследования. Цифровизация - стала причиной глубокой трансформации многих отраслей, в том числе и внедрения современных цифровых технологий в финансовой сфере. Понятие финансовые технологии (Financial Tehnology) - возникло относительно недавно. Профессор Патрик Шуффель считает, что финансовые технологии - это абсолютно новая финансовая отрасль, деятельность которой является улучшение финансовой деятельности, в частности банковской путем применения новых технологий и разработок.[3] В финансовой сфере к новым технологиям относят разнообразные проекты такие как: появление криптовалют (Биткойн, Блокчейн, Майнинг); организационные инновации - это модели прямого (peer-to-peer, P2P) взаимодействия провайдеров и потребителей финансовых услуг без посредничества банков; в качестве продуктовой инновации можно назвать ICO (Initial Coin Offering - первоначальная эмиссия криптовалют или их токенов); IPO (Initial Public Offering - первичное размещение акций на бирже).

Инструменты финансовых технологий связаны с совершенствованием финансовых операций, так например, платежные системы и их обслуживание через робоконсалтинг - автоматизированных консультаций потенциальным инвесторам.

Финансовые технологии включают в себя следующие направления:

Платежные системы;

Финансовые P2P - платформы ориентированные на краудфандинге, краудинвестинге, краудлэндинге и т.д.

Криптовалюты;

Робоконсалтинг, робоинвестирование;

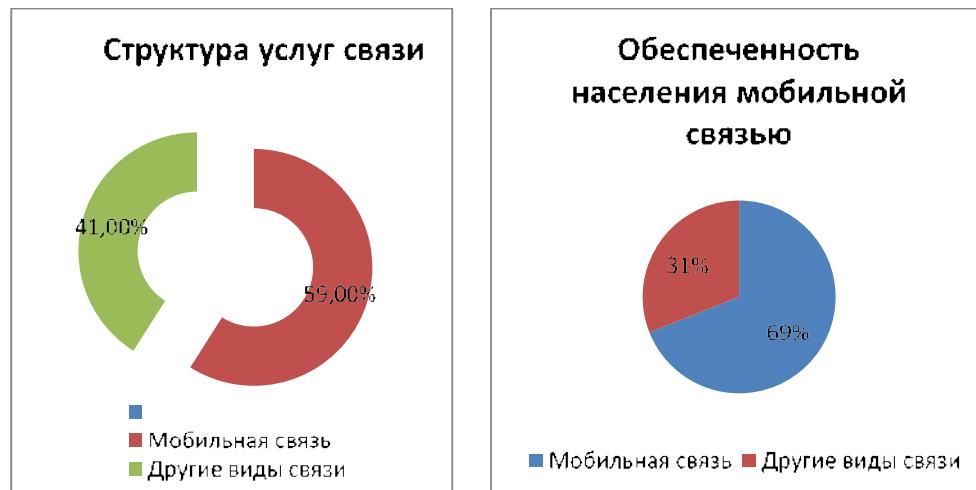
Интернет - банкинг.

Платежи занимают первое место среди всех сфер деятельности финтех-компаний, а также являются основным направлением инвестиций в финтехе. В данной области не требуются значимые финансовые компетенции, устанавливается связь между получателем и отправителем перевода, где большая часть населения обладает смартфонами и делают это гораздо эффективнее банков. Примерами являются платформы интернет-гигантов как, Amazon, Alibaba, где комплексно взаимодействуют потребители с поставщиками товаров и услуг. Действующие в Республике Узбекистан торговые интернет площадки UZEX.uz., Prom.uz., Universal B2B Trade systems - упрощают закупку, позволяют экономить 15-40%, а также находить лучших поставщиков для малого и среднего бизнеса.

Переводы - это крупнейший в финансовой сфере рынок. Ежегодный масштаб которого достигает до 1 трлн.долл в год. Именно финтех-стартапы в этом сегменте так привлекают инвесторов. [5] Крупные технологические гиганты, такие как Alphabet, Alibaba и Tencent, усиливают свое внимание к финтех-пространству, работая над расширением своего охвата на развивающихся рынках и повышением ценности и эффективности своих экосистем для своих клиентов. Зреющие финтеки и банки-претенденты продолжают расширять спектр предлагаемых ими услуг за пределы своих первоначальных нишевых фокусов и делают стратегические шаги через международные границы. "2020 год будет захватывающим и поворотным годом для финтеха, особенно когда мы начинаем видеть влияние цифровых банковских лицензий в Гонконге (SAR), Австралии и Сингапуре, запускающих и пытающихся масштабироваться, а также других рынков, следующих за ними", - сказал Ян Поллари, глобальный соруководитель Fintech, KPMG International. [5] Ориентированные на кибербезопасность финтеки становятся более привлекательными по мере того, как традиционные финансовые институты перейдут от строительства к покупке киберрешений, особенно в таких областях, как мошенничество, безопасность и управление идентификационными данными. В Узбекистане Центральный банк запустил систему платежей "Анор", позволяющая в режиме реального времени переводить денежные средства между юридическими и индивидуальными предпринимателями. В проекте участвуют коммерческие банки такие как: "Трастбанк", "Ипотекабанк", "Туркестонбанк" где в круглосуточном режиме совершаются межбанковские платежи на основании платежной инструкции плательщиков с использованием электронно-цифровой подписи. Кроме того в рамках стратегического развития "Цифровая экономика 2030" будет образован ГУП "Центр кибербезопасности".[3]

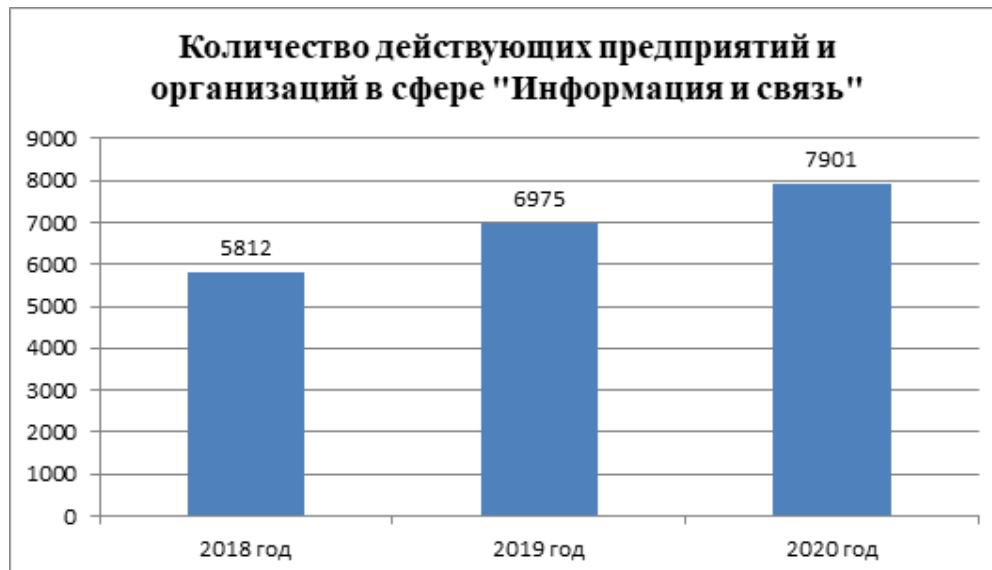
В последние годы проводимые в Узбекистане реформы сопровождаются активным внедрением в процесс современных информационно-коммуникационных технологий, расширяется доступ населения к услугам телекоммуникаций.

По состоянию на 1 января 2020 года Услуги мобильной связи (включая Интернет) составили 59,0 % от общего объема услуг связи и были равны 5 466,4 млрд. сум, в том числе оказанных населению - 5 099,4 млрд. сум. Количество абонентов, обеспеченных мобильной связью, по состоянию на 1 января 2020

года составило 23 846,7 тыс. человек, в том числе среди населения - 23 069,0 тыс. абонентов. Обеспеченность населения мобильной связью в расчете на 100 человек достигла 69 ед.

В деятельности, относящейся к "Информации и связи", на 01 января 2020 года были задействованы 7 901 предприятие и организация (без дехканских и фермерских хозяйств). В сопоставлении с аналогичным периодом прошлого года, их рост составил 13,3 %. В сопоставлении с 2018 годом их рост составил 35% в количественном соотношении увеличилось на 2089ед. Доля предприятий, относящихся к субъектам малого предпринимательства, в общем объеме задействованных в этой деятельности составила 96,5 % (7 621 ед.) и их количество увеличилось на 13,1 %. В январе-декабре 2019 года объем услуг связи был равен 9 269,8 млрд. сум или, по сравнению с 2018 годом, увеличился на 3,4 % (в фактических ценах). [6]

Выводы .Роль цифровой экономики огромна, применение невероятных возможностей совершенно непохожего внешне на то, что было раньше и то , что это крайне важно. Для движения вперед нужно понимание цифровых технологий (повышения цифровой грамотности населения), физическое изменение инфраструктуры (создание благоприятных условий), внедрение современных форм финансирования (создание финансовых P2P платформ, ICO, IPO) повышения прозрачности и доступности в сфере ИТ.

Развитие информационных технологий оказывает значительное влияние на образ жизни современного человека. Из года в год люди получают все больше возможностей для проведения операций с использованием интернета и мобильных телефонов. Право на удаленный доступ к информации и услугам в режиме реального времени играет важную роль в развитии современного бизнеса. Хотя доля предприятий задействованных в этой деятельности увеличивается, доступ к цифровым сервисам развивается не такими быстрыми темпами, так как интернет услуга ограничена. Необходимы развитие соответствующей инфраструктуры не только для городов, но и сельской местности где проживает большая половина населения, подготовка высококвалифицированных кадров в сфере цифровых технологий, а также законодательное регулирование финансовых технологий. Пока

оно проработано слабо, может создавать нежелательные риски для всех участников финансовой деятельности.

Литература

1. Ш.М.Мирзияев. Ежегодное послание сенату Олий Мажлиса Республики Узбекистан. 24.01.2020г.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзияева ПП-4321 от 18.05.2019г "О совершенствовании инфраструктуры цифровой экономики и системы "Электронное правительство".
3. Постановление Президента Республики Узбекистан Об утверждении Концепции национальной стратегии "Цифровой Узбекистан 2030" ID-10574
4. Schueffel P. Taming the Beast: A Scientific Definition of Fintech // Journal of Innovation Management. 2017. Т. 4, №. 4. С. 45.
5. The Pulse of fintech Q4 2020. KPMG Report - 2020. URL: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/xx/pdf/2020/02/pulse-of-fintech-q4-2020.pdf>
6. www.stat.uz

ЭЛЕКТРОН ҲУКУМАТ, ИНТЕРАКТИВ ХИЗМАТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ: МУАММОЛАР ВА ЕЧИМЛАР

Пулатов Б.Н.

А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ доценти,

pulba2011@mail.ru

Физика-математика фанлари номзоди, доцент

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-7

Аннотация: Мақолада давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун ахборот-коммуникация технологияларининг улкан имкониятларидан самарали фойдаланиш, электрон ҳукумат, интерактив хизматлардан фойдаланувчилар доирасини кенгайтириши муаммолари ўрганилган.

Таянч иборалар: Ахборот, ахборот ресурслари, ахборот технологиялари, интернет, электрон ҳукумат, интерактив хизматлар.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев раҳбарлигида 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси асосида тараққиётнинг янги босқичида улкан ишлар амалга оширилмоқда. Янги босқичга кўтарилилган даврда ислоҳотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамият ривожини юқори босқичга кўтариш, ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича энг муҳим устувор йўналишларни белгалаб олиш муҳимдир. Бугунги кунда давлатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш учун мутлақо янгича стратегик ёндашув ва тамойилларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, ресурсларнинг барча турларидан оқилона фойдаланиш, ишлаб чиқаришга мукаммал технологияларни жорий этиш зарур. Бу эса ахборот-коммуникация технологияларининг катта имкониятларидан самарали фойдаланишни тақозо қиласди.

Ахборотлар ҳажмининг тўхтовсиз ошиб бориши давримизнинг ўзига хос хусусиятидир. Ахборот ресурслари, ахборот банклари, ахборот бизнеси, ахборот хавфизлиги, интерактив хизматлар каби ахборотлашган жамиятга хос бўлган янги тушунчалар ҳар бир соҳада ишлатилмоқда.

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев бошчилигида мамлакатни ахборотлаштириш, фаолиятнинг барча жабҳаларига янги ахборот технологияларини жорий этиш ва жамиятнинг барча қатламларини ушбу технологиялардан самарали фойдаланишга ундаш ишлари олиб бормоқда. Ўзбекистонда сўнгги йилларда қабул қилинган фармон ва қарорлар ахборотлаштириш соҳасида илгор мамлакатлардан ортда қолмаслик йўлида олиб борилаётган катта ҳажмдаги ташкилий ва амалий ишлардан далолат беради. Фармон ва қарорларнинг амалда ишлаши масаласига мамалакат бўйлаб катта эътибор қаратилмоқда. Айниқса, электрон ҳукумат, масофадан ишлаш, портал хизматларидан фойдаланиш, электрон рақамли имзонинг амалдаги

татбиқига оид, компьютер хавфсизлигига бўладиган замонавий таҳдидлар, хавфсизликни таъминлаш борасидаги халқаро тажрибаларни ўрганиш тўғрисидаги масалалар шулар жумласидандир.

Қабул қилинган ҳужжатларда давлат ахборот ресурсларини шакллантириш тартиби, ахборот хавфсизлигини таъминлаш ва улардан фойдаланиш учун масъул бўлган давлат органларининг ҳукуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги ва ахборот тизимларига қўйиладиган асосий талаблар ва улардан фойдаланиш тартиблари белгиланди. Бошқаришни такомиллаштириш масалаларига катта эътибор берилиб, давлат ва хўжалик бошқаруви, маҳаллий давлат хокимиияти органларининг ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда юридик ва жисмоний шахслар билан ўзаро ҳамкорлигини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари кўрилган.

Бугунги кунда компьютер ва ахборот технологиялари, телекоммуникациялар тармоқларини, маълумотлар узатишни, интернет хизматларидан самарали фойдаланиш ва замонавийлаштириш республикамиизда устувор вазифалар қаторига чиқди [1].

Интерактив мулоқот тўғрисида илк бор ўтган асрнинг 60-йилларида Америкада маълумотлар шаклана бошлади. Таълимда интерактив технологиялар кириб келганига анча йиллар бўлди ва у ҳозирда ўзининг самарали натижаларини бермоқда. Интерактив дастур билан ишлаганда материални ўрганиш учун вақтни тежаш анъанавий таълим усувларига нисбатан ўртача 30 фоизни ташкил қиласди. Масалан, эшитган материалнинг факат тўртдан бир қисмигина хотирада қолади. Агар ўқувчи ушбу материални кўриш орқали материални ўзлаштиrsa унинг 50 фоизи хотирада қолар экан, агар ўқувчи мультимедиа иловаси каби интерактив ўқитиши дастури ёрдамидан фойдаланса, ўзлаштириш ҳажми 75% ни ташкил қиласди [2].

Фуқаролик жамиятини қуриш йўлида долзарб вазифалардан бири бу давлат муассасаларида аҳоли ва тадбиркорлик субъектлари билан интерактив хизматларни ташкил этишдан иборат. Бу билан давлат органларининг барча ахборот ресурсларига ягона нуқтадан киришга, ҳокимият билан очиқ мулоқотга, шаффофликка, фуқаро ва тадбиркорлик субъектларининг давлат органлари билан тўғри ва тескари алоқасини ўрнатишга эришилади.

Республикамиизда бугунги кунда интерактив хизматларни йўлга қўйиш орқали солиқларни тўлаш, лицензия олиш, болани боғчага ёки мактабга жойлаш, кўчмас мулкни рўйхатдан ўтказиш, коммунал тўловларни амалга ошириш, коммунал ҳамда мажбурий тўловлар бўйича қарздорлик суммасини аниқлаш, банк муассасалари билан масофадан операцияларни бажариш ва шу каби бошқа юзлаб муаммоларни ечиш имкониятлари яратилди. Интерактив хизматлар соҳасини ривожлантириш йўналишида республикамиизда муентазам ишлар амалга оширилмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати, Адлия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси, Давлат божхона қўмитаси, Давлат статистика қўмитаси, Халқ банки ва бошқа давлат органлари фаолиятидаги интерактив хизматлар дикқатга сазовордир.

Интернет тармоғида Ҳукумат портали орқали интерактив давлат хизматлари кўрсатиши йўлга қўйилиши ундан фойдаланувчиларни ўқитиши, интерфаол хизматлардан фойдаланиш маданиятини ошириш, йўриқномалар яратиш каби масалаларни келтириб чиқаради. Интерактив хизматлар кўрсатиши қаторида бу хизматлардан мукаммал фойдаланиш бўйича қўлланмалар ишлаб чиқиши, электрон

вариантда тавсияномалар бериб бориш, янгиликларга мослаштириш йүриқномаларини мунтазам такомиллаштириб бориш масалаларига жиддий эътибор берилган ҳолда самрали натижаларга эришиш мумкин. Интерактив хизматлардан аҳолининг барча қатламларини бирдек фойдаланишларини амалга ошириш учун таълим муассасаларида ўқув материаллари учун интерактив хизматлар жорий этиш, жойлардаги ахборот ресурс марказлари ёки кутубхоналарда интерактив хизматларни йўлга қўйиш лозим бўлади [3].

Давлат муассасаларида интерактив хизматлар кўрсатиш ишларига катта эътибор берилгани ҳолда бу хизматлардан фойдаланувчиларнинг кенг аудиториясини бу хизмат турларидан фойдаланишга тайёрлаш ишларига диққатни қаратиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. INFOCOM.UZ Автор: Редакция журнала Рубрика: Интернет и сети, Обзоры и мнения | Тэги: Интернет и сети. 29 ноября 2012.
2. Пулатов Б.Н., Замонавий ахборот-коммуникация технологияларининг фуқаролик жамиятини барпо этишдаги аҳамияти. "Халқ таълими педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш таълими самарадорлигини оширишда педагогик инновациялар". Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Тошкент 2013й., 111-113 бет.
3. Пулатов Б.Н. Кенджиев Р.Х., Малака ошириш тизимида мустақил ўқиб билим ортириш шароитида ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланиш. "Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимида таълим-тарбия самарадорлигини оширишнинг долзарб масалалари". Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. Тошкент 2015й., 83-85 бет.

O'ZBEKISTONDA IQTISODIY JARAYONLARNI TADQIQ ETISHDA "MACHINE LEARNING" MODELLARIDAN FOYDALANISH MASALALARI

Hakimov Hakimjon Abdullo o'g'li
(ORCID ID: 0000-0002-7695-4412),
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti assistenti,
Azimov O'tkirbek
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-8

Annotatsiya. Ushbu tezis O'zbekiston iqtisodiyoti uchun makroiqtisodiy prognozlashda machine learning ayrim metodlari, jumladan, LASSO, Ridge, Random Forest, Gradient Boosting va Sun'iy Neyron tarmoqlarini ishlashni taklif qiladi. Ushbu ilmiy ish makroiqtisodiy prognozlashda machine learning usullarini O'zbekiston iqtisodiyoti uchun qo'llash bo'yicha dastlabki urinishlardan biridir. Ushbu ishning asosiy natijasi - machine learning usullaridan foydalangan holda, O'zbekistonda iqtisodiy ko'rsatkichlarni yanada aniq prognozlash imkoniyati mavjudligini ko'rsatish.

Tayanch iboralar: machine learning, LASSO, Ridge, Random Forest, Gradient Boosting, Sun'iy Neyron.

Iqtisodchilar orasida turli makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlashga doir ishlarning soni anchagina ekanligini ham shu bilan izohlash mumkin. Aynan shunday iqtisodiy prognozlar bilan shug'ullanuvchi iqtisodiyotning alohida bo'limi - ekonometrika fani ushbu prognozlarni ishlab chiqishda o'zining an'anaviy metodlarini ishlab chiqqan. Ushbu metodlar yordamida iqtisodiyotning turli ko'rsatkichlari samarali va aniq prognoz qilinishi mumkin. XXI asr boshiga kelib esa iqtisodiy prognozlashda ekonometrik modellar bilan birgalikda, komputer orqali - sun'iy ong yordamida prognozlash amaliyoti ham boshlandi. Bunday sun'iy ong orqali prognozlash metodlari keng ma'noda "machine learning" deb ataladi.

"Machine learning" - "mashina o'rganishi", hozirgi kunda eng qizg'in mavzulardan biri hisoblanadi. Turli adabiyotlar va yangiliklarda doimiy yangrayotgan "sun'iy intellekt" (AI), "Big Data" kabi terminlar uzoq kelajakdagi texnologiyalar sifatida qaralayotgan bo'lsa-da, ularning asl ma'nosи kundalik hayotga ancha yaqinroq hisoblanadi. Hozirda, machine learning turli sohalarda qo'llanilmoqda. Jumladan, emailni spam sifatida filtrlash, foydalanuvchiga kerakli xizmat va tovarlarni tavsiya qilish, kelgusi talabni prognozlash va hattoki, avtonom (o'zini boshqaradigan) avtomobillarda ham qo'llaniladi. Keng ma'noda, machine learning - komputerning aniq programmalarsiz amaldagi ma'lumotlar asosida o'zining kelgusi harakatlarinig belgilashi deyish mumkin. Avtonom mashinalar ishlashi aynan shunday tarzda bo'ladi: mashina o'z atrofidagi ma'lumotlarni qabul qilib, ularni tahlil qiladi va ushbu ma'lumotlar asosida keyingi qarorlarga keladi. Ushbu vazifalarni bajarishda MLning ko'plab algoritmlari mavjud.

Hozirgi kunda makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni to'g'ri prognozlash masalasi butun

dunyo iqtisodchilari oldida turgan muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu muammo O'zbekiston iqtisodiyoti uchun ham actual bo'lib, ushbu ko'rsatkichlarni prognozlashga hozirda katta e'tibor qaratilmoqda.

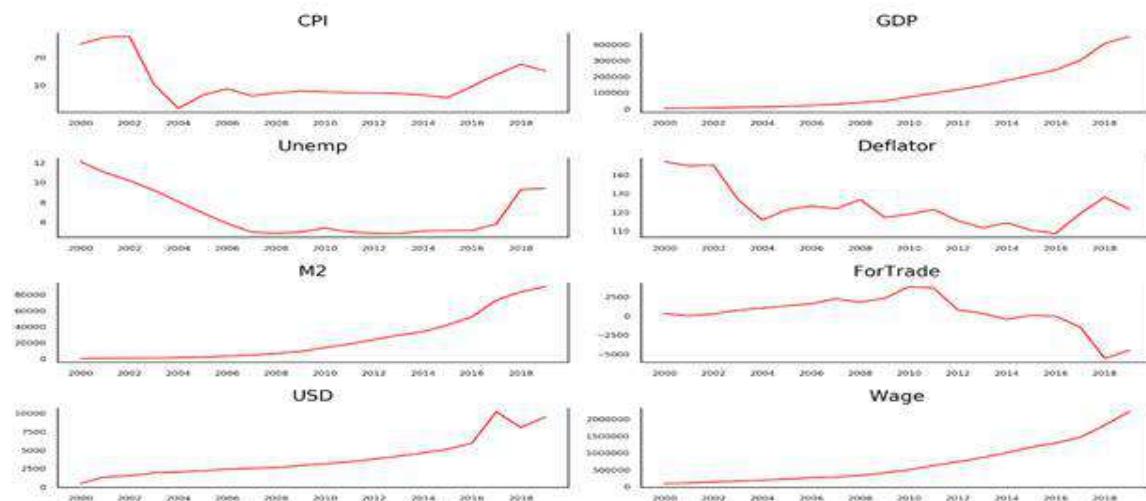
Makroko'rsatkichlarni prognozlashda ML (machine learning) metodlaridan foydalanish esa XXI asr boshlaridan buyon qo'llanilib kelinib, ushbu usullar an'anaviy ekonometrik modellardan ko'ra bir necha barobar ustunlik namoyon etmoqda.

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlashda machine learning metodlarini qo'llash mavzusida xorijlik tadqiqotchilarining ko'plab ilmiy ishlari yozilgan bo'lib, ular ichida ushbu tadqiqotga katta ta'sir ko'rsatganlarini sanab o'tamiz.

Stock and Watson (2008) larning tadqiqoti inflatsiyani prognozlashga bag`ishlangan bo'lib, Stock and Watson turli modellarini to'rtta asosiy guruhga ajratib, tahlil qilishadi [1]. Faust and Wright (2013) mualifigidagi maqola ham inflatsiyani prognozlashga bag`ishlangan [2]. Mualliflar ML ning 17 ta turli modellarini o'zaro solishtirishadi. Rossiyalik tadqiqotchilar Fokin va Polbin (2019) makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozida VAR-LASSO modelini qo'llab, Rossiya iqtisodiyoti uchun 2019-2024 yillar uchun prognozlarni amalga oshirishadi [3]. Macau Universiteti tadqiqotchisi Yun Liao (2017) ning izlanishida makroiqtisodiy vaqtli qatorlarni prognozlashda neyron tarmoq (Neural Network), Markovning o'zgaruvchan modeli va K-o'rtacha modelini qo'llash orqali yuqori natijaga erishish mumkinligini ko'rsatadi [4]. S. Siami-Namini, Tavakoli and A. Siami Namini (2018) iqtisodiyotdagagi vaqtli qatorlarni prognozlashda ARIMA va neyron tarmoqlarning yana bir vakili bo'lgan Long Short-Term Memory (LSTM) metodini solishtirib ko'rishadi [5]. Anna Almosova, Niek Andresen (2019) larning tadqiqotlari ham aynan ushbu mavzuga qaratilgan bo'lib, AQSh iste'mol narxlari indeksi prognozida RW, AR, SARIMA, Markov o'zgaruvchan modeli (MS-AR) hamda LSTM modellarini o'rtasida taqqoslash amalga oshirib, RMSE bo'yicha eng kichik xatolik LSTM modelida ekanligini ko'rishadi [6].

Umuman olib aytganda, makroiqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlashda machine learning metodlaridan foydalanish, nafaqat O'zbekiston, balki rivojlangan davlatlar iqtisodiyoti uchun ham dolzarb masala hisoblanadi. Shu tufayli, ushbu mavzudagi ilmiy maqolalar soni tez sur'atlarda ko'payib bormoqda.

Ma'lumotlarni qayta ishlash modelning aniqlik darajasini oshirishda eng muhim masalalardan biri hisoblanadi. Bunda, asosiy usul nostatsionar (doimiy bo'limgan) ma'lumotlarni statsionar (doimiy) ko'rinishga olib kelinadi. Iqtisodiy jarayonlarning vaqt o'tishi bilan o'z xususiyatlarini o'zgartirmasligi statsionarlik holati sifatida tasniflanadi. Ekonometrikada ma'lumotlarning statsionarligi ularning o'rtacha va dispersiya ko'rsatkichlari o'zgarmasligini nazarda tutadi.

1-rasm. Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zgarish dinamikasi

1-rasmida asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning o'garish dinamikasi keltirib o'tilgan. Ushbu ma'lumotlar prognozlash maqsadida statsionar holatga olib kelingacha ularning dinamikasi o'zgaradi.

Yalpi ichki mahsulot o'sish sur'atini prognozlashda ekonometrik modellar orasida benchmark model, ya'ni boshqa modellarning aniqligini solishtirishda ishlataladigan model sifatida OLS (eng kichik kvadratlar usuli) modeli tanlandi.

1-jadval

YaIM o'sish sur'atini prognozlash modellarini baholash

Ko'rsatkich	Boosting	Random Forest	Lasso	Ridge	VAR	OLS
MAE	0.5	1.41	1.61	1.79	2.38	3.64
MSE	0.367	2.16	4.427	3.825	6.073	17.168
Aniqlik %	91.10%	72.92%	71.12%	67.61%	56.40%	32.40%

YaIM o'sish sur'atini prognozlash modellari aniqligini baholashda so'nggi to'rt yil (2016-2019) yillardagi ko'rsatkichlarda baholash amalga oshirildi. Aniqlikni baholashning barcha ko'rsatkichlari bo'yicha ML modellari - Boosting va Random Forest an'anaviy ekonometrik modellarni ortda qoldirmoqda.

Chiziqli modellar orasida Lasso modeli oddiy eng kichik kvadratlar usulidan ham, Ridge regressiyadan ham yuqoriroq aniqlik namoyish etmoqda. Ridge regressiya Lassoda faqat MSE bo'yicha ustunlik qilmoqda. MSEning kattaroq xatoliklar uchun kattaroq "jarima solish"ini hisobga olsak, Lasso kutilmagan o'zgarishlarni baholashda qiyinchilikka duch kelmoqda. Lassoning yana bir o'ziga xosligi bo'lmish - o'zgaruvchilarni tanlash qobiliyati ushbu jarayonda qo'l keldi. Lasso modeldagi 8 ta o'zgaruvchidan faqat 6 tasini qoldirishni ma'qul ko'rди.

Boosting va RF modellari o'z prognozlarini odatda, haqiqiy ko'rsatkichlardan biroz yuqoriroq darajaga chiqarib qo'yishdi. O'rtacha boosting modeli 0,5 foiz punktga adashmoqda (MAE=0,5). 2019 yil uchun prognozlar esa haqiqiy ko'rsatkichlar bilan teng ekanligi e'tiborga sazovor.

Lasso va ridge regressiya prognozlari haqiqiy ko'rsatkichlar bilan taqqoslanganda, shuni ko'rish mumkinki, modellar har yilda o'rtacha hisobda, mos ravishda 1,61 va 1,79 foiz punktga adashishmoqda. Bunday ko'rsatkichning qayd etilishiga sabablardan biri - 2019 yilda anomalik ravishda, har ikki model iqtisodiy o'sish ko'rsatkichini haqiqiydan ancha past darajada prognoz qilishdi. Shu tufayli, bu modellar aniqligiga salbiy ta'sir qildi.

VAR modelini yaratishda ko'rsatkichlarning 1 yil oldingi laglari hisobga olindi. Bunda, iqtisodiy ko'rsatkichlarning YaIM o'sish sur'atiga birdaniga ta'sir qilmasligi asosiy sabab hisoblanadi. VAR (1) modelining u qadar yaxshi natija ko'rsatmaganligi ushbu modelning ma'lumotlar sifatiga o'ta ta'sirchanligi bilan izohlanadi. O'zbekiston iqtisodiyoti uchun shakllantirilgan ma'lumotlar sifatidagi ayrim kamchiliklar model sifatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi.

O'zbekiston iqtisodiyoti ko'rsatkichlarini prognozlashda hozirda butun dunyoda ommalashib borayotgan machine learning metodlari o'zlarini ijobjiy tomondan namoyish etmoqda. Ushbu ishdan quyidagi xulosalar kelib chiqadi:

1. Random Forest va Boosting metodlari hozirgi zamon machine learningning iqtisodiyot tarmoqlarida qay darajada qo'llanishi mumkin ekanligini namoyish etmoqda, Ushbu modellar asli vaqtli qatorlarni modellashtirish uchun yaratilmagan bo'lsa-da,

ularning har soha uchun moslashuvchanligi, ya'ni universalligi O'zbekiston makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozida ham ulardan foydalanish mumkin ekanligini namoyish etmoqda.

2. Neyron tarmoqlarni qo'llash O'zbekistonda inflatsiya darajasi prognozida qoniqarli natija bermagan bo'lsa ham, ushbu modelning potensiali katta. Xalqaro ilimiylamjamiyatda iqtisodiy ko'rsatkichlarni prognozlashda har yili nashrlarda minglab maqolalar ushbu mavzuni yoritishga bag'ishlanayotganligini hisobga olsak, neyron tarmoqlar va keng ma'noda, "chuqur o'rganish" algoritmlarini amalga tatbiq etish dolzarb masalalardan biriga aylanadi. Hozirgi qoniqarsiz natijalarni kuzatuvalar sonining algoritm uchun yetarli emasligi, muallifning sohada yetarlicha bilam va tajribaga ega emasligi hamda hisob-kitoblarni amalga oshirish quvvatlarining mavjud emasligi bilan izohlanadi.

Umuman olib aytganda, machine learning ni iqtisodiyot turli sohalarida qo'llash hozirgi dolzarb mavzular hisoblanuvchi to'rtinchi sanoat inqilobi, "raqamli iqtisodiyot" kabilarning muhim qismlaridan hisoblanadi. O'zbekiston iqtisodiyoti uchun ushbu usullarni qo'llash masalalarini tadqiq qilish mamlakat iqtisodiyoti raqobatbardoshligini oshirishga, yangi davr o'zgarishlariga tezroq moslashishga hamda kelgusi prognozlar aniqligini oshirishga yordam beradi.

Foydalilanigan adabiyotlar

1. Phillips Curve Inflation Forecasts James H. Stock, Mark W. Watson NBER Working Paper No. 14322 September 2008
2. Inflation forecasting; Faust, Jon; Jonathan H. Wright; Handbook of Forecasting, 2:A, 2013, G. Elliott and A. Timmermann eds., 2013, 2-56.)
3. Fokin, N. and Polbin, A. (2019). Forecasting Russia's Key Macroeconomic Indicators with the VAR-LASSO Model. Russian Journal of Money and Finance, 78(2), pp. 67-93.
4. Yun Liao, 2017. "Machine Learning in Macro-Economic Series Forecasting," International Journal of Economics and Finance, Canadian Center of Science and Education, vol. 9(12), pages 71-76, December.
5. Siami-Namini, Sima et al. "A Comparison of ARIMA and LSTM in Forecasting Time Series." 2018 17th IEEE International Conference on Machine Learning and Applications (ICMLA) (2018): 1394-1401.
6. Nonlinear Inflation Forecasting with Recurrent Neural Networks Anna Almosova Niek Andriessen (2019)

CLOUD COMPUTING: KEY ELEMENTS AND ADVANTAGES OF IMPLEMENTING INTO PRACTICE

Tahsinabonu Muftokhiddinova,
Tashkent Institute of finance, Student
Academic advisor PhD D.Rustamov
mtahsinabonu@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-9

Abstract: Organizations need cloud computing, regardless of type, size, or industry, especially in today's digitalized world. This thesis defines the term of clouding technology, and presents its key elements, as well as showing benefits of using it in practice.

Key words: clouding, cloud technology, the Internet, software, infrastructure

The cloud can be used for a variety of purposes, including data backup, disaster recovery, software development and testing, big data analysis, for almost electronic systems, virtual desktops, as well as client-oriented Internet applications. For instance, healthcare companies use the cloud to make patient treatment plans more individual, financial services companies use the cloud as the basis for real-time fraud detection and prevention systems and cloud video game developers need to be able to provide online games to users around the world.

Simply put, cloud computing is the delivery of computing services-including servers, storage, databases, networking, software, analytics, and intelligence-over the Internet ("the cloud") to offer faster innovation, flexible resources, and economies of scale. One typically pays only for cloud services he uses, helping lower operating costs, running infrastructure more efficiently and scale as business needs change.

There are two key elements at the core of cloud computing technology, which are: SOA (Service Oriented Architecture) and cloud virtualization, which are described in further detail below:

- SOA Architecture - this element of cloud technology allows organizations to access cloud based computing solutions with features that can be modified on demand, as business needs change. Service Oriented Architecture allows independent web services to communicate with each other via the Internet in real time, providing the flexibility that is required to rapidly reconfigure the service delivery for a specific cloud computing offering. SOA places the responsibility and costs of development, deployment and maintenance of web service components on the web services provider, which allows a web services consumer to access various web services without the expense or overhead that is associated with traditional methods of IT services delivery.

- Cloud Virtualization is another important aspect of a cloud system that facilitates the efficient delivery of cloud computing services. The implementation of virtual computing resources in the cloud, that mimic the functionality of physical computing resources, serves as a flexible load balancing management tool that allows for the swift adjustment of computing services delivery on demand. Virtualization technology provides organizations

with a tool that promotes high levels of availability, scalability and reliability; in terms of the cloud systems or cloud computing technology that an enterprise can access to meet its information technology needs. There are numerous benefits of cloud computing, and they are described as follow.

Flexibility. With the cloud, it is very simple to get access to many technological opportunities, which allows quickly innovate and implement almost any ideas. One can quickly deploy the necessary resources for a wide range of uses, from infrastructure services (e.g. computing services, storage services and databases) to the Internet of Things (IoT), machine learning, data lakes, analysis systems, etc. Deployment of technological services takes place in a matter of minutes, and the transition from an idea to its implementation now takes much less time.

Elasticity. With cloud computing, it is not necessary to allocate resources in advance and in excess in case of bursts of business activity. Instead, it is possible to allocate as many resources as one needs at a given time. Resources in the cloud can be scaled to meet the needs of the business by increasing or decreasing the volume.

Cost reduction. Using the cloud enables to turn capital expenditures (such as data centers and physical servers) into variable costs and pay only for used IT resources. In addition, variable costs are significantly lower due to significant savings while scaling up.

Global Deployment in Minutes. With the cloud, it is possible to expand your business presence into new geographic regions and complete global deployment in minutes. For example, the AWS global infrastructure enables deploy an application to multiple physical locations in just a few clicks. Placing applications closer to end users can improve usability and reduce latency.

Overall, thanks to the use of cloud computing systems, developers and IT staff can concentrate on the most important tasks and not spend effort on routine and laborious work on logistics, maintenance and capacity planning of computing resources.

References

1. Gillam, Lee. Cloud Computing: Principles, Systems and Applications. - L.: Springer, 2010. - 379 p. - (Computer Communications and Networks). - ISBN 9781849962407.
2. Martin, Richard J. and Hoover, Nicholas. Guide To Cloud Computing. InformationWeek (21 June 2008).
3. Electronic resource: https://ru.wikipedia.org/wiki/Облачные_вычисления
Electronic resource: <https://aws.amazon.com/ru/what-is-cloud-computing/>

2-СЕКЦИЯ

**БАНК, МОЛИЯ, СОЛИҚ ТИЗИМЛАРИ ВА САНОАТ ТАРМОҚЛАРИДА
РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ
ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАРИ**

ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА РАҚАМЛАШТИРИШНИНГ РОЛИ

Пазлиддин Хошимов

и.ф.н., доц. ЎзМУ

hoshimov51@mail.ru.

Достонбек Устаджалилов

магистрант, ЎзМУ

ho.ustadjalilov@metallcenter.uz

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-10

Аннотация. Республикаизнинг барча минтақаларини ривожлантиришда саноат муҳим аҳамиятга эга. Саноат тармоғини ривожлантириш орқали миллий иқтисодиётдаги бошқа соҳаларини ҳам юксалтириш мумкин, чунки саноат иқтисодиётнинг локомотиви сифатида бошқа тармоқларни "ортидан эргаштириш" хусусиятига эга. Хозирги вақтда саноат тармоғида ислоҳотларни қисқа муддатда самарали ўтказишида рақамлаштиришдан кенг фойдаланиш талаб этилади. Тезисда саноат тармоғини ривожлантиришга рақамлаштиришининг таъсири Тошкент вилояти мисолида тадқиқ қилинган.

Таянч иборалар: миллий иқтисодиёт, саноат, рақамли иқтисодиёт, минтақа, рақамлаштириш, тизим.

Миллий иқтисодиётни саноатлаштириш даврида ишлаб чиқаришнинг ўсиши корхоналар иқтисодий салоҳиятининг ошиши билан ифодаланади. Бунга асбоб-ускуналар сонининг ўсиши, улар сифимдорлигининг ортиши, малакали ходимларнинг кўпайишини мисол қилиб келтириш мумкин. Ишлаб чиқариш жараёнини ташкил этиш, меҳнат унумдорлигини ошириш учун ортиқча ва самарасиз меҳнатдан воз кечиш талаб этилади. Замонавий иқтисодиётда бу каби муаммоларга рақамли иқтисодиётга ўтиш орқали эришилади.

"Рақамли иқтисодиёт" атамаси назарияда ҳам амалиётда ҳам кенг қўлланиладиган атама ҳисобланиб, ягона ва идеал таърифи мавжуд эмас. Рискларни таҳлил қилишда ўзига хос методика эгаси саналган таниқли олим Стен Капланнинг фикрига кўра, дунёдаги муаммоларнинг 50% турли тушунчаларни бир хил атамалар орқали ва бир хил тушунчаларнинг хар хил сўзлар орқали таърифлаш натижасида юзага келади.[1] Умумий мазмунда рақамли иқтисодиёт - бу барча иқтисодий жараёнларнинг ахборот технологиялари асосида автоматлаштирилганлигидир.

Рақамли иқтисодиёттің иккита асосий жиҳатлари мавжуд:

- рақамлаштириш (digitization)
- рақамли иқтисодиёт (digital economy)

Биринчи жиҳат (рақамлаштириш) ўзіда узоқ даврли, мураккаб ва күп тармоқлы бўлган бутун иш фаолияти тизимини рақамлаштиришни акс эттиради ва қуйидаги натижаларга эришишни талаб қиласди:

- маълумотларни ўзаро алмашувчи ва таҳлил қилувчи тизимларнинг ишончлилик даражасини ошириш ва арzonлаштириш (интернет ва бошқалар);
- иқтисодиёт ва жамиятнинг ўзаро алоқа каналлари фаолиятини рақамлаштириш орқали соддалаштириш;
- шахслар мулоқоти ва бизнес жараёнларини юритувчи вертикал ва горизонтал алоқа тизимларини яратиш (давлат муассасалари ва шахслар ўртасидаги алоқа тизимлари).

Иккинчи жиҳат (рақамли иқтисодиёт) ҳар бир иқтисодий субъект ўз ички фаолиятини рақамлаштиришни талаб этади, натижада эса рақамли иқтисодиёт рақамли жамият билан умумлашган ҳолда макро даражадаги яхлит рақамли тизим яратилади.

Ҳозирги вақтда миллий иқтисодиётимизда локомотив тармоқ - бу саноатдир. Ҳалқаро экспертларнинг фикрига кўра сайёрамиз янги турдаги иқтисодий инқироз (коронавирус сабабли) ёқасида турибди. Жаҳон ҳалқларининг бир жойда тўхташи натижасида жаҳон иқтисодиётининг ўсиши ҳам секинлашиш хавфига эга. Хусусан, Осиё тараққиёт банкининг прогнозига кўра 2020 йилда Республикамизда иқтисодий ўсиш суръатлари секинлашгани ҳолда 4,7%ни ташкил этиши кутилмоқда. [3] Ушбу қийин вазиятда мамлакат ички имкониятларидан фойдаланган ҳолда саноатда меҳнат унумдорлигини ошириши лозим. Инқироз даврида инвестиция оқымлари масаласи кечикади, шу сабабдан ҳозирги вақтда саноатда рақамлаштириш (digitization)ни амалга ошириш зарур. Фикримизча, ҳозирги вақтда республикамизнинг саноат тармоғида рақамлаштириш орқали ҳал этилиши мумкин бўлган қуйидаги муаммолар мавжуд:

- олиб келинувчи хомашё манбалари ҳажмининг ишлаб чиқариш қувватлари ўртасида қайта ишлаш мақсадида тақсимланиши (жараённинг узоқ вақт талаб этилиши);
- саноат корхоналарида қайта ишланган маҳсулотларнинг ҳудудлар бўйича тақсимланиши (жараённига узоқ вақт талаб этилиши);
- саноат корхоналарида фаолият юритувчи ходимлар малакасини ошириш (масовафий ўқитиши муаммоси).

Республикамиз саноатини ривожлантиришга минтақавий жиҳатдан ёндашиш зарур. Чунки ишлаб чиқариш ва у билан боғлиқ бўлган иқтисодий жараёнларни рақамлаштиришни бир ҳудудда синаб кўриш, агарда бу ижобий натижа берса бутун республикага жорий этиш хориж тажрибасида ўзини оқлаган йўналиш ҳисобланади.

Фикримизча, Тошкент вилоятининг юқори даражадаги иқтисодий салоҳиятидан келиб чиқиб, саноат тармоғини кенг миқёсда рақамлаштириш муаммоларини амалий тарзда аниқлаш учун ислоҳотларни шу ҳудуддан бошлаш зарур. Тошкент вилояти Республиkanинг бошқа ҳудудларига нисбатан нисбий устунликларга эга. Улар қуйидагилардан иборат:

- Тошкент вилояти бошқа барча минтақаларнинг саноати учун зарур бўлган

ер ва сув ресурсларига бойлиги (қолган ҳудудларда булар нотекис тақсимланган);

- Тошкент вилоятининг Марказий Осиёда энг катта бозор ва яшаш учун энг қиммат шахар ҳисобланган Тошкент шахри билан битта минтақада жойлашганлиги;
- Тошкент вилоятининг ҳалқаро савдода энг яқин шерикларимиз саналган Қозоғистон, Россия ва Хитойга чиқиш учун қулай жойлашганлиги ва логистик имкониятларининг юқорилиги.

Юқорида биз рақамли иқтисодиёт орқали ҳал этилиши мумкин бўлган саноат тармоғи муаммолари Тошкент вилоятида ҳам мавжуд. Муаммоларни ҳал этишни аввалимбор Тошкент вилоятидаги йирик ишлаб чиқариш қувватларининг фаолиятини бирма-бир ўрганиш натижасида чуқурроқ ўрганиш лозим. Сўнгра меҳнат сифимкорлигини оширишга қаратилган рақамлаштириш ислоҳотларини амалга ошириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

- 1.Kaplan S. The Words of Risk Analysis//Risk Analysis. 1997. N17(4). P. 400-417.
- 2.Борис Панышин "Цифровая экономика: Понятия и направления развития". Наука и инновации №3(193) Март 2019.
- 3.www.gazeta.uz
- 4.www.hse.ru
- 5.www.worldbank.org

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРОИТИДА
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ**

Сайдов Элёр Илхомович

"КДБ Банк Ўзбекистон" АЖ, Кредит Бошқармаси II бошлиғи ўринбосари;

Тошкент Молия институти, мустақил изланувчиси (PhD).

elyorsaidov@yahoo.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-11

Аннотация. Самарали банк тизими иқтисодиётда пул маблағларининг тақсимланишида муҳим ўрин эгаллади. Шунинг учун тижорат банклари фаолияти самарадорлигини таҳлил қилиш ва уни ошириш бўйича таклифлар бериш ушбу мақоланинг асосий мақсади ҳисобланади. Таҳлил натижалари шуни кўрсатадики, Ўзбекистон Республикасидаги давлат иштирокидаги банкларда самарадорлик кўрсаткичи ва хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банкларига қараганда анча паст. Тижорат банклари фаолияти самарадорлигини ошириш учун банк тизимида давлат улуши ва аралашувини камайтириш, ҳамда бошқа таклифлар берилди.

Калит сўзлар. Банк тизими, тижорат банклари фаолияти самарадорлиги, давлат банклари, хусусий банклар, чет эл капитои иштирокидаги банклар, Return on assets (ROA), банк активлари, кредит ва депозитлар.

Ҳар бир мамлакат иқтисодиётининг асосий таянадиган устуни ва қон томири - бу самарали фаолият кўрсатувчи банк тизими ҳисобланади. Самарали банк тизими иқтисодиётда пул маблағларининг тақсимланишида муҳим ўрин эгаллади. Шу боис банк тизими фаолиятини самарали ташкил этиш, унинг халқаро банкмолия муассасаларига фаол интеграциялашувини таъминлаш, тижорат банклари фаолиятининг самарадорлик кўрсаткичларини таҳлил қилиш ва халқаро рейтинг кўрсаткичлари барқарорлигига эришиш, банк акциядорларининг манфаатларини ҳимоя қилиш ва мижозларнинг банк тизимига бўлган ишончини ошириш, банк тизимининг пруденциал сиёсатини тақомиллаштириш каби йўналишлардаги тизимли чора-тадбирларни амалга ошириш масалаларини илмий-амалий ёндошувлар асосида ҳал этиш муҳим аҳамият касб этади.

Республикамизда икки поғонали банк тизими шаклланган бўлиб, уларнинг фаолият йўналишлари, функционал вазифалари ва ривожланиш стратегиялари мамлакат ва халқаро миқёсда юз бераётган иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ўзгаришлар (трансформациялар) шароитида тақомиллашиб бормоқда. Хусусан, ушбу тизим фаолиятидаги туб ўзгаришлар даври сифатида 2017 йилдан бошлаб амалга оширилаётган кенг қамровли ислоҳотлар жараёнини алоҳида қайд этиб ўтиш мумкин.

Бунда, валюта сиёсатининг либераллаштирилиши, Марказий банк ва тижорат

банклари тизимида юз берган трансформациялар иқтисодиётда катта бурилиш даврини бошлаб берди. Банк тизими фаолиятини бошқариш, тартибга солиш, мустақиллигини ошириш, унинг воситалари, механизмлари ва инструментларини такомиллаштириш бўйича чуқур таркибий ислоҳотлар амалга оширилиб, тижорат банклари фаолият самарадорлик кўрсаткичларининг яхшиланишига катта таъсир ўтказди. Аммо ушбу самарадорлик кўрсаткичларининг иқтисодий омиллар таъсиридаги натижаларини ўрганиш бўйича ҳали етарлича илмий тадқиқотлар амалга оширилмаган. Шу боис банк тизимининг янги шароитларга трансформациялашуви шароитида тижорат банклари фаолияти самарадорлигини таҳлил қилиш ва такомиллаштириш билан боғлиқ масалалар долзарблиқ аҳамият касб этади.

Тижорат банклари фаолияти самарадорлигини такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган масалаларининг айрим назарий, услубий ва амалий жиҳатлари бир қатор хорижлик иқтисодчи олимлар - Г.Белоглазова, Д.Мак Нотон, И.Бланк, К.Кэмпбелл, Р.Кэмпбелл, М.Ямпольский, О.Лаврушин, О.Макарова, Р.Коттер, Э.Долан, Э.Пилл, Э.Рид, Э.Родэ, Ю.Савинскийларнинг илмий изланишларида ўз ифодасини топган. Ушбу мақола мавзусининг баъзи йўналишлари ва алоҳида жиҳатларини маҳаллий иқтисодчи олимларимиздан - А.Вахабов, Н.Жумаев, О.Саттаров, Н.Каримов, Т.Қоралиев, Н. Асадуллина, У.Розукулов, Ш.Абдуллаева, А.Омонов, Б.Бабаев, У.Ортиқов, Ш.Убаева каби муаллифлар ўз ишларида ёритганлар.

Ушбу мақола орқали бизнинг мақсадимиз Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари фаолияти самарадорлигини такомиллаштиришга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиши ҳисобланади. Тадқиқот усуллари сифатида илмий мушоҳада, мантиқий холосалаш ва статистик маълумотларни таққослаш усулларидан фойдаланилди.

Хозирги кунда Республикаизда жами 30 та тижорат банклари фаолият юритмоқда. Шу жумладан, 13 та давлат иштирокидаги банклар, 11 та хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари ҳамда 6 та чет эл капитали иштирокидаги банклар.[11]

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари активлари ҳажми тўғрисида банк турлари кесимида маълумот [11]

№	Банк тури	Активлар ҳажми, 01.01.2020 йил ҳолатига, млрд. сўм	Улуши
1	Давлат иштирокидаги банклари	230,126	84%
2	Хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари	27,304	10%
3	Чет эл капитали иштирокидаги банклар	15,295	6%
Жами		272,725	100%

1-жадвалдан кўриниб турибдики, ҳалигача Ўзбекистон Республикаси банк тизимида давлатнинг аралашуви жуда юқори бўлиб қолмоқда, яъни 2020 йилнинг 01 январь ҳолатига 84% банк активлари давлат улуши бор банкларга тўғри келмоқда.

Ушбу банкларнинг аксарияти ҳалигача Собиқ иттифоқ даврида бўлганидек, ҳақиқий фойда олишни қўзлаган тижорат банки эмас, балки маълум бир соҳани ривожлантиришга қаратилган "ихтисослаштирилган нотижорат ташкилоти"дек фаолият юритмоқда.

Давлат иштирокидаги банкларнинг аксарияти давлатнинг мақсадли фондларидан пул маблағлари билан таъминланиб, давлат улуши бор корхоналарга ва давлат лойиҳаларига имтиёзли асосида кредит сифатида берилмоқда. Ушбу берилган кредитлар доимий равишда реструктуризация (муддатини узайтириш ёки бошқа шартларини кўриб чиқиши) қилиб борилади, бу эса банкларнинг самарадорлик кўрсаткичлари ва даромадига салбий таъсир кўрсатади.

Ҳозирги кунда тижорат банклари фаолияти самарадорлигини белгиловчи муҳим кўрсаткич бу ROA (Return on Assets), яъни "активларнинг самарадорлиги коэффициенти" ҳисобланади. ROA - бу маълум давр ичида жами активлар томонидан ишлаб чиқарилган соф даромаднинг нисбати. Бошқача қилиб айтганда, фойда олиш учун тижорат банки ўз активларини қанчалик самарали бошқариши мумкинлигини ўлчайди. Тарихан қараганда, 1% ёки ундан юқори кўрсаткич жуда яхши ҳисобланган. Аммо, бу кўрсаткич Ўзбекистон Республикасига ўхшаган жадал ривожланаётган давлатлар учун бироз юқорироқ бўлиши лозим, тахминан 3% дан юқорироқ. Одатда каттароқ банкларда бу кўрсаткич кичик банкларга нисбатан камроқ бўлади.

2-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари самарадорлик кўрсаткичи (ROA) тўғрисида банк турлари кесимида маълумот [11]

№	Банк тури	ROA
1	Давлат иштирокидаги банклари	1.40%
2	Хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари	3.65%
3	Чет эл капитали иштирокидаги банклар	3.07%
Жами банклар		1.71%

2-жадвал маълумотларига асосан, ROA кўрсаткичи давлат иштирокидаги банкларда (1.40%), хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари (3.65%) ҳамда чет эл капитали иштирокидаги банкларга (3.07%) қараганда 2 баравардан паст самарадорлик билан фаолият юритаётганини кўриш мумкин.

3-жадвал

Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари кредит ва депозитларнинг жами активларга нисбати тўғрисида банк турлари кесимида маълумот [11]

№	Банк тури	ROA	Кредит нисбати	Депозит нисбати
1	Давлат иштирокидаги банклари	1.40%	81%	29%
2	Хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари	3.65%	62%	65%
3	Чет эл капитали иштирокидаги банклар	3.07%	53%	49%
Жами банклар		1.71%	78%	33%

Тижорат банклари даромадининг асосий манбаси бу ажратилаётган кредитлардан олинаётган даромаддир. Назарий жиҳатдан қараганда, тижорат банкининг жами кредитларининг активларга нисбати кўрсаткичи юқори бўлиши бу банкнинг даромади қўпайиши ва самарадорлигини ошириши учун муҳим омил ҳисобланади. З-жадвалга асосан шуни кўриш мумкинки, давлат иштирокидаги банкларда жами кредитларининг активларга нисбати кўрсаткичи (81%) хусусий ва бошқа акциядорлик тижорат банклари (62%) ҳамда чет эл капитали иштирокидаги банкларга (53%) қараганда юқорироқ бўлишига қарамасдан, улар кам самарадорлик билан фаолият юритмоқда. Бу шундан далолат берадики давлат иштирокидаги банкларда имтиёзли (пастроқ фоиздаги) ва муаммоли (нософлом) кредитларнинг салмоғи юқорироқдир.

Юқорида келтирилган маълумотларга қараганда ROA кўрсаткичи давлат иштирокидаги банкларда 1.40%ни ташкил этиб, ушбу банкларнинг самарадорлиги унчалик қувонарли эмаслигини билиш мумкин.

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шароитида Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари фаолияти самарадорлигини ошириш бўйича қўйидаги таклифларни бермоқчимиз:

- банк тизимида давлат улуши ва аралашувини камайтириш. Давлат иштирокидаги банкларни тезроқ ҳалқаро ва маҳаллий инвесторларга сотиш чораларини кўриш лозим;
- чет эл капитали иштирокидаги банкларни қўпайтириш орқали банк тизимида рақобатни кучайтириш ва янги хизмат турларини жорий этиш;
- капитал (пул-молия) бозорини, айниқса иккиласми бозорни рифожлантириш орқали тижорат банкларини барқарор ва арzon ресурс манбалари билан таъминлаш;
- аксарият хизматларни рақамлаштириш (автоматлаштириш) орқали, банк хизматлари ҳажмини ошириш ва ҳаражатларни оптималлаштириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг "Банклар ва банк фаолияти тўғрисида"ги қонуни. 2019 йил 05 ноябр. ЎРҚ-580-сон. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 06.11.2019 й., 03/19/580/3994-сон.

2. Ўзбекистон Республикасининг "Ўзбекистон Республикасининг Марказий банки тўғрисида"ги қонуни. 2019 йил 11 ноябр. ЎРҚ-582-сон. Қонун хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 12.11.2019 й., 03/19/582/4014-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 июлдаги ПҚ-3832-сонли "Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами. - Тошкент, 2017. - № 6 (766). - 70-модда.

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрдаги "Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ-5177-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами. - Тошкент, 2017. - № 6 (766).

6. Абдуллаева Ш.З. Банк иши. Т.: "Иқтисод-Молия" нашриёти, 2017. - 768 б.

7. Лаврушин О.И. "Банковское дело". Учебник. - М.: КНОРУС, 2013.- 789 с.

8. Каралиев Т. Саттаров О. ва бошқалар "Тижорат банклари фаолияти таҳлили".

Ўқув қўлланма. 2013. 192 бет.

9. Саттаров О. "Ўзбекистон Республикаси банк тизими барқарорлигини таъминлаш методологиясини такомиллаштириш". Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси. 2018.

10. Убаева Ш. "Тижорат банклари барқарорлигини самарали бошқариш механизмини такомиллаштириш". Иқтисодиёт фанлари фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. 2018.

11. www.cbu.uz (Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий сайти)

12. www.uba.uz (Ўзбекистон банклари ассоциацияси расмий сайти).

ХОДИMLАРНИ БОШҚАРИШДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Фозилов Умид Закирович

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги

Давлат Бошқаруви академияси

Фарғона ҳудудий филиали

mr.hope@inbox.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-12

Аннотация. Рақамли технологиялар таъсирни натижасида дунё жадал ўзгариб, улар фаолиятнинг барча тармоқларига кириб келди ва исталган давлатнинг жаҳон ҳамжамиятидаги ривожи ва рақобатбардошлиги ахборот технологияларининг самарали ривожланшига боғлиқ эканлигини намоён қилмоқда. Мақолада ривожланган давлатларнинг тажрибалари асосида замонавий корхона ва ташкилотларда кадрлар билан ишлаш жараёнининг автоматлашган ҳолати ва бошқарувни янада самарали йўлга қўйиш имкониятлари ёритилади.

Калит сўзлар: Digital-технологиялар, корхона ва ташкилотларни рақамлаштириши, сунъий интеллект, big data, меҳнатни интеллектуаллаштириши, HR-digital.

Тезкор ахборотга эга бўлиш, доимий фаол ҳаракат ва жараёнларни рақамлаштириш замонавий ташкилот ривожида зарур бўлган учта асосий омил ҳисобланади. Рақамли иқтисодиётга ўтиш ва бу жараённинг глобаллашуви корхона ва ташкилотларни рақамли стратегияларни амалга ошириш заруратини тақозо этмоқда. Ўз навбатида бу жараёнлар ходимлар билан ишловчи мутахассисларга бўлган талабни ҳам ўзгариб бораётганлигини англатади.

Бу ўзгаришларни қўйидагилар билан изоҳлаш мумкин: [1]

1) Ходимларни бошқариш жараёнининг персоналлашуви. Энди ҳар бир ходимга нафақат гуруҳнинг шунчаки бир аъзоси сифатида эмас, балки ноёб хусусият эгаси деб қаралади. Ҳар бир ходимга индивидуал ёндошишга, унинг ривожланиши, гоялари ва эҳтиёжларини амалга оширишга катта эътибор қаратилади. Буни қўплаб замонавий корхона ва ташкилотлар "Well being" тамойили асосида амалга оширмоқдалар. Унга кўра ходимнинг иш ва шахсий ҳаёт ўртасидаги мувозанат шакллантирилади, меҳнат унумдорлиги ва самарадорлик ошади, ходимларнинг меҳнат фаолиятидан қониқиши даражаси ошади.

2) Корпоратив ўқитиши. Ҳозирда дунёда бу йўналишга эътибор кучайиб бормоқда. Бу ҳар бир ходимни ва жамоани ривожлантириш орқали умумий потенциални

ошириш, ташкилот ичидә билимларни ўзлаштиришни бошқариш каби кадрлар тайёрлашнинг индивидуал усуллари ва тизимларини яратишни назарда тутади.

3) Кадрлар фаолиятининг технологик ривожланиш. Бугунги кунда кадрлар фаолияти доирасида технологиянинг ривожланиши истеъодли кадрларга эга бўлиш ва иқтисодий имкониятларни оширишни англатади. Бундай сунъий интеллектга эга бўлган корхона ва ташкилотлар эса ўз навбатида эскирган дастур ва воситалардан фойдаланишда давом этаётган рақобатчилиридан ўзбек кетиш имкониятига эга бўлдилар.

4) Сунъий интеллектга дастлабки ёндошувлар. Сунъий интеллект элементи бўлган HR технологиялари жуда катта ҳажмдаги зарурий маълумотларни бошқаришни талаб қиласди. Шу боис, катта ҳажмдаги маълумотларга эътибор қаратиш лозим бўлади. Бу ўз-ўзидан big data тушунчасининг аҳамиятини оширади.

5) Мослашувчанлик. Ривожланиш билан бир қаторда ходимлар сонининг ошиши кузатилади. Бунда масофадан ёки вақтинча бўлимлар доирасида ҳаракат қиласди, маълум бир лойихани амалга ошириш учун хизмат қиласди, кадрларни назарда тутилади. Улар айнан турли масалаларни ҳал этишда маҳсус ечим ва креатив ёндошувларга эга бўлган истеъодли кадрлар ҳисобланади.

6) Мехнатни интеллектуаллаштириш. Оддий вазифалар роботлар ва ботларнинг кўлига ўтади. Ходимларда ижодий масалалар, креатив ечимларга эга бўлиш, ўзини ривожлантириш, янги foялар устида ишлаш каби имкониятлар пайдо бўлади.

Бугуни кунда замонавий ташкилотларнинг деярли барчаларида кадрлар билан ишлаш жараёнлари автоматлаштиришган. Бунинг натижасида ташкилотда ходимларни танлаш жараёнларини янада самарали амалга ошириш, ходимлар тўғрисидаги ёзувларни оптималлаштиш ва соддалаштириш ҳамда ўзаро қайта алоқа имкониятлари тезлашади.

Кўпгина компаниялар компьютердан фақат рақамлар учун фойдаланишади. Лекин, таъкидлаш керакки, бугунги кунда ходимлар бошқаруви билан боғлиқ таҳлилларни олиш, бозор ҳолатини ва прогнозларни таҳлил қилиш, кадрларни масофадан ўқитиш кабиларни амалга ошириш учун ҳам бошқарувда рақамли трансформацияларнинг аҳамияти ва самараси янада ортиб бормоқда. Бу авваламбор, иш берувчининг ҳаражатларини камайтиришга ва кўпроқ ходимлар фаолиятини яхшилашга эътибор қаратишга имкон яратади [2].

Ходимларни бошқариш жараёнини рақамлаштириш замонавий корхона ва ташкилотларда ишларни таҳлил қилиш ва натижаларни кузатиш имконини берувчи мобил дастурлар ҳамда турли платформаларни яратиш ҳамда уларни такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган ахборот тизимини жорий қилишни тақозо этади.

Deloitte компанияси айнан аудит ва консалтинг компанияларининг ушбу соҳада

хизмат кўрсатадиган халқаро тармоғини ўрганиш асосида шундай хуносага келди [3]: 130 мамлакатдаги 7000 та компаниянинг 11,74 фоизи корхонада инсон ресурсларини бошқаришни рақамлашириш муҳим деб дайво қилмоқда, мобил иловалар HR-воситаларининг асосий платформаси ҳисобланади: аксарият кишилар интернетда вақтининг 55% ини (кунига 5-6 соат) айнан мобил иловаларда ўтказади. Иш берувчи ва ходимлар ўртасида ўзаро алоқаларни бояловчи шундай корпоратив мобил иловалар ишга туширилганда ишчилар ва иш берувчилар ўртасида ўзаро алоқалар 10 бараварга ошган. Бу ўз-ўзидан ходимларни бошқаришнинг мураккаб функцияларини камайтириб, бошқарув самарадорлигини оширишга хизмат қиласди.

Ҳозирда энг оммабоп қўлланилаётган HR-Digital йўналишидаги технологияларни мисол келтиришимиз мумкин:

1. HR-скоринг;
2. Бенчмаркинг;
3. Иш ҳақи бўйича таҳлил;
4. Бўш иш ўринлари статистикаси;
5. Онлайн ўрганиш ва малака ошириш.

"Ким ахборотга эга бўлса, дунёга эгалик қиласди". Натан Родшильдинг ҳамма учун тушунарли бўлган ушбу ибораларида бу сиёsat ёки бизнес бўлсин ҳар қандай масалада бўлгани сингари, бошқарувда ҳам ахборотга эга бўлиш энг асосий таъсир дастаги ҳисобланади. Замонавий раҳбарлар учун бу метафора мазмунида бошқарув жараёнида ахборотга эгалик қилиш масаласи ётибди. Авваламбор, рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш бу ахборотга эгалик қилиш ва уни бошқара олишни англаатади. Аксарият корхоналар у ёки бу рақамли технологиялардан фойдаланмасликларининг асосий сабаби бу уларнинг юқори нархда эканлиги ёки ўзлаширишнинг мураккаб эканли эмас, балки бу технологияларни қўллашга умуман қизиқишининг йўқлиги сабаб бўлмоқда. Балки бу ҳолат уларда ҳалигача сақланиб қолаётган консерватив қарашларнинг хукмронлиги билан изоҳланиши мумкиндир. Иккинчи томондан бундай корхона ва ташкилотларда техника тараққиётининг бугунги замон тенденцияси тўғрисида ҳеч қандай ахборотлар мавжуд эмас, кузатилмайди ҳам, ўрганилмайди ҳам. Демак, ходимларнинг бугунги кун талабидан келиб чиқсан ҳолда ўзини ривожлантиришга ёки ходимларнинг малакаларини ошириш, замонавий кадрлар сифатида шакллантиришга умуман эътибор қаратилмайди. Бу эса уларга иш юзасидан тезкор ва аниқ ҳисоб-китобларни амалга ошириш, маълумотларнинг ягона базасига эга бўлиш, масофадан туриб ишлайдиган ходимлар, иш жараёнида ходимларни бошқариш бўлимини бошқа бўлинмалар ва ходимлар билан ўзаро алоқаларини таъминлаш имконияти каби йўқотишларга сабаб бўлади.

Айтиш керакки, замонамиз "компьютерлашгани" сари ходимларни бошқариш, уларнинг фаолиятини таҳлил қилиш ва баҳолаш ҳамда потенциал номзодларни танлаб олиш жараёнида иш сайтлари (job site), ижтимоий тармоқлар ва турли хил онлайн воситалар тўплами каби рақамли воситалардан унумли фойдаланувчи кўплаб корхона ва ташкилотлар мавжуд. Мисол учун ходимларни ишга жалб этиш ва кадрлар танловини амалга оширилиши юзасидан бугунги кунда uzjobs.uz, olx.uz, myjob.uz, superjob.uz, rabota.uz, ishkop.uz, resume.uz каби сайtlар сони тобора кўпайиб бормоқда. Бундан ташқари, аксарият корхона ва ташкилотларнинг ижтимоий тармолар орқали ходим излашлари ҳам урфга айланиб улгурди.

Ходимларни бошқариш жараёнини рақамлаштиришнинг асосий мақсади - кадрларни бошқариш фаолиятининг барча босқичлари ва жараёнлари ўртасида узвий алоқаларни ўрнатиши. Бунинг учун эса айрим масалаларга аниқлик киритиб олиш зарурати туғилади: бундан қандай натижалар олиш мүмкінлиги, қандай зарурий компетенцияларга эга бўлиш кераклиги, маълум бир мутахассиснинг ривожланиш йўллари ва бошқаларни аниқлаб олиш керак. Бу борада аввало, ўзимиз аниқ мақсад ва тушунчага эга бўлганимиздагина (бизга ўзи қандай мутахассис керак, кимни ишга олишни хоҳлаймиз, мутахассис ишининг мақсади нимадан иборат бўлади, ундан қанча муддатда қандай натижалар кутамиз, у ким ўзаро боғлиқликда ишлайди, бунинг учун нималар мұхим) ходимларнинг иш жараёнларига мослашишига ёрдам беришимиз, уларни ўқитиш жараёнларини етарли даражада йўлга қўйишимиз, ўз режа ва мақсадларимизни амалга ошириш учун зарур бўлган рақамли технология воситаларини танлай олишимиз, шунингдек ўз соҳамизда юқори даражадаги рақобатбардошликка эга бўла олишимиз мумкин.

Фойдаланилган адабиёт ва манбаалар:

Розин М. ЭКОПСИ Консалтинг. "Шесть HR-трендов 2018 года". <http://www.ecopsy.ru/publikatsii/ru-shest-hr-trendov-2018-goda.html>

Семенова А.Н., Ступкина В.А. Молодой ученый. "Цифровые технологии в управлении человеческими ресурсами;

Bersin by Deloitte "Predictions for 2016: A Bold New World of Talent, Learning, Leadership, and HR Technology Ahead". <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/at/Documents/human-capital/bersin-predictions-2016.pdf-C>. 8-13;

TAGLINE. Рейтинги и обзоры digital-рынка. "Каталог компаний TAGLINE". <https://tagline.ru/companies/a/>.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Ротшильд,_Натан_Майер.

ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ДАРОМАДЛАРИНИ ПРОГНОЗЛАШТИРИШДА СОЛИҚ САЛОҲИЯТИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Фирдавс Валиханов
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси тингловчиси
Firdavs306@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-13

Аннотация: Бугунги кунда бюджет даромадларини ошириш, уни янги манбааларини излаб топиш давлатнинг ижтимоий соҳасини молиялаштириш манбааларини кенгайтиришининг асосий йўналишлари ҳисобланади. Бироқ ҳозирги кундаги бюджет даромадларини режалаштириш услуги солиқ органларининг фақатгина режалаштирилган даромадларни ундириб, ҳудуднинг солиқ салоҳиятини тўлиқ фойдаланмаслигига сабаб бўлмоқда. Шу сабабли бугунги кунда даромадларни режалаштиришдаги замонавий усулларни қўллашни жорий этиши, бюджет даромадларини оширишига эришиши мумкинлиги хақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: Солиқ салоҳияти, солиқлар, прогнозлаштириши усуллари, бюджет даромадларини кўпайтириш, ялпи ҳудудий маҳсулот, солиқ паспорtlари

Солиқ органлари фаолиятининг самарадорлиги бюджет даромадларини прогноз кўрсаткичларининг бажарилиши ва қўшимча манбалар ҳисобидан солиқ тушумларини жалб қилинганлиги билан бевосита боғлиқдир. Ўз навбатида мазкур кўрсаткичларнинг бажарилишида республиканинг, шунингдек ҳудуднинг солиқ салоҳиятини тўғри баҳоланиши муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек солиқ салоҳиятини тўғри аниқлаш бюджет даромадларини режалаштиришда ва республика бюджетидан субсидия, дотация ва бошқа трансферт маблағларини тақсимлашда муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, ҳозирги пайтда Ўзбекистон Республикасида солиқ-бюджет тизимида даромадларини прогнозлаштиришда ягона услубияти шакллантирилмаган.

Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қуи бюджетларнинг даромадлар прогнозини ҳисоб-китоб усулини мустақил равища танлайди, даромадларни прогнозлаштиришда солиқ салоҳияти кўрсаткичлари аниқланмасдан, солиқ солинадиган базани ҳисоблашда асосан индекс усулидан фойдаланилади. Ушбу мавжуд амалиётнинг асосий муаммолари сифатида ҳар бир ҳудуд солиқ тушумлари режасини ишлаб чиқища манфаатлари нуқтаи назаридан қулай бўлган ҳисоб-китобни қўллайди. Бу юқори бюджетдан турли кўринишдаги бюджет трансферлари, субсиядия ва дотациялар олиш учун ҳамда ҳудудлар режа кўрсаткичларини бажариш манфаати юзасидан амалга оширилади.

Дунё амалиётида солиқ салоҳиятини ҳисоблашнинг қуидаги усуллари мавжуд:

1-расм. Солиқ салоҳиятни ҳисоблаш услублари [6]

Бу услубларда бири сифатидаги ялпи ҳудудий маҳсулотни баҳолаш орқали солиқ салоҳиятини аниқлаш усули бўйича республикамизда охирги 3 йилда ҳудудлар бўйича жами ундирилган солиқлар ва йиғимларнинг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши таҳлил қилинди.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси вилоятлар бўйича солиқ тушумларининг ялпи ҳудудий маҳсулотдаги улуши [7]

№	Ҳудудлар номи	2016 йил			2017 йил			2018 йил		
		ЯҲМ, млрд. сўм	тушумлар, млрд. сўм	%	ЯҲМ, млрд. сўм	тушумлар, млрд. сўм	%	ЯҲМ, млрд. сўм	тушумлар, млрд. сўм	%
1	Қорақалпогистон Республикаси	6 273,7	946,0	15,1	10 243,0	1 289,0	12,6	14 185,2	2 378,0	16,8
2	Хоразм вилояти	7 093,8	727,0	10,2	8 232,9	879,0	10,7	15 154,2	1 192,0	7,9
3	Навоий вилояти	10 121,0	2 290,0	22,6	14 232,2	2 726,0	19,2	21 729,0	5 422,0	25,0
4	Қашқадарё вилояти	14 761,8	2 270,0	15,4	22 633,4	2 832,0	12,5	28 412,2	3 896,0	13,7
5	Сурхондарё вилояти	9 172,5	822,0	9,0	10 633,2	1 024,0	9,6	17 061,9	1 383,0	8,1
6	Бухоро вилояти	10 441,7	1 858,0	17,8	16 504,3	2 222,0	13,5	21 151,9	2 767,0	13,1
7	Самарқанд вилояти	14 999,9	1 307,0	8,7	18 133,4	1 555,0	8,6	31 187,4	2 011,0	6,4
8	Жиззах вилояти	4 906,8	478,0	9,7	5 762,2	712,0	12,4	11 820,2	958,0	8,1
9	Сирдарё вилояти	4 190,1	459,0	11,0	5 066,4	567,0	11,2	8 200,5	813,0	9,9
10	Андижон вилояти	11 110,7	1 046,0	9,4	19 206,0	1 258,0	6,6	27 121,6	1 760,0	6,5
11	Фарғона вилояти	13 874,7	1 774,0	12,8	19 837,5	2 104,0	10,6	25 181,2	2 778,0	11,0
12	Наманган вилояти	8 603,6	839,0	9,8	14 501,2	1 024,0	7,1	18 141,4	1 362,0	7,5
13	Тошкент вилояти	20 528,7	3 194,0	15,6	23 525,3	3 918,0	16,7	39 398,7	5 997,0	15,2
14	Тошкент шаҳри	31 482,8	9 408,0	29,9	38 642,9	10 664,0	27,6	53 287,1	13 422,0	25,2

Ушбу жадвалдан кўриниб турибдики, солиқлар ва йиғимлар микдорининг улуши турли вилоятларда турлича бўлиб, бунга объектив омиллар ҳам таъсир қилиши мумкин. Масалан, қишлоқ хўжалигига мослашган ҳудудларда кўпроқ ягона ер солигининг қўлланилиши натижасида яратилган маҳсулотга нисбатан солиқларнинг улуши камроқ бўлиши табиий ҳол ҳисобланади. Шунинг учун ҳар бир вилоятнинг ялпи ҳудудий маҳсулотнинг таркиби бўйича ҳам таҳлиллар

ўтказилиши, хақиқий солиқ салоҳиятини аниқлашда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда вилоятлар бўйича 2016-2018 йилларда солиқ тушумларининг ўзгариш тенденцияларини бошқа макроиқтисодий кўрсаткичлар билан боғлаган ҳолда таҳлил қилиниши ҳудуднинг "Солиқ салоҳияти" тушунчасини амалиётга киритиш зарурлигини, ҳамда уни аниқ бир услугуб қўллаган ҳолда аниқлаш лозимлигини қўрсатиб берди.

Амалга оширилган таҳлиллардан келиб чиқиб, республикамиизда солиқ тушумларини прогнозлаштириш, ҳудудларни ўзаро таққослаш учун зарур бўладиган солиқ салоҳиятини аниқлаш мақсадида қўйидаги вазифаларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ. Жумладан:

Биринчидан, амалга оширилган таҳлиллардан келиб чиқиб, ҳудуднинг солиқ салоҳиятини баҳолаш учун очиқ маълумотлар методологиясини ишлаб чиқиш ва уни ҳудудларга солиқ учун прогноз белгилашда қўллаш;

Ҳудудларни солиқ салоҳиятини баҳолашда унинг табиий ресурслари, корхона сони, ялпига ҳудудий маҳсулот, ўзлаштираётган инвестициялар ва ишга тушадиган янги лойиҳалар, яратилаётган иш ўринлари, демографик кўрсаткичлар каби маълумотлар асосида ҳудуднинг солиқ салоҳиятини баҳолаш, аниқ прогноз белгилашда муҳим аҳамият касб этади.

Иккинчидан, ҳудудларни солиқ паспортларини ишлаб чиқиш, бунда унинг умумий солиқ салоҳияти ҳамда прогнозлаштириш учун зарур кўрсаткичларни қамраб олиши зарур. Ҳудудларни солиқ паспортига эга бўлиши билан бирга ундаги маълумотларини шаффоғлигини таъминлаш зарур. Солиқ паспорти ҳудуднинг солиқ салоҳиятини қўрсатибгина қолмай, солиқларни ундирилиши ҳамда фойдаланилмаётган заҳиралар бўйича жамоатчилик назоратини ўрнатиш имконини бериш зарур;

Учинчидан, солиқ салоҳияти ҳамда ҳудуднинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, амалдаги индекслаш усули бўйича прогнозлаштириш усувларидан воз кечиб, замонавий математик усувлар орқали ҳар бир солиқ тури бўйича прогнозлаштириш услубларини ишлаб чиқиши.

Фойдаланилган адабиётлар ва ресурслар рўйхати:

1. "Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси", Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, 25.01.2020 й. веб-манбаа:<https://aza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliy-25-01-2020>
2. Ашуррова Н.Б. "Ўзбекистон Республикаси солиқ сиёсати ва солиқ соҳасидаги ижтимоий ҳамкорликни амалга ошириш йўналишлари" "Иқтисод ва молия" журнали 2012 йил 11-сон
3. Веб манбаа <https://cyberleninka.ru/article/n/zbekiston-respublikasi-soli-siyosati-va-soli-so-asidagi-izhtimoiy-amkorlikni-amalga-oshirish-y-nalishlari>
4. Шаманин В.И. (2016). Методика расчета налогового потенциала Астраханской области. Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика, (2)
5. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика қўмитаси (www.stat.uz) расмий сайти маълумотлари
6. Шаманин В.И. (2016). Методика расчета налогового потенциала Астраханской области. Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика, (2).

7. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги (www.mf.uz) ва Давлат статистика қўмитаси (www.stat.uz) расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф ҳисоб-китоби

ФОРМИРОВАНИЕ ПОДХОДОВ К ПОНИМАНИЮ РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЕ

Курбанова Дилдора Абдурахмоновна
Базовый докторант ТашГТУ
kurbanovadildora@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-14

Аннотация. В статье рассмотрены суть и значимость ресурсосбережения, проанализированы изученные другими экономическими учеными подходы к пониманию ресурсосбережения, а также приведены предложения по проектированию ресурсосберегающей деятельности на промышленных предприятиях.

Ключевые слова. Ресурсосбережение, подход, экономия материальных ресурсов, ресурсопотребление, ресурсосберегающая политика, ресурсосберегающая деятельность.

Ресурсосбережение является важнейшей проблемой современности. Она существует давно, но с течением времени ее значимость все больше возрастает. Ограничность ресурсов, доступность и возможность их использования все чаще имеют решающую роль для экономики и строительного производства, в частности. Поскольку для строительной отрасли традиционно характерны большие затраты разнообразных ресурсов: материальные, трудовых, финансовых, вопросу их экономическому расходованию и эффективному использованию уделяется особое место.

Понимание процесса ресурсосбережение со временем менялось. По этой теме в литературных источниках и Интернет-ресурсах представлен многочисленный материал, охватывающий различные направления этого вопроса. Вопрос ресурсосбережения в плановой экономике часто решался установление нормативных показателей энерго и ресурсосбережения. С переходом на рыночную экономику, роль государства как основного механизма для осуществления ресурсосберегающей политики ослабла и видоизменилась.

В условиях рыночной конкуренции ресурсосбережение может стать важным фактором повышения эффективности строительного производства. Исследование работ, посвященных этой тематике, позволяет проанализировать как менялся подход к ресурсосбережению во времени. Проблема значимости ресурсосбережения для строительного производства стала актуальной в середине 80-х гг прошлого века. В работе Сенокосовой Т.Г. на тему "Стимулирование экономии материальных ресурсов в строительстве" был затронут вопрос о ресурсосбережении в строительстве, путем создания оптимального запаса строительных материалов [1]. При этом ресурсосбережение рассматривается с точки зрения сокращения количества потребляемых ресурсов. Автором была произведена уточняющая классификация факторов, влияющих на экономию ресурсов в строительстве: технологические, конструктивные, организационно-экономические.

В начале 90-х годов появились другие подходы к пониманию ресурсосбережения.

Омельчишин В. И. в своей работе на тему "Ресурсосбережение как фактор повышения эффективности общественного производства" основным ограничителем ресурсосбережения считает плату за ресурсы, а основным фактором ресурсосбережения - ограничение спроса. При этом отмечается, что излишне затратная цена на ресурсы - недостаточно эффективно ограничивает ресурсопотребление [2]. Таким образом, по мнению автора, ресурсосбережение должно стимулироваться экономически, путем повышения цен на определенные ресурсы, что в свою очередь приведет уменьшения спроса на него.

Одоемелам М.М. в своей диссертации на тему "Ресурсосбережение в условиях рыночных отношений" подчеркивает, что для эффективного использования ресурсов в рыночной экономике предприятие должно производить наиболее выгодную для него продукцию. При этом, по мнению автора, в основу производства должно быть заложено применение наиболее совершенных, ресурсосберегающих технологий [3].

Кроме того, автором выделяются основные направления внутрипроизводственных резервов ресурсосбережения: продолжительные, то есть такие, которые реализуются длительное время, и оперативные, которые можно реализовать на предприятии достаточно быстро. Позднее ученые начали разработку проблемы ресурсосбережения с позиции организационной и экологической политики. Интересный материал представлен в работе Соловьева Д.А. на тему "Управление инновационными проектами строительного предприятия в области ресурсосбережения" [4]. Автор отмечает важную роль организационно-экономических мероприятий при достижении ресурсосбережения в условиях конкуренции и рыночной экономики. Среди них можно выделить: совершенствование организации и управления, социальные мероприятия, рациональное использование топливно-энергетических ресурсов [4].

Яковлев А. А. в своей диссертации на тему "Формирование механизма реализации региональных инвестиционных программ ресурсосбережения" рассматривает ресурсосбережение с двух сторон: с одной стороны, ресурсосбережение рассматривается как бережное отношение к природным ресурсам, а с другой стороны - как деятельность, направленную на сохранение и воспроизводство природной среды, то есть экологии [5]. Таким образом, автор выделяет ресурсосбережение как элемент механизма рыночного саморегулирования отношений между обществом, природой и человеком.

В последнее время ресурсосбережение воспринимается как комплексный процесс, состоящий из технологических, экономических, организационных и экономических групп. Общий контроль за соблюдение этих групп может осуществляться различным способом. Одним из них является государственный контроль.

Наибольший интерес в этом вопросе, на мой взгляд, представляет работа Каменик Л.Л. "Ресурсосберегающая политика и механизм ее реализации в формате эволюционного развития". Повышение эффективности производства на основе эффективности ресурсопотребления и есть, по мнению автора, главная цель ресурсосберегающей политики [6]. Для этого автор предлагает создание комплексных систем, осуществляющих ресурсосберегающие мероприятия, в которых системообразующая роль принадлежит ресурсосберегающей политике. Политика реализуется на основе комплексных систем разных уровней управления: государства, региона, отрасли, предприятия.

Предлагаемая Семеновым Н.Н. модель организации ресурсосберегающей деятельности на основе логистики представлена в его работе "Управление ресурсосберегающей деятельностью" [7]. Она интересна тем, что в образуемой единой службе логистической координации сконцентрированы все основные информационные, координационные потоки, осуществляющие деятельность строительного предприятия. Таким образом, логистика превращается в контролирующий орган ресурсосберегающей деятельности. Можно сделать вывод о том, что ресурсосбережение - это сложный, комплексный процесс. Определение подхода к понятию "ресурсосбережение" во многом определяет те мероприятия, которые потребуются для достижения целей рационального и экономного потребления ресурсов. Поэтому при проектировании ресурсосберегающей деятельности на строительном производстве необходимо рассматривать ресурсосбережение как комплекс мер различной направленности. Необходимо создать оптимальную ресурсосберегающую политику на строительном предприятии, которая бы в полной мере осуществила все эти мероприятия.

Список использованной литературы

1. Сенокосова Т.Г. "Стимулирование экономии материальных ресурсов в строительстве": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва. 1985 г.[Электронный ресурс] <http://www.dissercat.com>.
2. Омельчишин В.И. "Ресурсосбережение как фактор повышения эффективности общественного производства": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва. 1993. [Электронный ресурс]: <http://www.dissercat.com>.
3. Одомелам. М.М. "Ресурсосбережение в условиях рыночных отношений": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Харьков, 1993, 23 стр.
4. Соловьев Д.А. "Управление инновационными проектами строительного предприятия в области ресурсосбережения": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва. 2009, 26 стр.
5. Яковлев А.А. "Формирование механизма реализации региональных инвестиционных программ ресурсосбережения": автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Москва. 2014, 24 стр.
6. Каменик Л.Л. "Ресурсосберегающая политика и механизм ее реализации в формате эволюционного развития". Издание 2-е, дополненное. СПб.:2012. 477с.

ДЕМОГРАФИК ЎЗГАРИШЛАРНИНГ ПЕНСИЯ ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИГА ТАЪСИРИ

Мирзамахмудова Мадина Одилжон қизи

ЎзМУ, таянч докторант

madinabonu1311@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-15

Аннотация. Мақолада аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиши тизими хусусан, пенсия таъминотининг ҳолати, кейинги йилларда кузатиладиган демографик ўзгаришлар ва уларнинг пенсия таъминоти тизимига таъсири ҳақида маълумотлар берилган.

Таянч иборалар: пенсия таъминоти тизими, пенсия ёши, ижтимоий сугурта, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиши

Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шароитида мамлакатнинг иқтисодий тармоқларида хусусан, пенсия таъминоти тизимида ҳам ижобий ўзгаришларни амалга оширишни талаб этмоқда. Маълумки пенсия таъминоти тизими меҳнатга лаёқатсиз ва кам таъминланган фуқароларни турмуш даражасни яхшилаш ва қўллаб-куватлашга йўналтирилган чора-тадбирлар амалга оширишни назарда тутади.

Ўртacha умр давомийлиги ва аҳолининг қариши меҳнат бозори ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими ҳисобланган пенсия таъминотига тўғридан тўғри таъсир қиласи. Шунингдек, пенсия ёшига етганидан кейин кўпроқ ишчилар меҳнат фаолиятини давом эттиришни хоҳлаганлиги сабабли кўп мамлакатлар пенсияга чиқиш ёши ўзгаришишни маъқул кўрмоқда. Хориж тажрибаси асосида пенсия ёшини ошириш масалалари Ўзбекистон аҳолисини хавотирга солмоқда.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йиллар давомида иқтисодий фаол аҳоли ҳиссасига ижтимоий бадаллар бўйича юклама тобора ошиб бормоқда. Демографик башоратларга кўра, 2018-2025 йилларда пенсия ёшидаги аҳолининг улуши 1,2 млн. кишига ошиши кутилмоқда, бу эса, ўз навбатида, пенсия жамгармаси харажатларининг мутаносиб равишда ошишига олиб келади [1].

1-расм. 2009-2019 йиллар оралиғида пенсия ёшидаги аҳоли қатлами ва уларда

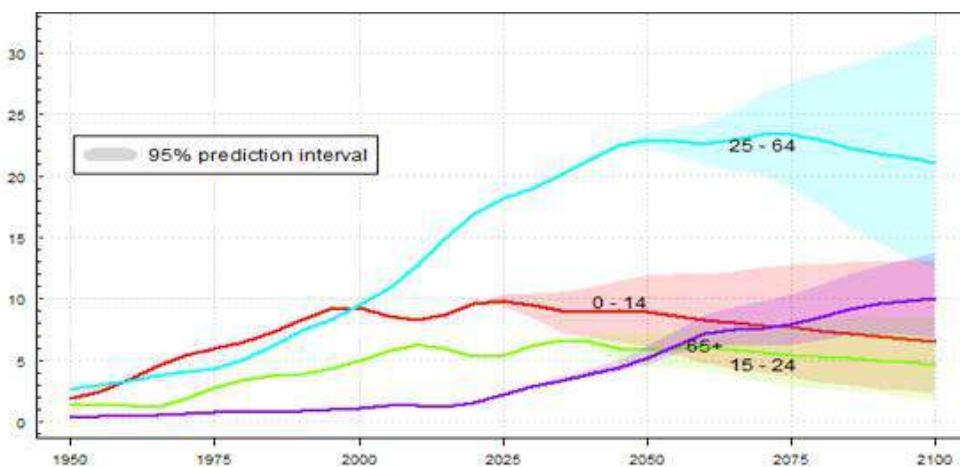
эркаклар ва аёлларнинг улуши (минг киши) [2].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасида пенсия тайинлаш учун аҳолининг мурожатлари ўртacha ўсиш суръати 16 минг нафар фуқарони ташкил этади. 1-расмда 2000-2019 йилларда пенсия ёшидаги (60 ёшдан юқори эркаклар, 55 ёшдан юқори аёллар) аҳолининг ортиб бориб, 2019 йилда 3257,97 минг кишини ташкил этади. Пенсия ёшидаги аёлларнинг улуши эркакларга нисбатан икки баробар кўп бўлиб, аёллар 2009 йилда 1286,4 минг кишини 2019 йилда 2184,9 минг кишини, эркаклар 2009 йилда 710 минг кишини 2019 йилда 1181 минг кишини ташкил этганлигини кўриш мумкин.

Халқаро стандартларга кўра, пенсия таъминоти тизимидағи бадал тўловчилар сони пенсия олувчилардаги ўзаро нисбати 1:4 даражада бўлса, пенсия таъминотининг барқарор ривожланишига эришиш мумкин. Бугунги кунда Ўзбекистонда бу кўрсаткич ўртacha 1:1,5 кўрсаткични ташкил килмоқда. Ўзбекистоннинг ёш бўйича демографик ҳолатини ўрганиш натижаларига кўра, 2009-2019 йилларда меҳнатга лаёқатли аҳоли қатлами билан меҳнатга лаёқатли ёшдан катталар (пенсия ёшида аҳоли) ўртасидаги боғлиглик коэффициэнти йилига 25 фоизга камайиб бормоқда.

Демографик таҳлиллар яна шуни кўрсатадики, меҳнатга лаёқатли ёшдаги аҳоли ўтган ўн йил давомида ўртacha 2 фоиздан ўсган бўлсада, меҳнатга лаёқатли ёшдан катта аҳоли қатлами ўртacha 5 фоиздан ўсган. Бу эса ўз навбатида, нафақат пенсия таъминоти барқарорлигини таъминлашга, ишсизлик даражаси ошишига, балки давлат пенсия жамғармаси учун тўловлар миқдорининг ортишига ёки давлат бюджети маблағлари ҳисобидан пенсия тўловларида юзага келадиган тақчилликни қоплаш учун солиқ юкининг кўтарилишига бевосита таъсир этади.

Фикримизча, аввалдан давлат пенсия таъминотида демографик мутаносиблик натижасида юзага келадиган тақчилликни қоплаш мақсадида мамлакатда инвестицион резерв жамғармасини ташкил этиш мақсадга мувофиқ. Шу ўринда жаҳон тажрибасига таянадиган бўлсак, мазкур "резерв жамғарма"лар маълум бир умуммиллий бойликларнинг сотувидан келиб тушган маблағлар ҳисобидан шакллантирилади ва қисқа муддатли акция ва облигацияларга инвестиция киритилади.

2-расм. 1950-2100 йилларда ёш грухлари бўйича аҳоли ўсиш динамикаси (миллион киши) [3].

БМТ прогнозига кўра, 1950-2100 йилларда Ўзбекистон Республикаси аҳоли таркибидағи 25-64 ёшдаги кишиларнинг улушининг ўсиши кузатилиб, 0-14

ёшдагиларнинг улуши камайишини кўриш мумкин. Шунингдек, прогноз 2025 йилдан аҳолининг 65 ёшдан юқори қатлами кескин суръатларда ўсишини кўрсатмоқда (2-расм).

Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимида бир қатор камчиликлар мавжуд бўлиб улардан бири, меҳнатга лаёқатли аҳолининг деярли 60 фоизи, таҳминан 10,2 млн. киши давлат ижтимоий суғуртаси билан қамраб олинмаган [4]. Жаҳон амалиётида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими ижтимоий суғуртага асосланиб мамлакат аҳолисининг кўп қисмини қамраб олишга эришилган. Бу эса ўз навбатида давлат бюджетига тушувчи юкни бир мунча камайтиради.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 21 ноябрь куни аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасидаги устувор вазифалар муҳокамасига бағищланган йиғилишда ижтимоий суғурта тизимини ислоҳ қилиш, шунингдек, уч даражали пенсия таъминоти тизимига ўтиш орқали пенсия бадалини тўлашдан манфаатдорликни ошириш зарурлигини таъкидлади. Бунда, биринчи даражада давлат минимал пенсия миқдорини белгилайди. Иккинчи даражада ходимнинг иш ҳақидан муайян сумма ушланиб, унинг шахсий ҳисоб-варағида тўпланади ва Марказий банк қайта молиялаштириш ставкасидан кам бўлмаган фоиз ҳисоблаб борилади. Учинчи даражада ходим пенсия жамғармасига ажратиладиган маблағ миқдорини ўзи белгилайди. Бу тизим қўлланилса, фуқаро кафолатли давлат пенсиясини олиш билан бирга ўз хоҳишига қараб, пенсия ёшида қанча пенсия олишини ўзи белгилаш имконига эга бўлади [5].

Бизнинг фикримизча, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими, хусусан, пенсия таъминоти тизими барқарор ривожланиши учун аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ қатламини аниқловчи тизимлар фаолиятини яхлит тизимга келтириш, пенсия ва нафақалар миқдорини белгилашда истеъмол савати ва яшаш минимуми жорий қилиш, ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ аҳоли бандлигини таъминлаш (ушбу йўл орқали ижтимоий нафақа олувчилар сонининг камайишига эришиш мумкин), аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг манзиллилигини кучайтиришни, фуқароларнинг ижтимоий суғурта тизимида узлуксиз ва узоқ муддатли иштироқини рағбатлантириб, шаффоф ҳолда фаолият олиб боришни таъминлаш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати

[1] Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси. "Давлат пенсия таъминоти тизимини ислоҳ этиш концепцияси" лойиҳаси. http://pfru.uz/uz_Cyrl/page/518/proekt-koncepciya-reformirovaniya-sistemy-gosudarstvennogo-pensionnogo-obespecheniya

[2] Статистика қўмитасининг ахоли ва ҳаётийлик статистик маълумотлари асосида тузилди

[3] United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Population Dynamics. <https://population.un.org/wpp/Graphs/DemographicProfiles/Line/860>

[4] Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги Бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси. "Давлат пенсия таъминоти тизимини ислоҳ этиш концепцияси" лойиҳаси. http://pfru.uz/uz_Cyrl/page/518/proekt-koncepciya-reformirovaniya-sistemy-gosudarstvennogo-pensionnogo-obespecheniya

[5] Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий Веб-Сайти. <https://president.uz/uz/lists/view/3091>

РАҚАМЛИ ТЕМИР ЙЎЛ - "ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ" АЖ НИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ

Мавлянов Соҳиб Баҳодирович

Бизнес ва бошқарув республика олий мактаби 2-босқич тингловчиси

E-mail: smb-8705@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-16

Аннотация: Мақолада "Ўзбекистон темир йўллари" акциядорлик жасамияти бошқарувида, "Рақамли иқтисодиёт" лойихаси асосида "Рақамли темир йўл" лойихасини жорий этишига доир масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисод, рақамлаштириш, интернет, рақамли темир йўл, ахборот-коммуникация технологиялар.

Бугунги кунда мамлакатимизда рақамли иқтисодиёт тушунчаси ва у билан боғлиқ бўлган бир қанча технологиялар шиддат билан ривожланиб келмоқда. Шу муносабат билан Ўзбекистон республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бўйича давлат томонидан бир қатор қарор ва лойихалар ишлаб чиқилмоқда. Жумладан, давлат бошқаруви тизимини янада такомиллаштириш, рақамли иқтисодиётни жорий этиш ва ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш, инвестиция муҳитини яхшилаш, шунингдек, 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга ошириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 3-июлдаги ПҚ-3832 сонли "Ўзбекистон республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги қарори ишлаб чиқилди[1].

Президентимиз Ш.М.Мирзиёев Олий Мажлисга мурожатномасида тақидлаганидек "Иқтисодиётнинг барча соҳаларини рақамли технологиялар асосида янгилашни назарда тутадиган Рақамли иқтисодиёт миллий концепциясини ишлаб чиқишимиз керак. Шу асосда "Рақамли Ўзбекистон-2030" дастури ҳаётга тадбиқ этишимиз зарур. Рақамли иқтисодиёт ялпи ички маҳсулотни камида 30 фоизга ўстириш, коррупцияни кескин камайтириш имконини беради. Нуфузли халқаро ташкилотлар ўтказган таҳлиллар ҳам буни тасдиқламоқда." [2]. Бу борада, ҳозирги вақтда 2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили" да амалга оширишга оид давлат дастурига "Рақамли Ўзбекистон-2030" миллий стратегиясини ишлаб чиқиш бўйича "йўл харита"си тузиш вазифалари юклатилди.

Ундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349 сонли "Ахборот технологиялари ва коммуникатсиялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Фармонини ижро этиш борасида [3], шунингдек, республикамизда рақамли иқтисодиётни давлат бошқарув тизимида замонавий ахборот технологияларни жадал ривожлантириш

бўйича шароитлар яратиш, шунигдек, ахборотҳавфсизлигини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамаси 2018 йил 31 августда рақамли иқтисодиётнинг мақсад ва вазифаларини белгилаб берадиган "Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни жорий қилиш ва янада ривожлантириш бўйича қўшимча чоратадбирлар тўғрисида" Қарор қабул қилди [4].

Рақамли иқтисодиёт дастурида Ўзбекистоннинг қўпгина иқтисодий тармоқларида ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишни рағбатлантирувчи бир қатор чора-тадбирларни амалга ошириш кўзда тутилган. Рақамли иқтисодиётнинг таркибий қисмларидан бири бу "Электрон хукумат" тизими бўлиб, бу "Рақамли темир йўл" лойихаси концепциясининг бир қисми. Замонавий иқтисодиётнинг асосий таркибий қисми маълумотлар билан ишлашдир. Рақамли иқтисодиётда ишлаб-чиқариш ва бошқариш жараёнида ахборот-коммуникация технологияларидан самарали фойдаланиш лозим. Рақамли иқтисодиёт таъсири бутун иқтисодиётга, шу жумладан темир йўл транспортига хам таъсир қиласи. Чет элда, Марказий темир йўл - бу рақамли иқтисодиёт ёки интернет иқтисодиёти маҳсулоти бўлиб, унда алоқа ва тармоқни марказлаштириш бошқаруви устунлик қиласи. "Рақамли темир йўл" лойихасини амалага оширишда бир қатор йўналишларини ўз ичига олади: электрон бизнес, иқтисодий билимлар, бозорни бошқариш билимлари, виртуал иқтисодиёт ва рақамлаштириш иқтисодиёти.

Рақамли темир йўл - бу юк ва йўловчилар ташиш жараёнини бошқариш тизимидағи ва темир йўлнинг барча хўжаликларидағи барча маълумотларни ахбороттахлил қилиш бўйича ахборот-коммуникация технологиялари асосида ишлаб чиқилган комплекс тизимdir. Ва бу Ўзбекистон рақамли иқтисодиёт дастурига мослашган бизнес модели бўлиб хисобланади.

Рақамли темир йўл мижозларнинг ўзаро муносабатларини ва диспетчерлик назоратини тубдан янги автоматлаштирилган усусларига эришишга йўналтирилган инфратузилма бўлиб, бунда ҳаракатланувчи таркиб, ташиш жараёнлари ва уларнинг харакатларини тартибга солиш ва бошқариш, хавфсизликни таъминлаш хамда хизмат кўрсатиш жараёнларини рақамли технологиялар ёрдамида амалга ошириш демакдир. Шундай қилиб "Рақамли темир йўл" "Ўзбекистон темир йўллари" АЖ фаолиятининг барча йўналишларини қамраб олиши керак.

Кўйида Рақамли темир йўл асосий технологик жараёнларни амалга оширишда зарур бўлган мақсад ва вазифаларни кўриб чиқамиз.

Рақамли темир йўлни технологик жараёнларини амалга ошириш асосий мақсади, режалаштириш ва бошқаришни автоматлаштириш ва бу жараёнда инсон омилини пасайтириш хисобига ҳаражатларни камайтириш, иш унумдорлигини ва ҳаракат хавфсизлигини ошириш орқали мижозлар ишончини янада мустахкамлашдир. Ушбу мақсадларга эришиш "Ўзбекистон темир йўллари" АЖ нинг бизнес жараёнларини мослашувчанлиги ва самарадорлигини сезиларли даражада таъминлаши лозим, бу эса ўз навбатида бутун бизнеснинг мижозлар эътиборини оширишга имкон беради.

"Рақамли темир йўл" лойихасини амалга ошириш натижасида "Ўзбекистон темир йўллари" АЖ ўз фаолиятини амалга оширишда шундай замонавий ИТ-технологиялари қўлланилиши лозимки, бунда катта хажмдаги маълумотлар, симсиз алоқа технологиялари, интеллектуал тизимлар, интернет тизимлари, дастурлаштириш кабилар муҳим ўрин тутади. Биз таҳлил қилган корхона миқиёсида ахборот технологияларини қўллаш имконияти қўйидаги турлардан иборат бўлиши

мүмкін:

- реал холат бўйича ҳаракатдаги таркибга (подвижной состав) хизмат кўрсатишида IT технология.
- йўловчилар оқимини таҳлил қилиш учун IT -технологиялар;
- йўловчиларга хизмат кўрсатишида IT -технологиялар;
- статистикани таҳлил қилишда ва олдиндан прогнозлаштириш йўналишида IT -технологиялар;
- локомотив хўжалигидаги IT -технологиялар;
- йўл хўжалигидаги IT -технологиялар;
- ягона диспетчерлик марказларидағи IT -технологиялар;
- станция ишларини амалга оширишда IT -технологиялар.

"Рақамли темир йўл" лойиҳасини бир қатор технологик ечимларни хал қилиш орқали амалга оширилади.

Темир йўлнинг асосий технологик ечимларидан бири бу бошқаришнинг интеллектуал тизимини яратишидир. У режалаштириш ва ташиш жараёнларида диспетчерлик бошқарувини автоматлаштиришга қаратилган инфратузулмадан иборатdir.

Темир йўлнинг технологик ечимларидан яна бири темир йўлни таъмирлаш ва назорат қилиш жараёнларини автоматлаштиришни ўз ичига олади. Технология инфратузилмаси йўлнинг геометрик параметрларини аниқлашга йўналтирилган бўлиб, яқинлашиш габаритини автоматик равишда хисоблаб аниқлаш, алоқа симларининг геометри параметрларини аниқлаш, ўтиш жойларининг кўриниши масофаларини автоматик равишда аниқлашдан иборат. Қолаверса темир йўл хўжалиги тизимида ишни ташкил этиш ва назорат қилиш жараёнларини автоматлаштиришга қаратилади. Бунда тизимда ахборот-коммуникация технологиялари асосида ягона платформа ташкил этилиб, бунда "Ўзбекистон темир йўллари" АЖ йўл хўжалига қарашли худудлардаги барча корхоналари ушбу портал орқали ягона диспетчерлик марказига маълумотларни етказади. Ушбу портал имкониятлари шундан иборатки, корхона миқёсида ишлатилганда корхонадаги техник ва молиявий барча маълумотлар реал холатдаги базаси шаклантирилади. Йўл усталари ишни режалаштиришни ва ишни ташкил этиш жараёнларини портал орқали амалга ошириши, хар бир ходимнинг назоратини олиб бориши ва порталда ишни ташкил этиш юзасидан йўл усталарига электрон кўринишида тегишли йўриқномаларни бериши кўзда тутилган. Порталга киритилган маълумотлар автоматик равишда таҳлил амалга оширилади ва корхонанинг кўрсаткичлари шаклантирилиб, иқтисодий самарадорлиги аниқланади.

Хулоса ва таклифлар.

Бугунги кунда ахборот-коммуникация технологияларисиз компаниялар замон талабига жавоб бермайди ва ривожланишдан тўхтаб, кучли рақобатбардош компаниялар қаторидан ўрин эгаллай олмайди. Шунинг учун, "Рақамли темир йўл" лойиҳасини мураккаб ташкилий-техник тизим сифатида кўриб чиқиш мумкин. Иқтисодий жиҳатдан Рақамли темир йўлянги инновацион лойиха ҳисобланади. Европа мамлакатларида рақамли темир йўл яратиш бир қатор стандартлар ERTMS (European Rail Traffic Management System) / ETCS (European Train Control System), ATO (Automatic train operation) ва телекоммуникация стандартларига асосланган. Шунинг учун Ўзбекистонда лойиҳанинг технологик ечими ҳам, мавжуд стандартларга асосланган бўлиши керак. Рақамли темир йўл концепцияси рақамли ва коммуникация технологиялари ва тизимларини интеграциялашувига асосланган.

Ушбу мураккаб лойиҳани яратишнинг ўзига хослиги шундаки, кўпгина техник лойиҳалардан фарқли ўлароқ, бу лойиҳа тизимни анаънавий бошқарувиданавтоматлаштирилган бошқаруви рақамли иқтисодиётга ўтади.

Бошқа томондан Рақамли темир йўл темир йўл транспорти ривожланишининг янги замонавий босқичи бўлиб хизмат қиласди. Лойиҳа бўйича ишлар нафақат темир йўл тизимини, балки Ўзбекистон Республикасида ягона транспорт тизимини такомиллаштиришга қаратилган саъй-харакатларни бирлаштиради. Рақамли темир йўл лойихасини йўлга қўйилиши транспорт соҳасида янги замонавий ахборот технологияларни жорий этиш ва интелектуал бошқарув технологияларини ривожлантиришга асосланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3-июлдаги "Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПҚ-3832 сонли қарори.

2. Мирзиёев Ш.М. / 2019 йилда мамлакатимизни ривожлантиришнинг энг муҳим устувор вазифалари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Парламентга Мурожаатномаси / 2018 йил 28 декабрь.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 19 февралдаги "Ахборот технологиялари ва коммуникатсиялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги ПФ-5349 сонли фармони.

4. Вазирлар Маҳкамаси 2018 йил 31 августда рақамли иқтисодиётнинг мақсад ва вазифаларини белгилаб берадиган "Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни жорий қилиш ва янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" Қарор.

5. Гулямов С.С., Аюпов Р.Х., Абдуллаев О.М., Балтабаева Г.Р."Raқамли иқтисодиётда блокчейн технологиялари"- Т.: ТМИ, "Иқтисод-Молия" нашриёти, 2019 йил. 447-б.

6. Назаров Қ.Н. , Рахимовад. "Замонавий менежмент: назария ва амалиёт" II китоб, Т.: ДЖҚА, 2011 йил

7. Новоселова Л. Блокчейн для голосования акционеров / Новоселова Л., Медведева Т. // Хозяйство и право. 2017. N 10. С. 17 - 27.

"ЎЗБЕКИСТОН ТЕМИР ЙЎЛЛАРИ" АКЦИЯДОРЛИК ЖАМИЯТИДА ЙЎЛОВЧИЛАРГА ХИЗМАТ КЎРСАТИШДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИНГ ЎРНИ

Калмуратов Омирбай Жумабаевич

Бизнес ва бошқарув республика олий мактаби 2-босқич тингловчиси

E-mail: liferich884@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-17

Аннотация: Мақолада "Ўзбекистон темир йўлари" акциядорлик жамиятида, рақамли технологиялардан фойдаланиб, йўловчиларга хизмат кўрсатиш сифатини оширишга доир масалалар ёритилган.

Калим сўзлар: рақамли иқтисодиёт, рақамли технологиялар, интернет, маркетинг коммуникация, ахборот-коммуникация технологиялар, электрон харид терминал, электрон ҳукумат.

Ривожланган давлатлар қаторига киришимиз учун энг аввало илгор замонавий ахборот-коммуникация ва рақамли технологиялар соҳасидаги билимларни чукур эгаллашимиз орқали амалга оширамиз. Барча соҳаларнинг ривожланишига бевосита тъйсири қилувчи технологиялардан асосийси рақамли иқтисодиёт технологиялари ҳисобланади.

Рақамли иқтисодиёт бу - рақамли технологияларга асосланган иқтисодий ишлаб чиқариш, интернет технологияларига асосланган иқтисодиёт, янги технологиялар, платформалар ва бизнес моделларини яратиш ва уларни қундалик ҳаётга жорий этиш орқали мавжуд иқтисодиётни янгича тизимга айлантириш деганидир.

Рақамли иқтисодиёт инсонларнинг турмуш тарзини юқори даражага чиқишига, давлат ва жамият бошқаруви, ижтимоий соҳада ва хизмат кўрсатиш соҳасида инсон омилини қатнашишини камайтириб, хизмат кўрсатиш сифатини оширишда ва коррупция даражасини камайтириши аниқ. Рақамли технологиялар харажатларни камайтиради, маҳсулот ва хизматлар сифатини оширади.

Шуни инобатта оладиган булсак ҳозирда мамлакатимизда турли соҳаларда ахборот-коммуникация технологияларнинг ўрни юқори даражада ривожланиши учун давлатимиз томонидан турли қарор ва лойихалар амалга оширилмоқда. Бунга мисол Ўзбекистон Республикаси Президенти 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349 сонли "Ахборот технологиялари ва коммуникатсиялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони[1] ва 2018 йил 3-июлдаги ПҚ-3832 сонли "Ўзбекистон республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги қарори ишлаб чиқилди[2].

Булардан ташқари 2020 йил 24 январдаги Президентимиз Парламентга мурожатнома[3] билан чиқиб, унда 2020 йилги учта яъни илм, маърифат ва рақамли иқтисодиёт устувор йўналишлари белгилаб олинди. Илм-фан ютуқларининг электрон платформаси, маҳаллий ва хорижий илмий ишланмалар базасини шакллантириш, ҳар бир олий таълим ва илмий-тадқиқот даргоҳи нуфузли

чет эл университетлари ва илмий марказлари билан ҳамкорликни йўлга қўйилиши, жорий йилда "рақамли иқтисодиёт"ни ривожлантириш бўйича туб бурилиш қилишимиз кераклиги, шунингдек, "Электрон ҳукумат" тизимини, амалга оширилаётган дастурлар ва лойиҳаларни танқидий қайта қўриб чиқиб, барча ташкилий ва институционал масалаларни комплекс ҳал этиш зарурлиги ва "Рақамли Ўзбекистон - 2030" дастурини ишлаб чиқишни икки ой муддатда якунлаш лозимлиги айтилган.

Шу устувор йўналишларни амалга оширишда ва асосан йўловчи ташиш сифатини янада ошириш ва хизмат қўрсатиш фаолиятини тизимли ташкил қилиш мақсадида, "Ўзбекистон темир йўллари" Акциядорлик жамиятида ҳам бир қанча ишлар олиб борилганини қўришимиз мумкин, шулардан жамият сайти орқали:

- онлайн қабул;
 - поездлар графиги;
 - йўналишлар бўйича бўш жой ўринлари ва нархлари;
 - билетлар онлайн хариди;
- тадбиркорлар учун:
- вагонлар ва контейнерлар жойлашувины онлайн таризда аниқлаш;
 - ташиш хизматларининг нархларини онлайн аниқлаш хизматлари йўлга қўйилган. Лекин юқорида қилинган ишлар билан чегараланиб қолмасдан, фаолиятда янада замонавий ахборот - коммуникация технологиялардан фойдаланишимиз лозим. Сабаби давлатимида, йўловчи ташиш хизматлари бозорида кучли рақобат кечеётган бир шароитда истеъмолчилар талабини қондириш, янги бозор сегментларига кириб бориш ва йўловчи ташиш хизматлари бозорини ривожлантишимиз муҳим аҳамиятга эга.

Бозор иқтисодиёти шароитида истеъмолчининг хоҳиши ва истакларини инобатга олган ҳолда, унинг талабини тўлиқ қондиришни замонавий услублари рақамли технологиялардан оқилона фойдаланишdir. Бу эса истеъмолчи талабини тўлиқ қондириш билан бирга кучли рақобатлашган бозорда фаолитининг ўз ўрнини сақлаб туриш имкониятини яратади[4].

"Ўзбекистон темир йўллари" АЖ да рақамли технологияни амалга оширишнинг асосий вазифалари янги замонавий инфратузилмалар жорий қилиш, инсон омилини пасайтириш, харид, тўлов тизимларин дистанцион интернет орқали бошқариш, ҳаракат хавфсизлигини ошириш, истеъмолчиларнинг ҳохишидан келиб чиқиб қўшимча хизматларни таклиф қилиш ҳисобланади.

Хулоса ва таклифлар.

"Ўзбекистон темир йўллари" Акциядорлик жамиятида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш шароитида бир қанча ишлар олиб борилишига қарамасдан, бозор иқтисодиёти шароитида истеъмолчининг хоҳиши ва истакларини қондириш ва жамият ривожланишига етарли даражада эмас. Келажакда хизмат соҳасини янада ривожлантириш, истеъмолчининг хоҳиши, истакларини қондириш, вақтни тежаш, харажатларни камайтириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш мақсадида қўйидагиларни амалга оширишимиз шарт:

- хужжатлар айланмасини масофадан бошқариш;
- онлайн харид тизимини янгилаш;
- вокзал кассаларидағи инсон омилини камайтириш, унинг ўрнига
- электрон харид терминаллар ташкил қилиш;
- вокзалларда ва вагонларда интернет (wi-fi) алоқалари ташкил қилиш;
- хар бир вагонда маҳсус планшетлар билан таъминлаш (планшетлар орқали

вагон кўзатувчиси билан алоқага чикиш, ресторан-вагондан овқат буюртма қилиш, поезд хозир қаерда келаётганини аниқлаш, бораётган манзилдаги ресторан, меҳмонхона, музеи, тарихий жойларни аниқлаш, такси чақириш, қизиқарли кинолар, мусиқалар в.б. ишларни амалга ошириш учун).

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти 2018 йил 19 февралдаги ПФ-5349 сонли "Ахборот технологиялари ва коммуникатсиялари соҳасини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Фармони;
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3-июлдаги ПҚ-3832 сонли "Ўзбекистон республикасида рақамли иқтисодиётни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" ги қарори;
3. 2020 йил 24 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Парламентга мурожатнома;
4. З.Н. Рахматов." Темир йўл транспортида йўловчи ташиш хизматларини ривожлантиришнинг маркетинг коммуникация стратегияси" -Т.:ТДИУ, 2018йил, 315-б.;
5. Б.Ю. Ходиев "Узбекистан: построение "цифровой экономики"" Российский внешнеэкономический вестник 12-2017;
6. Новоселова Л. Блокчейн для голосования акционеров / Новоселова Л., Медведева Т. // Хозяйство и право. 2017. N 10. С. 17 - 27.

НЕФТЬ-ГАЗ КОРХОНАЛАРИ ИНФРАТУЗИЛМАРИНИ БОШҚАРИШДА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИНГ РОЛИ

Ишманова Динора Нурмамад қизи
ТДИУ таянч докторанти

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-18

Аннотация: Уибү тезисда нефть-газ корхоналари инфратузилмаларини бошқарув механизмини такомиллаширишда омил бўлиб хизмат қиласидиган инвестицияларни жалб этиши стратегиясини тузши бўйича илмий тақлифлар билдирилган.

Калит сўзлар: нефть-газ тармоқлари, инвестиция, стратегик бошқарув, монополия, инфратузилма.

Газ таъминоти соҳаси ижтимоий - иқтисодий тараққиётта ҳамда халқ хўжалиги соҳасига улкан таъсир кўрсатувчи тармоқ ҳисобланади, қайсики табиий газ - кўплаб мамлакатларнинг ёқилғи энергетика балансидаги асосий ўрин тутадиган ва кимё саноати учун энг зарур хом ашё ҳисобланадиган муҳим қазилма бойлиkdir.

Дунё иқтисодиётининг глобаллашув жараёнлари газ соҳасини том маънода жаҳон индустриясига айланиб боришига олиб келди. Сотиш бозорларидан конларнинг географик узоқлиги уларнинг ўртасида алоқалар ўрнатиш янги усусларини юзага келиши билан яқинлашиб бормоқда. Газ бозорлари тез суръатларда ўсишга тайёр. Дунёдаги барча газ заҳираларининг 77,9 фоизи жами 10 та йирик давлатлар зиммасига тўғри келади (134,0 трлн.м³). 2020 йилга келиб дунё миқёсида газ қазиб чиқариш ҳажми 5 трлн.м³ дан ошиб кетди. Яқин 30 йилда дунёда энергияга бўлган талаб ҳар йили 1,8 % га ошиб боради. Бу талабни ривожланишини ҳаракатга келтирувчи куч бўлиб планета аҳолисининг ҳар йили 1 % га ўсиши хизмат қиласиди (ҳозирги 6 млрд.дан 8,2 млрд.гача), шунингдек йиллик иқтисодий ўсиш 2,5 % ЯИМ га (турли мамлакатларда турлича 2% дан 5% гача) тўғри келади. Тадқиқотларда табиий газ ҳалқаро савдосининг келажакдаги истиқболи ижобий баҳоланмоқда. Табиий газ ҳалқаро савдоси 2030 йилга келиб тахминан 680-990 млрд. м³ ни ташкил этади.

Табиий газ қўмир ва мазутга қараганда экологик нуқтаи назардан анча тоза энергетик ёқилғи ҳисобланади. Табиий газни ёқиши жараённида учиб юрувчи кул кўринишидаги қаттиқ ифлослантирувчи моддалар пайдо бўлмайди, углекислота ва олингугурт бирикмалари эса анча кам ажralиб чиқади. Бунга ГФР бўйича келтирилган маълумотлар исбот бўла олади. (1-жадвал).

1-жадвал. Германияда турли хилдаги ёқилғиларни ёниши натижасида атмосферанинг ифлосланиши

Ифлослантириш манбаси	Ифлослантирувчи моддалар							
	Углерод		углерод оксиди		азот оксиди		олтингугурт оксиди	
	нефть,	Газ	нефть,	газ	нефть,	газ	нефть,	газ
Транспорт	87,6	0	87,2	0	50,0	0	3,0	0
Электростанциялар	1,2	0	0,4	0	30,0	5	63	0
Коммунал хўжалик	9,2	0	21,0	0	4,0	1	14	0
Саноат	2	0	0,4	0	6,0	4	20	0
Жами	100	0	100	0	90	10	100	0

Ўзтрансгаз АК маълумотлари асосида муаллиф таҳлили

1- жадвалдаги маълумотларни ишончли ва тўлиқ бошқа давлатларга ҳам тегишли деб ҳисоблаш мумкин. Бу кўрсаткичлардан шундай аниқ хulosага келиш мумкин: электр ва иссиқлик энергияси ишлаб чиқарувчи энергетик қурилмалар (электростанциялар ва иссиқхоналар)да табиий газнинг ишлатилиши атроф мұхитга энг кам миқдорда негатив таъсир кўрсатади. У ёнгандан кейин олтигугурт оксидининг қаттиқ қисмлари (суюқ ва қаттиқ ёқилғи ёнганида албатта ажралиб чиқадиган) деярли ажралиб чиқмайди. Қишлоқ аҳоли пунктларини табиий газ билан таъминлаш бошқа ёқилғи турларини, қишлоқларда эса қимматбаҳо дараҳатларни сақлашга, улардан тежамкорлик билан, самарали фойдаланишга имкон яратади. Шаҳар ва қишлоқ аҳолисини табиий газга бўлган эҳтиёжини қондириш меҳнат ресурсларини ўз дикқат эътиборини бошқа иқтисодий масалаларни ҳал қилишга қаратишга шарт-шароит яратади. Табиий газдан фойдаланиш атроф мұхитни, айниқса атмосфера ҳавосини ўтин, кўмир ёки мазут ёнишидан ҳосил бўладиган заҳарли газлардан мұхофаза қилишининг асосий йўлидир. Чунки, табиий газ, бошқа ёқилғи турларидан фарқли ўлароқ, ёнганда чиқинди газлар ҳосил бўлмайди, яъни табиий газ тўлиқ ёнади. Бу эса табиий газдан фойдаланишнинг иқтисодий самардорлиги бошқа ёқилғи турларига нисбатан анча юқори эканлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Газ таъминоти соҳасининг ижтимоий - иқтисодий тараққиётга ҳамда ҳалқ ҳўжалиги соҳасига улкан таъсири ҳақида сўз юритар эканмиз шу ўринда албатта дунё тажрибаси, унинг ютуқлари ва камчиликларига аҳамият бериш жоиз. Давлатимизнинг ҳозирги кундаги Россия давлати билан турли соҳалардаги иқтисодий ҳамкорлик олиб бораётганлиги бу соҳада ҳам мамлакатимизнинг дунёдаги нуфузли ўринларга эришишига кўмак беради. Шундай экан газ саноати ва газ таъминоти соҳасининг иқтисодий-ижтимоий тараққиётга таъсирини кенгроқ миқёсда кўриб чиқсак.

Жаҳон бозорида етакчи ҳисобланган ROYAL DUTCH/SHELL компанияси раҳбари сэр Филип Уоттс таъкидлашича зангори ёқилғининг келажаги қуйидагича: "Табиий газ келажак авлодниниг энг мұхим ёқилғиси бўлиши учун барча имкониятларга эгадир. Тахминан 2025 йилдан бошлаб дунёда нефтга нисбатан табиий газ истеъмоли кўпайиб кетади." Жаҳон газ иттилоғи (ВГС) эксперлари

ҳам шу фикрдалар.

Жаҳонда табиий газнинг узоқ муддатли истиқболини белгилаш бўйича ВГСнинг навбатдаги (саккизинчи) тадқиқотида эксперталар: "табиий газнинг саноат потенциали узлуксиз ўсиб, жаҳон газ индустриясининг келажакдаги экспансиясининг асоси бўла олади. Шу билан бирга газни излаш (қидирув), ишлаб чиқариш ва транспорт (узатиш) қилиш билан боғлиқ харажатлар ҳам ўсиб боради. Шундай экан газ ишлаб чиқарувчилари ва уни импорт қилувчиларда жуда катта молиявий инвестицияларга эҳтиёж туғилади деган холосага келишди.

Ўзбекистоннинг нефть ва газ саноатига жалб қилинаётган инвестициялар охирги икки йил ичида газ ишлаб чиқариш ҳажми 10 фоизга, аҳолига табиий газ етказиб бериш 15 фоизга, суюлтирилган газ 1,6 эса баробарга ошириди. Шу даврда нефтни қайта излаш заводларида қўшимча 204 минг тонна нефть маҳсулотлари ишлаб чиқарилди ва ички бозорда бензинга бўлган талаб тўлиқ қондирилди.

Нефть ва газ саноатини янада ривожлантириш учун углеводородларни қидириш ва қазиб олишни кўпайтириш назарда тутилган. Шу мақсадда Бухоро-Хива, Устурт, Сурхондарё ва Фаргона мінтақаларидағи нисбатан истиқболли ҳудудлардаги ишлар ички ресурслар ҳисобидан жадаллаштирилди. Шунингдек, дунёнинг етакчи нефть-газ компаниялари билан кам ўрганилган инвестицион блоклар бўйича геология-қидирув ишлари олиб борилмоқда. Бу борада ҳамкорлар сифатида "Socar" (Озарбайжон), "British Petroleum" (Буюк Британия), "Total" (Франция), "Лукойл", "Газпром", "Татнефть" (Россия), "Мубадала" (БАА) ва "ONGC" (Ҳиндистон) компанияларини таъкидлаш мумкин.

Углеводородлар истеъмоли ўсиб бораётгани ҳисобга олинган ҳолда 2019-2030 йиллар мобайнида соҳага тахминан 9,8 миллиард доллар, шу жумладан, геология-қидирув ишлари учун 3,5 миллиард доллар ва табиий газ ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш учун 6,3 миллиард доллар миқдорида инвестиция жалб этиш режалаштирилган. Табиий газ оқимлари ҳамда магистрал газ узатиш тизимини модернизация ва мониторинг қилиш тизими (SCADA)ни жорий этиш режалаштирилган. Шу мақсадда "Ўзбекнефтгаз" АЖ 2019-2025 йилларда халқаро молия институтларининг 1,5 млрд долларга яқин кредитларини жалб этиш устида иш олиб бормоқда. Юқори қўшилган қийматга эга маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мўлжалланган нефть-кимё ва кимё саноати жадал ривожланмоқда.

Жумладан, "Шўртан" газ-кимё мажмуасини нафтани қайта излаш GTL лойиҳаси бўйича (қўшимча қиймати +480 млн. доллар) кенгайтириш лойиҳаси амалга оширилиш арафасида турибди. Бунинг натижасида қўшимча тарзда полиетиленнинг 280 минг тонна янги тури ва 100 минг тонна полипропилен ишлаб чиқарилиши кутилмоқда. GTL технологияси бўйича 1,5 миллион тонна синтетик суюқ ёқилғи, 743,5 минг тонна дизел ёқилғиси, 311 минг тонна авиакеросин, 431 минг тонна нафта ва 50 минг тонна суюлтирилган ишлаб чиқариш бўйича лойиҳани амалга ошириш давом эттирилмоқда. Ушбу ва бошқа вазифаларнинг амалга оширилиши 2030 йилга бориб табиий газни чуқур қайта излашни 6 баробар ошириш имконини беради.

Холоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, муҳим иқтисодий муаммо бу табиий газдан халқ хўжалигига ёқилғи сифатида эмас, балки хом ашё сифатида фойдаланиш билан боғланган ва тармоқ корхоналарида инновацион бошқарув механизмини жорий этиш орқали молиявий барқарор бўлмаган корхоналарнинг иқтисодий согломлашувига эришиш мумкин.

Ўзбекистон Ўрта Осиёнинг саноати ривожланган етакчи мамлакати эканлигини

кўпчилик билади. Машинасозлик, рангли металлургия, кимё ва нефткимёси, хуллас фан-техника тараққиётини таъминлаб берувчи барча тармоқлар ривожланган республикадир.

Мамлакатимизда фаолият олиб бораётган нефть-газ корхоналарининг инфратузилмасини яхшилаш, бу билан бирга нефть-газ соҳасига, шунингдек, нефть заҳираларини қазиб олиш ва ишлаб чиқариш жараёнига хусусий капитални жалб қилиш; ДХШ (давлат-хусусий шериклиги)ни ривожлантириш каби кенг миқёсдаги янги вазифалар қўйиш орқали биз ушбу тармоқ инфратузилмасининг ҳам ривожланишини, тармоқ корхоналарининг молиявий барқарорлигини таъминлашимиз мумкин деган таклифни билдира оламиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигига "Ўзбекнефтгаз" акциядорлик жамияти тизимида геология-қидирув ва қазиб олиш ишлари самарадорлиги, ёқилғи материаллари билан ички эҳтиёжни таъминлашнинг аҳволи, тизимдаги истиқболли вазифалар ижросига бағишланган йиғилиш. 25.01.2019.
2. Нефт-газ соҳасининг бошқарувтизимини такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида" 2017 йил 30 июндаги ПҚ-3107-сонли қарори
3. Ансофф И., Стратегическое управление. - М.: Экономика, 1989.
4. Генри Минцберг, Брюс Альстранд, Жозеф Лампель Стратегическое сафари: Экскурсия по дебрям стратегического менеджмента; Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2013. - 367 с.
5. Квинт В. Стратегическое управление и экономика на глобальном формирующемся рынке. - М.: Бизнес-Атлас, 2012 - 627 с.
6. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион муҳит жозибадорлиги. Илмий-амалий қўлланма.-Тошкент. Бактрия пресс, 2017. - 320 б.
7. Амонбоев М. Корпоратив корхоналарда ишлаб чиқаришн модернизациялаш. ТДИУ. -Т. Иқтисодиёт, 2011. -156 б.5.

СУЩНОСТЬ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ИЗМЕНЕНИЕ СТРУКТУРЫ ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ

Файзиева Диляфруз Шұхратовна
ТГЭУ докторант 3-курса

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-19

Аннотация: В данной статье рассматривается рынок труда в широком понимании как система общественных отношений, социальных норм и институтов, обеспечивающих на основе соблюдения общепринятых прав и свобод человека соотношение спроса и предложения трудовых ресурсов.

Ключевые слова: Рынок труда, регионального хозяйства, безработицы, рабочей силы, занятость, трудовая миграция.

Согласно такому определению, рынок труда - это сфера, в которой противостоят друг другу, с одной стороны, лица, ищащие работу, с другой - работодатели, имеющие незанятые рабочие места на предприятиях и организациях, между которыми заключаются трудовые договоры.

Конъюнктура рынка труда понимается как социально-экономически обусловленное соотношение спроса и предложения рабочей силы и уровня заработной платы на рынке труда. Конъюнктура рынка труда - это одно из трех состояний: равновесия (сбалансированности), дефицита рабочей силы, безработицы. Предложение труда на уровне национального или регионального хозяйства рассматривается как сложившаяся при данных экономических, демографических, социальных условиях общая численность потенциально трудоспособного населения. Спрос на труд на уровне национального или регионального хозяйства выступает как сложившаяся при данных условиях суммарная численность занятых и вакантных рабочих мест.

В регулировании рынка труда одинаково важно обеспечение занятости каждого потенциально трудоспособного члена общества. Поэтому авторское понимание рынка труда в целом, предложения и спроса на рынке труда, используемое в настоящей работе, не ограничивается безработными и вакансиями, а охватывает всё трудоспособное население и все рабочие места.

Особенно важно концептуальное понимание рынка труда при разработке государственной политики в сфере занятости на национальном уровне. Узкое определение рынка труда предусматривает и суженную политику, направленную главным образом на социальную поддержку и трудоустройство зарегистрированных безработных. Эта политика полезна, но она не решает макроэкономической проблемы безработицы. Широкое определение рынка труда предусматривает политику поддержания и расширения всей системы рабочих мест (занятых и вакантных), расширение занятости и таким путем решение проблемы безработицы. Такая политика требует значительно больших затрат, большей ответственности

органов государственной власти.

Государственную политику в отношении регулирования рынка труда следует понимать как совокупность социально-экономических мер, принимаемых государством для достижения поставленных целей в сфере воспроизводства (улучшение профессионального состава и других структурных характеристик), обмена (предложение рабочих мест, совершенствование механизмов трудоустройства и социальной поддержки ищущих работу, ведения переговоров, заключения контрактов) и использования рабочей силы (стимулирование роста производительности труда, регулирование оплаты труда, условий труда, урегулирование конфликтов).

Исходя из вышеизложенного, к ценностным целям государственной политики в сфере занятости следует относить: (1) реализацию каждым гражданином, независимо от региона проживания, пола, расы, национальности, религии, своего права на труд; (2) достижение естественного уровня занятости населения; (3) достижение управляемости трудовой миграции; (4) повышение качества рабочей силы (здоровье, образование, квалификация), количественное и качественное воспроизводство рабочей силы, управляемый и прозрачный рынок труда.

Структурные процессы в занятости понимаются по-разному. Одни авторы пишут, что реструктуризации рынка в Республике Узбекистан не наблюдается. В первую очередь такая позиция характерна для авторов, которые под реструктуризацией понимают внедрение "западных" институтов рынка труда; другие - что импорт институтов не эффективен, а институты рынка труда должны развиваться на основе сложившихся традиций; третьи - что первостепенное внимание обращается на реальные трансформационные процессы, включая сдвиги в отраслевом и профессионально-квалификационном составе занятых.

Если проанализировать структуру занятости по отраслям то можно сказать, что в 1990-е гг. на рынке труда Узбекистана преобладали регressive процессы; например, массовое сокращение в обрабатывающих отраслях промышленности. Сектора прогрессивного роста такие как финансы, кредит, страхование были малочисленны по сравнению с деградировавшими секторами. С точки зрения развития рыночной экономики массовый рост занятости в торговле - это полезный процесс, но он не компенсирует упадок отраслей научно-технического прогресса и социально-ориентированных, таких, как легкая промышленность. Предложение труда на уровне национального хозяйства рассматривается как сложившаяся при данных экономических, демографических, социальных условиях общая численность потенциально трудоспособного населения. "Предложение труда", "предложение рабочей силы" и "трудовой потенциал" - близкие по смыслу понятия в условиях рыночной экономики. Основным фактором их формирования с точки зрения количества является демографическая (в том числе миграционная) ситуация. С точки зрения качественного состава на их формирование, наряду с демографическим фактором, влияют развитие системы образования и профессиональной подготовки, система здравоохранения, социально-демографические факторы.

Государственное регулирование занятости осуществляется посредством государственной политики занятости через сеть специальных государственных учреждений с целью поддержания приемлемого уровня занятости, повышения мобильности рабочей силы, создания новых рабочих мест. Государственная политика занятости ? совокупность мер прямого и косвенного воздействия на

социально-экономическое развитие общества в целом и каждого из его членов в частности.

Государственное регулирование занятости населения основывается на следующих принципах:

- обеспечение социального партнерства субъектов рынка труда;
- содействие эффективной занятости, предотвращение роста безработицы, создание новых рабочих мест, обеспечение добровольного выбора сферы и места деятельности;
- соблюдение комплексности мероприятий по регулированию занятости населения;
- поддержка трудоспособных граждан в трудоспособном возрасте, которые нуждаются в социальной защите;
- обеспечение мер предупредительного характера по регулированию занятости населения и воспроизводства рабочих мест;
- наличие гарантии сохранения рабочих мест и профессий, получения доходов и т.п.

В зависимости от состояния экономики и рынка труда предусматривается два основных варианта мероприятий проведения политики занятости: активный и пассивный. Активная политика занятости ? это совокупность правовых, организационных и экономических мер, которые проводит государство с целью снижения уровня безработицы. Она предусматривает меры по профилактике высвобождения, обучения и повышения квалификации, активного поиска и подбора рабочих мест, финансирование создания новых рабочих мест. Пассивная политика занятости предусматривает выплату пособий по безработице и предоставления простых услуг по подбору рабочих мест через государственную службу занятости. Такая политика может себя оправдать только при высокой гибкости рынка труда в целом.

Вывод: Одним из важных инструментов разработки обоснованной и эффективной государственной социальной политики является мониторинг социально-трудовой сферы. Основные его задачи ? постоянное наблюдение за фактическим положением дел в сфере социально-трудовых отношений, систематический анализ процессов, которые в ней происходят, предупреждение негативных тенденций, которые могли бы привести к социальной напряженности и повышению уровня безработицы до критического, а также краткосрочный прогноз возможных изменений в этой сфере. Мониторинг социально-трудовой сферы ? комплексная государственная система непрерывного наблюдения за фактическим положением дел в этой сфере. Результатом мониторинга должны стать предложения по дальнейшему реформированию экономики, решения проблем занятости и безработицы, усиление социальной защиты населения.

Список литературы

1. Ehrenberg R., Smith R., Modern Labor Economics: Theory & Public Policy. 11th edition, 2012. New York: Prentice Hall, p.35
2. Eurostat Statistics Explained. Web address: ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/unemployment_statistics
3. Unit labor costs - OECD Productivity indicators. <https://data.oecd.org>.
4. Human Development Index of UNDP.hdr.undp.org.
5. Ehrenberg R., Smith R., Modern Labor Economics: Theory & Public Policy. 11th edition, 2012. New York: Prentice Hall, p.35.

6. Manning A. The Equal Pay Act as an Experiment to Test Theories of the Labour Market // *Economica*. -1996. -№63.-p.191-212.
7. Сетиев Ш.Р. Миқдорий ҳисоб-китоб: уларни ечиш муаммолари ва усуллари // Замонавий фан имконияти. -2016. -№6(23). -6-10 б.

ROLE OF MARKETING STRATEGIES IN ECONOMIC SUSTAINABILITY OF THE COMPANIES

Bekmurodova Feruza Azamat qizi
Undergraduate student of UWED

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-20

Abstract. The scope of economy and global market is changing day by day. Companies are trying to enter global market and new strategies are used by them in order to improve profitability. Here need for true and complex strategy appears.

The problem of this thesis is about, how marketing strategies play a role in economic growth of companies. The thesis tries to indicate struggles of companies in global market, starting from choosing a proper market segment, producing goods and serving perfectly, which can make people use your service again.

The importance of this research is highly valuable for companies' budget and its situation as a participant of global market. Not only global degree, but also this research can give positive affect for local markets and change their positions from importer to exporter.

The aim of this research is to assess theoretical aspects of marketing strategy on the example of foreign countries, and analyze impact of marketing strategies on companies economic position.

Key words: marketing, marketing strategy, companies position, targeted market, profit, consumers, price

In the economically and socially improving life, economic positions of the countries are determined by their companies' economic position. In order to improve power and profitability of any company, CEOs spend a lot of money for good marketers. Before getting proper image of marketing strategy, true meaning of marketing should be shown.

Marketing - is the study of exchange relationships. It describes the business process of creating relationship with and satisfying customers. In this branch of economy, main thing is directed to needs, markets, positioning and strategic decisions which can contribute to positive economic changes. The importance of marketing strategy in companies can be seen like these:

Getting true market analysis - with the help of strategic methods, such as SPACE, SWOT, And PEST a company can get a chance of choosing proper market to enter and consumer to offer goods and services.

Entering new markets - the aim of a company is to grow steadily, and improve the scope of its business. If true marketing strategy is implemented and all information are analyzed properly, a company can increase the scope of its business and gain new markets, not only locally, but also globally.

Reaching new targeted consumers - knowing what economy wants and what consumers need is the first priority of the enterprises. If they match these two phenomenon, this may guarantee for extra new consumers.

Based on theoretical research, marketing strategy is one of the best ways to increase profitability and efficiency in modern economy. Foreign countries like USA, UK, Germany and Japan become the icons of economic positioning. Because they pay attention to the long lasting goals. Every major industry was once a growing company which started their business in small places with little amount of market share. However some that are riding a wave of growths enthusiasm are very much in the shadow of decline. Others which thought growth industries actually stopped growing. In every case the reason growth is threatened, slowed or stopped is not because the market is saturated, it is because there has been wrong usage of marketing strategies and it lead to wrong marketing activity. Because of lack of marketing companies' process shuts down or just fail and there can not be a second chance to enter the market again. Industries' main purpose is to have a significant market share, find and keep consumers. That's why companies need to pay attention to marketing itself too.

There are several factors to take into consideration while choosing marketing strategy. They are:

The company's position in the market.

Factors like market share or sales volume should be analysed, that is to say ,every aspect which can contribute to determine the level of strength of the company respecting customers and competitors. It is also to take into account the following factors:

The company's mission, policies, objectives and resources.

This shows the importance of the values in the foundation of the company, reason why it will center bound aspects to products and services as well as to marks and marketing strategies.

Your competitors marketing strategies.

We should not only "know our company" but also the behavior of the "competitors' potential and the capacity to add and remove it in products, segments, markets, distribution channels, etc.. From my point of view one of the clearest indicators that a company thinks, and it acts with mentality of strategic marketing it is the level of depth that makes of its competitors. "Victorious warriors win the battle first and then they go fight..." (Jason, Macdonald, Kent, & Neupert, 2005). To get knowledge about the purchasing behaviours, motivations and perceptions of those who are the direct responsible of our products it will also be key when making strategic decisions in marketing. They exist multitude of failures in marketing and more concretely in the formulation and implementation of the strategy due to a lack of data about the consumers. [1]

The projected life cycle stage.

The implications of the product life are key when defining the marketing strategy since they try to foresee (with a certain level of inaccuracy) which will be the evolution of the sales in the future. Offering a "simile" with the biological cycle of life. This aspect is also related with the visualization of future behaviors. One of the most interesting applications from my point of view is the one of determining the best moment or good moment in which the company should enter in the market keeping in mind the positions of the competitors, the level of uncertainty in the environment, etc.. This is an interesting possible future field of investigation.

General economic conditions in which you must do business.

Should we look for turbulent markets or should we escape from them? How they will affect us such questions as the "evolution of the rents in our consumers"? Is the company prepared at cultural level to enter in cost strategies? can the company deal with certain levels of uncertainty? Answering to these questions will also help to establish appropriate

parameters to formulate marketing strategies.

Various classifications of marketing strategies can be found in literature. Choice of type of marketing strategy may affect the evaluation process. Researchers classified marketing strategies as follows:

1. Close Range Marketing (CRM). Use Wifi or bluetooth to send promotional messages of their products and services to their customers' smartphones and tablets at close proximity. Close Range Marketing is also known as Proximity Marketing.

2. Relationship Marketing. Many companies focus on building relationships with their customers instead of always exclusive trying to sell them something (transactional marketing). Customers who love your brand more will also spend more money with your brand. Many traditional retailers have found this to be true.

3. Transactional Marketing. Driving sales can be challenging, especially for retailers that have to consistently sell products in high volume to consumers. In order to stay with the demands of investors, retailers have to encourage consumers to buy using coupons, discounts, liquidations, and sales events. High volume big-box retailers like Target are constantly running promotional events in order to get interested consumers into their stores.

4. Word of Mouth Marketing. Word-of-mouth Marketing is the passing of information from person to person by oral communication. Customers are very excited to share with the world the brands they love. Many consumers find meaning in sharing stories of their favorite products and services. Word of Mouth is one of the ancient ways people learned about what to purchase.

5. Viral Marketing. Cult Brand marketers are constantly creating new business ideas that keep their products in the heart and minds of the global consumer. Each time a new product is created, customers have to be given a reason to dream about their future purchase. Sometimes marketers of Cult Brands hit on something so great that people can't help but share with others. Getting your customers talking about your products and services is very important to growing awareness for your business.

6. Diversity Marketing. Develop a customized marketing plan by analyzing different customer segments based on cultural differences including tastes, expectations, beliefs, world views, and specific needs. [2]

7. Mass Marketing. Major corporations need to drive large numbers of purchasing of their products in order to survive and grow. While mass marketing may seem like a shotgun approach to marketing this is far from the truth. Big businesses spend big money in understanding big data—that's a lot of bigs!) This gives them an insight to where to place media for their potential national customers who buy their products and services. Walmart is an example of an effective mass market retailer. As the number one retailer in the world, they are very smart about their mass marketing efforts, often giving their customers a feeling of locality and warmth.

8. Seasonal Marketing. Seasonal events offers a great way to meet new consumers. Sometimes these events can be actual changes of weather or national holidays. For a retailer like Hallmark, Valentine's Day represents a large portion of their business. By tuning into the various seasons that are important to your customers you can become more relevant in their lives.

9. PR Marketing. One of the most important marketing strategies is public relations. Many effective marketers work with the media to bring awareness to their products and the benefits their products offer. Also, in many cases where things go wrong, a good PR marketing strategy is vital. When Apple's founder Steve Jobs was alive, Apple held a

major press conference to announce every new product. This tradition is now continued by their new Apple CEO and CMO.

10. Online Marketing. As commerce has propagated to the Internet, a new form of marketing has emerged. From online banners to those annoying pop ups, online marketers have attempted to get their customers attention any way they can. Most online strategic marketing efforts today are a mix of growth hacking strategies (A/B testing taken to the max) and a variety of awareness tactics that drive attention.[3]

The development of a marketing strategy is critical to the success of any business regardless of size. Similar to a business plan, a marketing strategy will help you focus your efforts and determine where and how to spend your budget. The process involves looking at your business' strengths, weaknesses, competitive advantages, and target market.

A marketing strategy won't guarantee success, but it will help guide you in determining when, how, and why you're carrying out its tactics-and in turn, increase your chances for success and help you better understand both the industry and your own business.

In general, if these strategies are used by companies, following results can be seen:

- expanding the client base and increase sales significantly;
- increasing the competitiveness of products and services;
- establishing a regular mechanism for modifying existing and developing new products;
- creating an innovative way for mass attraction of clients;
- developing an effective price and product policy;
- creating a system for monitoring marketing activities;
- improving the quality of customer service.

In conclusion, one can see from the information above that, no matter what industry sector companies work, all of them have effect to the general budget of their country, get profit as well. Getting profit is important, but staying in the sector for a long period with steady growth is much more important than that.

References:

1. Rajagopal (2007), Marketing dynamics theory and practice, New Delhi
2. Keith, R.J., "The Marketing Revolution," Journal of marketing, Vol.24, No1.
3. Burnett, "Introducing Marketing CCM". P47

RAQAMLI IQTISODIYOT TIZIMIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBINI MHXS ASOSIDA YURITISH

Zunnunov Lazizzon Olimxon o'g'li
TMI magistranti, e-mail: lucky.zunnunov@mail.ru,
Asatillayeva Muxlisa Boxodir qizi
TMI magistrant, e-mail: asatillayevam@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-21

Annotatsiya. Tezisda asosiy vositalarni xo'jalik sub'ektlarida tutgan o'rni, asosiy vositalar xalqaro standartlari bo'yicha ta'riflari, asosiy vositalarning tan olinishi, asosiy vositalarni sotib olish va keyinchalik qiymatini o'lchash, asosiy vositalarning balans qiymati, asosiy vositalarning eskirish qiymati, asosiy vositalar eskirish hisoblanadigan summasi, asosiy vositalarning qoldiq qiymati, asosoiy vositalarni hisobdan chiqarilishi, xalqaro standartlar bo'yicha asosiy vositalar hisobini yuritilishi, asosiy vositalardan foydalanish, asosiy vositalar xalqaro hamda milliy standartlar bo'yicha tahlili haqida fikr yuritilgan.

Tayanch so'z va iboralar: xalqaro standartlar, raqamli iqtisodiyot, asosiy vositalar, asosoiy vositalar tannarx, asosiy vositalar tan olinishi, asosiy vositalar hisobdan chiqarilishi, asosiy voistalar eskirishi.

Bugungi kunda raqamli iqtisodiyot va u bilan bo'g'liq bir qancha samarador texnologiyalar hayotimizga tezlik bilan kirib kelmoqda. Bu esa hayotimiz jadal rivojlanayotganidan dalolatdir. Hayotimiz taraqqiyotini yanada jadallashtirish maqsadida bir qancha muhim qarorlar qabul qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi prezidenti 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Muroja'atnomasida mamlakatimizda raqamli iqtisodning rivojlanishi bo'yicha quyidagilarni aytib o'tgan: "Iqtisodiyotning barcha sohalarini raqamli texnologiyalar asosida yangilanishini ko'zda tutadigan "Raqamli iqtisodiyot milliy kontseptsitasi"ni ishlab chiqishimiz kerak. Shu asosda "Raqamli O'zbekiston-2030" dasturini hayotga tadbiq etishimiz zarur. Raqamli iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotni kamida 30 foizga o'stirish, korruptsiyani keskin kamaytirish imkonini beradi. Nufuzli xalqaro tashkilotlar o'tkazgan tahlillar ham buni tasdiqlamoqda". [1]

Yuqorida fikrdan kelib chiqib iqtisodiyotni barcha sohalarida, korxona va tashkilotlarda texnika texnologiyalar ya'ni iqtisod tili bilan aytganda asosiy vositalarga katta e'tibor qaratiladi. Bu esa asosiy vositalar hisobini ham yuqori darajaga ko'tarishga ya'ni bugungi kun talablariga javob beradigan xalqaro standartlarga mos hisob yuritishga undaydi.

Korxonalar va tashkilotlarda asosiy vositalar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida yuritish va moliyaviy hisobotlarni tuzish, ulardagi ma'lumotlarning shaffofligi va ishonchlilagini ta'minlaydi. Ma'lumotlarning shaffofligi va ob'ektivligi esa investor va banklar tomonidan korxona faoliyatini yanada rivojlantirish va kengaytirishiga sarmoya kiritishga yordam beradi. Mamlakat miqyosida esa moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari xorijiy investitsiyalarni to'g'ridan-to'g'ri jalb qilishga, buning natijasida ishlab chiqarishning kengayishiga, modernizatsiya qilinishiga, yangi ish o'rnlari yaratilishiga,

davlat byudjetiga soliqlar tushumining ko'payishiga, iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlanishiga beqiyos hissa qo'shadi.

Xalqaro standartlarda milliy standartlarimizdan farqli asosiy vositalar - quyidagilar uchun mo'ljallangan moddiy aktivlardir:

(a) mahsulotlarni ishlab chiqarish yoki yetkazib berish, yoki xizmatlarni ko'rsatish, yoki boshqa tomonlarga ijara berish, yoki ma'muriy maqsadlarda foydalanish uchun mo'ljalangan;

(b) bir davrdan uzoqroq muddat davomida foydalanishi kutilgan.[2]

Bundan kelib chiqib asosoiy votalar foyda keltira oladigan va uzoq muddat xizmat qiladigan moddiy aktivlar asosoiy vositalar hisoblanadi.

Xalqaro standartlarda asosiy vositalar hisobini yuritishda asosiy vositalar tan olinishi, hisobdan chiqarish, eskirishi, ma'lumotlarni ochib berish, qadirsizlanishi kabi bir qanchahisoblarga to'xtalib o'tiladi.

Asosiy vositalar ob'ektining tannarxi quyidagi shartlar bajarilganda aktiv sifatida tan olinadi:

(a) tadbirdorlik sub'ekti tomonidan asosiy vosita bilan bog'liq kelgusi iqtisodiy naf olinishi ehtimoli mavjud bo'lganda;

(b) aktivning tannarxi ishonchli baholana olganda.

Asosiy vositaning tannarxi quyidagilardan tashkil topgan:

(a) savdo chegirmalarini va imtiyozlarini chegirgan holda, uning xarid narxi, jumladan import bojlari va sotib olish bilan bog'liq qoplanmaydigan soliqlardan.

(b) aktivni undan tadbirdorlik sub'ektining rahbariyati tomonidan ko'zlangan holda foydalanish uchun zarur bo'lgan joy va holatiga olib kelish bilan bog'liq bevosita xarajatlardan.

(v) asosiy vosita ob'ektini demontaj qilish hamda olib tashlash xamda u joylashgan joydagi tabiy resurslarni qayta tiklash xarajatlarining boshlang'ich bahosini.

Tadbirkorlik sub'ekti asosiy vosita sotib olingan paytda yoki undan ma'lum davr mobaynida tovar-moddiy qimmatliklarni ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'limgan maqsadlarda foydalanish oqibatida ushbu xarajatlar bo'yicha barcha majburiyatni o'z zimmasiga oladi.

Asosiy vositalar amortizatsiyasi ya'nii eskirishi xalqaro standartlarda milliy standartlatimizdan unchalik ham faqr qilmaydi.

Eskirish - bu aktivning eskirish hisoblanadigan qiymatini uning foydali xizmat muddati davomida sistematik tarzda xarajatlarga olib borish.

Eskirish hisoblanadigan qiymat deb aktivning tugatish qiymati chegirilgandagi tannarxi yoki tannarx o'rниga aks ettiriladigan boshqa qiymatiga aytildi.

Asosiy vosita ob'ektining qandaydir qismining tannarxi ushbu ob'ektning umumiyligi tannarxiga nisbatan katta bo'lganida, bunday har bir qism bo'yicha eskirish alohida hisoblanishi lozimdir.

Har bir davr uchun eskirish xarajatlari, ular boshqa aktivning balans qiymatiga qo'shilmaganida, foya yoki zarar tarkibida tan olib boriladi hamda aktivning eskirish hisoblanadigan qiymati sistematik tarzda uning foydali xizmat muddati davomida taqsimlanishi kerak bo'ladi.

Xalqaro standartlarda ham milliy standar kabi asooiy vositalar bir qancha eskirish usullari mavjud. Eskirish usuli tadbirdorlik sub'ekti tomonidan aktivdan olinadigan kelgusi iqtisodiy naflar qaytarzda sarflanishini aks ettirishi lozimdir.

Aktiv bo'yicha qo'llaniladigan eskirish usuli kamida har moliyaviy yilning oxirida qayta ko'rib chiqilishi kerak va aktivda mujassamlangan kelgusi iqtisodiy naflar olinishi kutilayotgan tarzda ahamiyatli o'zgarish paydo bo'lganida, ushbu o'zgargan tarzni aks

ettirish uchun qo'llaniladigan usul ham o'zgartirilishimumkin bo'ladi. Bunday o'zgarish buxgalteriya hisobi maqsadida baholashdagi o'zgarish sifatida BHXS 8 "Hisob siyosatlari, buxgalteriya hisobi maqsadida baholashlardagi o'zgarishlar va xatolar" ga muvofiq hisobga olinishi kerak.

Bundan ko'rinib turibdiki xalqaro standartlarda asosiy vositalarga eskirishi eskirish summasi aniqlanib bunga muvofiq eskirish hisoblanib uni zarar sifatida tan olinish, eskirish hisoblash usullari hamda ularni nafliligi, hisoni korxona tomonida o'zgartirish mumkinligi ko'rib chiqilgan.

Asosiy vosita ob'ektining balans qiymati quyidagi holatlarda hisobdan chiqarilishi kerak:

(a) asosiy vositalar chiqib ketganida;

(b) asosiy vositalardan foydalanishdan yoki uning chiqib ketishidan hech qanday kelgusi iqtisodiy naf kutilmaganida.

Asosiy vositalarni hisobdan chiqarishdan yuzaga kelgan foyda yoki zarar asosiy vosita ob'ekti hisobdan chiqarilganida foyda yoki zarar tarkibida aks ettirilishi kerak (bunda BHXS 17 da sotish va qayta ijaraga olish bo'yicha boshqa talablar belgilanmagan bo'lsa). Foyda asosiy faoliyatdan daromad sifatida tasniflanmasligi kerak bo'ladi.

Asosiy vosita ob'ektining hisobdan chiqarilishi natijasida yuzaga keladigan foyda yoki zarar aktivning chiqib ketishidan olinadigan sof tushumlar, agarda bo'lsa, bilan aktivning balans qiymati o'rtasidagi farq sifatida aniqlanishi kerak.

Yuqoridagilardan xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki asosoiy vositalar hisobi xalqaro standartlar asosida yuritishda har bir sohaga alohida ahamiyat berilga hamda aniq qilib yoritilgan.

Foydalilanigan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 dekabrdagi 2019 yil uchun eng muhim ustivor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Muroja'atnomasi.
2. Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti 16 "Asosiy vositalar" 2010 yil sentabr.
3. 5-sonli BHMS "Asosiy vositalar" (O'zR AV tomonidan 20.01.2004 yilda 1299-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan)
4. Kryukov Andrey Vitalevich "Buxgalterskiy uchet s nulya" Ulyanovsk : UlGTU, 08.09.2010.
5. Babaev YU.A., Petrov A.M. "Buxgalterskiy uchet. 6-ye izdanie" Uchebnoe posobie. Prospekt, 15.08.2018

Internet saytlari

1. <https://lex.uz/>

ИСЛОМ МОЛИЯСИДА КРИПТОВАЛЮТАЛАР ИСТИҚБОЛЛАРИ

Аллаберганова Нилуфар Олимбоевна
ТДИУ таянч докторант
n.allaberganova06@webster.edu.

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-22

Аннотация. Ушбу мақоланинг мақсади ҳозирги кунда рақамли иқтисодиётнинг замонавий пули ҳисобланувчи криптовалюталарни таҳлил қилиши ва унинг исломий талабларга қанчалар мос келишини баҳолашдан иборат. Натижалар шуни кўрсатадики, замонавий пулларга ижобий ва салбий қараашлар мавжуд ва ҳар икки томон ҳам ўз изланишларини асослашга уринишади. Шу сабабдан тадқиқот ишида шариат нуқтаи назаридан криптовалюталар хусусиятлари ва ишилаш механизми, унинг ислом молиясидаги истиқболлари ўрганилди.

Таянч иборалар. Криптовалюта, Ислом молияси, блокчейн, молия бозори, ҳалқаро молия, дин, пул, танга.

Кириш. Маълумки, Шариат қонунларига асосланган Ислом иқтисодиёти нуқтаи назаридан пул активларга асосланганлик, шаффоффлик, ҳалол савдо каби ўзига хос хусусиятларга эга ва маълум талабларга жавоб бериши шарт ҳисобланади. Криптовалюталар эса ушбу талабларга мос келмаслиги мумкин. Шунингдек, биткоинлар катта ризк билан боғлиқлиги сабабли дунё бўйича ҳам ривожланиши қийин. Бундан ташқари, Хитой ва Россияда ҳам юқоридаги сабабларга кўра криптовалюталар таъкиқланган.[1]

Бошқа томондан қаралганда, агар криптовалюталар билан диний жиҳатдан руҳсат этилган фаолиятларни амалга ошиrsa, унинг бошқа электрон пуллардан фарқли жиҳати йўқ ва ислом молияси тамойилларига ҳам мос келиши мумкин.

Молия бозоридаги криптовалюталар эгаларининг аксарият қисми ислом дунёсига алоқадор эмаслигини ҳисобга олганда, бир қараашда ушбу виртуал тангаларни ахлоқий молия ва диний жиҳатдан мумкин ёки таъкиқланган эканини ўрганишнинг зарурати йўқдай кўринади. Бироқ, сайёранинг 1,6 миллиард аҳолиси ислом динига эътиқод қилувчилар эканини, шунингдек, бу кўрсаткич ўсиб бораётганини ҳисобга олсак, куйидаги фалсафий мунозаралар ва криптовалюталар келажагининг ўзаро алоқаси борлиги илғаш қийин эмас.

Кўйида Исломий молиясида криптовалюталар масаласи муҳокама қилинди. Аммо, ушбу муаммога аниқ тавсиялар берилмади. Сабаби, олдинги тадқиқотларнинг аксарияти классик Ислом қонунларига тегишли бўлган сифат кўрсаткичларга асосланган эмпирик тадқиқотлар ҳисобланади. Уларнинг ушбу масалага ўзига хос ижобий ва салбий ёндашувлари мавжуд. Бундан ташқари, замонавий пулларнинг барча хусусиятлари тўлиғича намоён қилинмаган ва дунё ҳамжамиятида кенг миқёсда тан олинишга улгурмади.

Ислом динида пулнинг хусусиятлари.

Шариат қонунларига кўра пуллар қадимдан моддий активларга асосланган, барча товар ва хизматларга алмашиниш хусусиятини ўзида мужассам қилган ва чайқовчилик мақсадларда фойдаланиш таъқиқланган муомала воситаси сифатида таърифланади.

Тарихий манбаларга асосан, ислом оламида валюта сифатида Пайғамбар Мұхаммад (с.а.в) давридан IX асрларгача аниқ ўлчовларга эга бўлган дирҳам (олтин), динор (кумуш)дан фойдаланилган. Бу бир вақтнинг ўзида икки маъданни ҳам пул сифатида амалда бўлганини билдиради. Олтин катта пул бирлиги сифатида, кумуш эса кичик пул бирлиги сифатида ишлатилган. Лекин бу тартиб ҳам халқаро савдода ўзига хос ноқулайликлар тугдирган. Жумладан, тилла ва кумуш тангаларнинг бир юртда бошқача, иккинчи юртда бошқача қийматга эга бўлганлиги. Мисол учун, бир тилла танга айни ҳудудда 15 кумуш тангага teng деб ҳисобланса, бошқа ҳудудда ўша тилла 16 кумуш тангага teng деб қабул қилинган. Бу эса, ҳисоб китоблардаги мушкулотлар ва маълум маъданнинг бир юртдан бошқасига оқиб кетишига сабаб бўлган. 10-асрга келиб Ислом дини Хитойга етиб бориши билан, мусулмон савдогарлари маҳаллий аҳолининг қоғоз пуллардан фойдаланишини билишади ва ҳукмдорлар папирус қоғозига пул зарб қилишни ўйлга қўяди. [2]

Бу охир оқибатда монетар сиёсатда тартибсизликларни юзага келтирган, сабаби папирус қоғозини қайта ишлаш осон ва ички қиймат билан таъминланмаганлиги қоғоз пулларни қанча миқдорда зарб қилиш кераклиги устидан назорат ўрнатиш муаммосини келтириб чиқарган.

Малайзиадаги Ислом Молияси Халқаро Таълим Марказининг профессори доктор Зияд Мұхаммаднинг таъкидлашича, ҳудди шу муаммо криптовалуталарга ҳам тегишилдири. Агар валюталар таъминланмаган бўлса, уларни ҳар ким яратиши ва алмашиши мумкин.[3]

Исломда пулдан спекуляцион мақсадда фойдаланиш, савдо товари сифатида ишлатиш қатъиян таъқиқланади [4]. Шунингдек, пуллар спекуляция фаолиятидан даромад олиш учун эмас, балки операция валютаси сифатида кўриб чиқилиши керак. Ушбу концепция Исломнинг пул хусусиятларига нисбатан асосий талаби ҳисобланади.

Криптовалуталар ишлаш механизми.

Криптовалуталар жисмоний кўринишга эга бўлмаган, фойдаланувчилар ўртасида транзакцион битимларни осонлаштириш учун яратилган виртуал тангалардир. Бундан ташқари криптовалуталарни анъанавий пуллар каби Марказий банк эмиссия қилмайди ва бошқармайди, аксинча булар чегарасиз пуллар бўлиб ҳеч қайси ҳудудга ва давлатга тегишли эмас. Ҳеч қандай ҳукumatда уларни назорат қилиш имконияти йўқ. Унга эгалик ҳуқуқи эса фақатгина ҳозирги молия тизимида хос бўлмаган блокчейнларда сақланадиган транзакцияларда кўринади. Блокчейн оммавий қайдлар (электрон дафтари) дан иборат. Банкка пул ўтказмалари ҳам осонлаштирилган оммавий қайд тизими орқали бажарилади.

Криптовалута эгаси маҳсулотларни у билан ушбу виртуал тангаларни тўлов воситаси сифатида қабул қила оладиган сотувчидангина сотиб олиш имкониятига эга. Янги криптовалуталар эмиссияси, асосан, бирор компания янги маҳсулот ишлаб чиқариш ёки фаолият миқёсини кенгайтириш учун қўшимча фондлар топишни режалаштирган вақтда амалга оширилади. Шунингдек, уни қайтариб олиб бўлмайди. Маблағ эгаси фақат бошқа ҳисоб рақамга ўтказиш йўли билан

ушбу муомала воситасидан фойдаланиши мумкин.

Криптовалюталар қиймати маълумотлар сақланадиган блокчейнларга асосланади. Ҳисоб-китоблар мураккаб алгоритмга кўра олиб борилади. Блокчейн қанча катта бўлса, шунчалик кўп майнер ишлаб топиш мумкин. Бу криптовалюталарда қиймат яратиш механизмидир. Шунингдек, фойдаланувчиларнинг талаб ва таклифи ҳам криптовалюта қийматининг ошишига ёки пасайишига олиб келиши мумкин.

Ҳозирги кунда, глобал иқтисодий инқизорзга қарамасдан, ушбу виртуал пуллар жаҳон молия бозорида ўз ўрнига эга бўлиб бормоқда. Жумладан, уларнинг ҳозиргача 1600 дан ортиқ турлари яратилган ва шулардан молия бозорида жорий йилнинг биринчи чораги маълумотига кўра энг оммалашган турларидан Битсоин 145 миллиард, Риппле 208 миллион, Этхереум эса 195,23 миллион долларлик бозор капиталига эга.[5]

Криптовалюталарга исломий қарашлар.

Аммоус фикрига кўра, криптовалюталар пулнинг вазифаларини бажара олади[3]. Унинг таъкидлашича, Биткоинлар ҳам анъанавий пуллар каби айирбошлиш вазифасини бажариши мумкин. У ўз фикрини тармоқ маҳфийлиги ва ишончлилиги, воситачиларнинг йўқлиги, мустақиллиги каби бошқа пулларда учрамайдиган омиллар билан исботлашга уринади.

Миллс анд Новернинг аниқлашича, фойдаланувчиларда биткоинлар савдоси билан боғлиқ риск катталигига қарамасдан, олди сотди жараёнларида руҳий муаммолар, депрессия паст бўлади. Сабаби ушбу тизим фойдаланувчилар учун тажриба жараёнларини тақдим этади [6].

Бошқа томондан, криптовалюталар спекуляциянинг асосий воситаси сифатида қаралгани учун бир қарашда таъқиқлангандаи қўринади. Бироқ, ушбу чекловни айланиб ўтадиган уринишлар аллақачон анча муваффақиятга ҳам эришгани маълум. Жумладан, Исломий молиявий хизматлар ва технологиялар компанияси - OGC (OneGram Coin) ўз номига монанд равишда камида бир грамм олтин билан мустаҳкамланган OneGram криптовалютасини яратди. [7] Бу эса, анъанавий ислом қоидаларига амал қилган ҳолда моддий товарлар савдоси учун криптовалюталарни пул сифатида фойдаланиш мумкинлигини англатади. Қисқа муддатда Malaysian HelloGold каби компаниялар ҳам ҳудди шундай тизимга эргашган.

Бошқа компаниялар, масалан, Halal Chain каби, олтин захирасига боғланмаган, бироқ, Ислом динида рухсат этилган товарлар тўғрисидаги маълумотларга асосланган криптовалюта яратиши. Юқоридаги каби ҳолатларни ҳисобга олганда, исломий савдо қоидаларига асосланган криптовалюталар аллақачон мавжуд ва ҳаттоқи, улар диний жиҳатдан маслаҳат берадиган Дубайнинг Al Maali Consulting, Куала Лумпурнинг Amanie Advisors каби консалтинг компаниялари томонидан кўллаб- қувватланади.

Шундай бўлсада, консалтинг фирмалари ўз хизматларини тақдим этишлари ва компанияларнинг молиявий операцияларини маъкуллашларига қарамай, маҳаллий ҳокимликлар ислом молия ва банк тизими учун алоҳида стандартларни ўрнатиш истагида эмас. Масаланинг бошқа жиҳати сифатида, Малайзиядаги Ислом молияси бўйича халқаро илмий академиянинг илмий ходими Фаррух Хабиб томонидан таъкидланадики, юзлаб виртуал валюталар мавжуд, уларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятларга эга ва уларнинг барчаси учун ягона "хуқуқий стандарт" яратиш имконсиз ва нотўғри бўлади.[8]

Шариат ва Ислом молияси мутахассислар гуруҳлари криптовалюталар битимлари хусусиятларидан келиб чиқиб ўзаро баҳс-мунозарага киришади. Баъзилар - масалан,

Дурбан шаҳрида жойлашган Darul Ehsan маркази уламолари ёки Мисрнинг Бош муфтийиси Shawki Allam фикрига кўра - криптовалуталар Шаръий қонунларга зид ва номақбул деб топилган бўлса, Ислом банк тизими бўйича академик Monzer Kahf каби олимлар фикрига кўра, ушбу виртуал пуллар (ҳаттоқи манипуляция қилинса ҳам) диний ва ахлоқий қоидаларга мос қонуний мақбул пул воситаси сифатида даъво қилинади.[9] Бошқа олим Жаноб Икромнинг таъкидлашича, Блокчейнларнинг ривожланишига асос бўлаётган Биткоин, Этхереум ва бошқа криптовалуталарда қарз маблағларига қарамликнинг мавжуд эмаслиги, оммавий савдо жараёнларини молиялаштиришда фойда ва заарнинг ўзаро тақсимланиш шарти ислом молияси учун қулай шароитлар ҳисобланади ва ислом банкчилигига ушбу виртуал пулларнинг келажаги мавжудлигини билдиради. Энг муҳими, Блокчайн исломий адолат, тенглик, ишонч ва ҳаққонийлик каби шаръий қадриятларини мужассам этган тақдирда ислом молия тизимида фойдаланиш ва валюта муносабатларини амалга ошириш учун мукаммал воситадир.[10]

Хулоса. Криптовалюталарни пул сифатида қабул қилиш тўғрисидаги баҳс-мунозаралар дунё аҳолисинг катта қисми бўлган мусулмонлар учун фойдалидир. Хитой ва Россия каби йирик мамлакатларда хавфсизлик ва хавф-хатар каби омиллар туфайли криптовалюталар таъкиқланган.

Мусулмон аҳолиси кўп мамлакатларда эса криптовалюталарни исломий таълимотларига кўра таҳлил қилиш муҳим масаладир. Ҳозиргача ҳеч бир исломий давлат криптовалуталарни хукумат даражасида қонуний асослаганий йўқ. Чунки криптовалюталар характеристикасида ноаниқликлар мавжуд ва барқарор бўймаслиги мумкин.

Бир гуруҳ олимлар криптовалюталардан фойдаланиш диний жиҳатдан таъкиқланган деб ҳисоблашади, шунга қарамасдан, дунёдаги кўзга кўринган олимлардан бири Шайх Абдул Саттор Абу Гудданинг фикрига кўра, бу масала руҳсат этилганлик ва таъкиқланганлик орасидаги чегарадаги муаммодир[11]. Умуман олганда, шубҳали характерга эгалиги сабабли, криптовалюталардан фойдаланиш истагида бўлган мусулмонлар эҳтиёт бўлишлари зарур. Чунки, юқоридаги каби қарама-қарши фикрларнинг юзага келишига криптовалюталардаги чайқовчилик ва хавфсизлик рискларига мавжудлиги ва моддий асосларга эга эмаслиги сабаб бўймоқда. Бу эса шариат нуқтаи назаридан кучли омиллар эканлиги маълум.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. www.investopedia.com
2. Haneef, M.A., Barakat, E.R., 2002. Gold and silver as money: a preliminary survey of fiqh opinions and their implications. In: Proceedings Viability of the Islamic Dinar.
3. <https://www.theedgemarkets.com/article/islamic-finance-cryptocurrency-halal>
4. Sanusi, M.M., 2002. Gold dinar, paper currency and monetary stability: an Islamic view. In: Prooceedings Viability of the Islamic Dinar.
5. <https://finance.yahoo.com>
6. Ammous, S., 2018. Can cryptocurrencies fulfil the functions of money? Q. Rev. Econ.Financ. 70, 38-51.
7. Mills, D.J., Nower, L., 2019. Preliminary findings on cryptocurrency trading among regular gamblers: a new risk for problem gambling? Addict. Behav. 92, 136-140.
8. <https://www.aljazeera.com/news/2018/04/islam-cryptocurrency-halal-halal-180408145004684.html>

9. <https://cointelegraph.com/news/could-crypto-be-compliant-with-sharia-law-experts-answer>
10. <https://en.cryptonomist.ch/2019/03/02/can-islamic-finance-be-cryptocurrency-friendly/#>
11. Asif, S., 2018. The halal and haram aspect of cryptocurrencies in Islam. J. Islam. Bank. Financ. 35 (2), 91-103.

ЎЗБЕКИСТОН ЭЛЕКТРОН СОЛИҚ ХИЗМАТИЛАРИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ВА УЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Гиясов Сарвар Аъзамович

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси

Солиқлар ва солиққа тортиси кафедраси доценти (PhD)

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-23

Аннотация. Мазкур мақолада мамлакат солиқ тизимида электрон солиқ хизматларидағи янгиликтар, уларнинг зарурлиги ва афзалликлари кўриб чиқилган. Шунингдек, онлайн назорат-касса машиналари ва электрон ҳисоб-фактураларини жорий қилиншишининг ҳуқуқий жиҳатлари, мавжуд баъзи муаммолар арофлича баён этилган.

Таяниш иборалар: электрон солиқ хизмати, солиқ тўловчилар, ҳўжалик юритувчи субъектлар, электрон ҳисоб-фактура, онлайн назорат-касса машина.

Ўзбекистон солиқ тизимини доимий ислоҳ қилиниши ва солиқ солиш билан боғлиқ асосий норматив-хуқуқий ҳужжатларга ўзгартариш киритилиши муносабати билан солиқ органларининг фаолияти мунтазам равишда такомиллаштириб борилмоқда. Бунда, ахборот технологияларини ривожлан-тириш ва уларни солиқ органлари фаолиятига татбиқ этиш асосий йўналишлардан бири ҳисобланади. Бу борада мамлатимиз солиқ тизимида салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг Электрон солиқ хизматлари портали 2016 йилда амалиётга жорий қилинган бўйлб, ҳозирги кунда 20 та интерактив ва 15 та ахборот хизматлари кўрсатилиб келинмоқда. Шунингдек, қабул қилинаётган тегишли норматив-хуқуқий ҳужжатлар асосида, электрон солиқ хизматлари такомиллаштирилиб борилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги ПФ-5813-сонли фармонига [1] мувофиқ савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасида онлайн назорат-касса машиналари ва виртуал касса тизими жорий этилди.

Онлайн назорат-касса машиналарини қўллаш бўйича тажриба лойиҳаси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 февралдаги 150-сонли қарори [2] асосида илк бор Тошкент шаҳрида қўлланилди. Ушбу тизим жорий қилиниши натижасида касса китобнинг зарурати бўлмаслиги, онлайн НКМни харид қилиш ва ўрнатиш билан боғлиқ харажатлар солиқдан чегирилиши, QR-код бўйича онлайн тарзда чекни текшириш имконияти ва чекларни рўйхатдан ўтказган жисмоний шахслар ўртасида ютуқли ўйинларнинг ташкил этилиши каби афзалликларни алоҳида таъкилаб ўтиш лозим (1-расм). Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 ноябрдаги 944-сонли қарорига [3] асосан маҳсулотларни идентификация воситаларида ёрдамида маркировкалаш ва келгусида кузатиш тартиби ҳамда электрон ҳисоб-фактураларнинг электрон алмашиш тизимининг жорий қилиниши электрон солиқ хизматларининг янги босқичига олиб чиқмоқда.

1-расм. Онлайн назорат-касса машиналарини жорий этиш босқичлари, рүйхатдан үтказиш жараёни ва афзаллilikлари [4]

Умуман олганда, солиқ тұловчилар томонидан солиқ хизматининг ахборот ресурсларидан амалиёттә фойдаланиши, уларга үз бизнесини ташкил этишини такомиллаштириш ва ички солиқ назорати самарадорлигини ошириш имконини беради [5].

Албатта, мазкур электрон солиқ хизматларини жорий қилинишида қатор муаммолар ҳам юзага келади. Масалан, онлайн назорат-касса машинаси үрнатилиши керак бўлган хўжалик юритувчи субъект жойлашган айрим ҳудудларда инфратузилма, интернет тезлиги каби муаммолар учрайди. Қолаверса, ҳудудларда хўжалик юритувчи субъектлар томонидан фискал хотирали НКМларни умуман үрнатмаслик, доимий ишлатмаслик ҳолатлари ҳам учрайди. Худди шундай, солиқ тұловчининг шахсий кабинети орқали солиқ тұловчилар ҳисоботларини жўнатиши, солищтирма далолатнома олиши, шахсий карточкасини кўриши, солиқларни тұлаши, солиқ органлари билан ёзишмалари олиб бориши ва маълумотномалар олиш имконияти эга, бироқ, шахсий кабинетдан фойдаланишда ҳам юқоридаги муаммоларга дуч келинмоқда.

Шунингдек, ҳисоб-фактуралардан электрон шаклда фойдаланиш ахборот йиғиши сифати ва тезлигини сезиларли даражада яхшилайди, солиқ тұловчиларни текшириш тартибларини соддалаштиради ва тезлаштиради, лекин, ҳисоб-фактураларни электрон шаклда тақдим этиш ўзаро келишув асосида ҳамда уларда мос аппарат ва дастурий таъминот мавжуд бўлган тақдирдагина амалга ошириш мумкин.

Бизнингча, фискал хотирали НКМларни мунтазам қўлланилишини самарали

ташкил этиш мақсадида хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида ўз хавфсизлиги учун фойдаланиб келинаётган видео кузатув воситаларидан фақатгина НКМларни доимий қўлланилишини назорат қилиш нуқтаи назаридан унумли фойдаланиш ва бу борада тегишли норматив-хукуқий ҳужжатларга ўзгартириш киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, янги технологияларни жорий этилиши хизмат кўрсатиш вақтини қисқартириш, электрон солиқ хизматларини ривожлантириш, хизмат кўрсатишнинг эксҳудудий тамойилга ўтиш, солиқ тўловчиларнинг вақтини тежаш каби имкониятларни беради. Маълумотларни қайта ишлаш марказларидаги ҳисоблаш ресурслари ва сақлаш воситаларини бирлаштирилиши солиқ маъмурчилиги сифати ва шаффофлигини оширади. Технологик ечимлар эса солиқ соҳасида коррупцион рискларни ва фирибгарлик ҳаракатларини қисқартиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги "Савдо ва хизмат кўрсатиш соҳасидаги ҳисоб-китоблар тизимиға замонавий ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда ушбу соҳада жамоатчилик назоратини кучайтириш чора-тадбирлари тўгрисида"ги ПФ-5813-сонли фармони. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 07.09.2019 й., 06/19/5813/3708-сон. www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 21 февралдаги "Тошкент шаҳрида онлайн назорат-касса машиналарини қўллаш бўйича тажриба лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўгрисида"ги 150-сонли қарори. ҚҲММБ, 21.02.2019 й., www.lex.uz.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 ноябрдаги "Маҳсулотларни идентификация воситалари ёрдамида маркировка-лаш ва келгусида кузатиш тартибини босқичма-босқич жорий этиш чора-тадбирлари тўгрисида"ги 944-сонли қарори. ҚҲММБ, 23.11.2019 й., www.lex.uz.

4. Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг расмий сайти маълумотлари. www.soliq.uz.

5. Лучинина Е.А. Развитие электронных сервисов налоговой службы. Предложения. Концепции. Перспективы. Налоги и финансы. Санкт-Петербург. № 4/2015.

МИЛЛИЙ ТЎЛОВ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ-РАҚАМЛИ ИҚТISODIЁT ИСТИҚБОЛИ

Курбонов Хасан Останакулович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-24

Аннотация. Уибу тезисда Ўзбекистон миллий тўлов тизимининг институционал тузилиши, ҳуқуқий асосларига оид мулоҳазар келтириб ўтилган. Шунингдек, тезисда ривожланнишининг амалдаги ҳолати таҳлил қилинган. Шу билан бирга, тезисда олиб борилган фикр-мулоҳазарларни умулаштирган ҳолда хуласа ва таклифлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: тўлов тизими, тўлов агентлари, тўлов ҳужжатлари, субагентлар, электрон тўловлар, институционал маркиб

Тўлов тизимларини ривожлантириш бўйича жаҳоннинг технологик жиҳатдан ривожланган мамлакатлари томонидан амалга оширилаётган чора-тадбирлари натижасида соаҳада мисли қўрилмаган ютуқларга эришилмоқда. Хусусан, ана шундай ютуқлардан бири тўлов тизимига блокчейн технологияларини жорий этиш орқали амалга оширилаётган транзакциялар хавфсизлигин таъминлаш ҳамда уларнинг тез суръатларда амалга оширишга эришилмоқда.

Шуларни инобатга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев ўз нутқида бежизга "...инновация - бу келажак дегани. Биз буюк келажагимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсақ, уни айнан инновацион фоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак. Шунинг учун биз Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этдик ва унинг олдига аниқ вазифаларни қўйдик. Бу вазирлик нафақат иқтисодиёт соҳасида, балки бутун жамият ҳаётида энг муҳим лойиҳаларни амалга оширишда ўзига хос локомотив ролини бажаради...", деб таъкидлаб ўтмадилар [1].

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 18 сентябрдаги "Миллий тўлов тизимини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори кучга киритилиб, тўлов тизимини ривожлантирган ҳолда рақамли иқтисодиётни ривожлантиришга замин яратилди. Ушбу қарор ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистонда янги "Ҳумо" миллий тўлов тизими ташкил этилди [2].

Тижорат банклари мазкур янги ташкил этилган тўлов тизимида ишловчи "Ҳумо" карталари эмиссия қилишни ташкил этдилар. Хусусан, АТ Асакабанк томонидан ҳам мазкур тўлов карталари эмиссия қилиниб, мижозларга тақдим этилган ҳолда, янги "Ҳумо" миллий тўлов тизими ривожига ўз хиссасини қўшиб келмоқда. Мутахассисларнинг билдиришича, ҳозирги кунда 51 минг дона "Ҳумо" тўлов картаси муомалага чиқарилган. Шунингдек, жорий йилнинг сентябридан ушбу карталарга "Овердрафт" кредитларни ажратиш жорий қилинмоқда. Мазкур кредит

тури "Асакабанк" мижозларидан ташқари бошқа банк мижозларига ҳам 24 фойиздан юқори фойизда тақдим этилади [3].

Айни кунда "Хумо" миллий тўлов тизими вилоятларда ҳам татбиқ этилмоқда. Бундан ташқари, бугунги кунда республикамизнинг барча вилоятларида банкнинг 27 филиали, 16 та туну кун ишлайдиган 24/7 (бир ҳафта давомида куну тун ишлайдиган) шохобчаси, 70 банкомат ва 98 инфокиоскаси мижозлар хизматида.

Ўзбекистонда ҳам мазкур технологияга асосланган ҳолда электрон тўлов тизимини ривожлантириш бўйича жадал ишлар олиб борилмоқда. Блокчейн - бу алгоритмик ҳодиса ва транзакциялар ҳақидаги ахборотни ишончли сақлаш ва амалларнинг бутунлиги ҳамда ўзгармаслигини таъминлашга қаратилган ахборот тизимиdir [4].

Шу билан бирга блокчейн моҳияти, у ҳужжатни ишончли сақлашга имкон бершида эмас, балки, биринчи навбатда унинг ҳақиқий борлиқда ҳуқуқ ва мажбуриятларнинг ажралмас қисми бўлган фактларнинг темпорал-ҳодисали маълумотлар базаси эканлигидан иборат бўлиб, бу унда ҳужжатларни эмас, балки ҳодисалар ҳақидаги маълумотларни сақлаш лозимлигини англатади.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз банк тизимида амалга оширилган ислоҳотлар қуйидаги имкониятларни яратди:

Замонавий банк ахборот-коммуникация инфратузилмасининг тўлақонли шаклланиши;

Маблағ тўловчи ва маблағ олувчилар ўртасидаги ҳисоб-китобларнинг реал вақт режимида амалга оширилиши;

Тижорат банклари учун тизим харажатларининг камайиши, шунингдек, вакиллик ҳисобварақларидағи бўш пул маблағларидан оқилона фойдаланиш;

Мамлакат тўлов тизимини тўғри ва самарали ташкил қилиниши, мазкур мамлакат иқтисодий ривожланиш стратегияларини белгилаб беради. Шундай экан, тўлов тизими нафақат иқтисодиётни ривожланишига балки, ўша мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига, пул айланиш тезлигини ортишига ва натижада аҳоли турмуш тарзини яхшилашга ҳам замин яратади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Халқ сўзи газетасининг 23 декабрь сони
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 18 сентябрдаги "Миллий тўлов тизимини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори
3. АТБ "Асакабанк" статистик маълумотлари
4. Бердышев, А. В. Об условиях развития банков в цифровой экономике. Проблемы конфигурации глобальной экономики XXI века: идея социально-экономического прогресса и возможные интерпретации. Сборник научных статей. Том второй./Под ред. д-ра эк. наук, проф. М. Л. Альпидовской, д-ра эк. наук, проф. С. А. Толкачева - Краснодар. - 2018. - 395 с.

ХОРИЖ АМАЛИЁТИДА КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИНИ КРЕДИТЛАШНИНГ ИННОВАЦИОН МОДЕЛЛАРИ

Абдувохидов Зафар
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчи

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-25

Аннотация. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал суръатлар билан ривожланишида банкларнинг ўрни катта. Ушбу тезисда тијорат банклари томонидан кичик бизнес субъектларини кредитлашнинг инновацион моделларини жорий этиши бўйича хориж тажрибасига ургу берилган. Илмий тезис якунида олиб борилган таҳлил натижалари бўйича хуносалар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: онлайн хизмат, онлайн кредитлаш, масофавий хизматлар, кредит портфели, ритетл-банк, кредит сокринг тизими

Бугунги кунда юртимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг ривожига катта эътибор қаратилмоқда. Чунки, мамлакатнинг иқтисодий ривожланиши, оиласалар даромади ва уларнинг фаровонлиги, янги иш ўринларининг ташкил этилиши айнан ушбу тадбиркорлик ривожига боғлиқ.

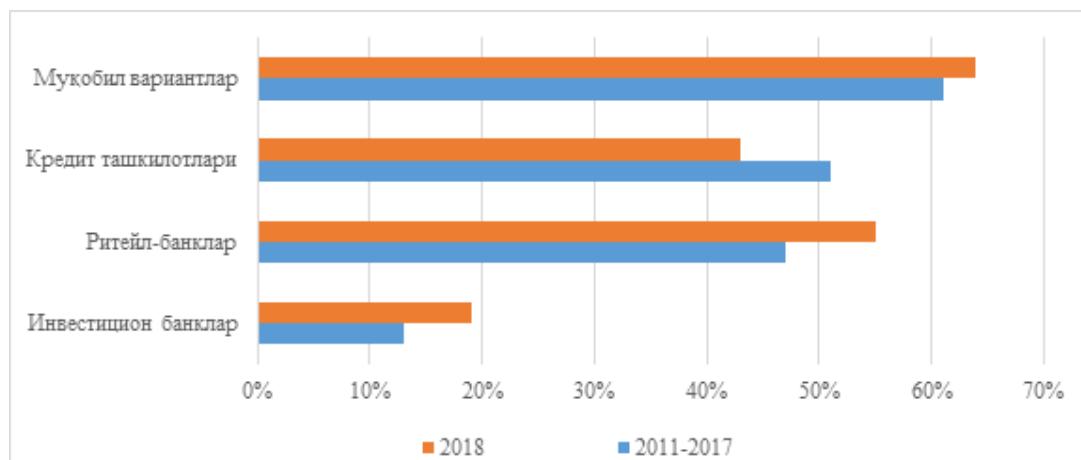
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича "Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти фармони билан қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясида "банк тизимини ислоҳ қилишни чуқурлаштириш ва барқарорлигини таъминлаш, банкларнинг капиталлашув даражаси ва депозит базасини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлиги ва ишончлилигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестиция лойиҳалари ҳамда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни кредитлашни янада кенгайтириш" энг муҳим устувор йўналишлардан бири сифатида белгилаб берилди [1].

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг жадал суръатлар билан ривожланишида банкларнинг ўрни катта, чунки банклар томонидан тадбиркорлик субъектларига ажратилаётган кредитлар орқали иқтисодий тараққиётни таъминлашнинг молиявий-иктисодий-ижтимоий жиҳатлари назарда тутилган.

Хориж амалиётида ҳам банк кредити кичик бизнес учун ташқи капиталнинг асосий манбаи ҳисоблансада, лекин шунга қарамай, бозорда қарз олишининг муқобил шакллари доимо мавжуд бўлган, масалан, банклар учун капитал, шу жумладан, кредит уюшмалари, асбоб-ускуналар лизинги, факторинг маҳсулотлари ва бошқалар (1-расм).

1-расм. Кичик бизнес субъектлари томонидан олинган кредитларнинг жами кредит портфелидаги улушни [2]

Молиявий бозорлар кенг турдаги муқобил моделлари мавжуд - хусусан, кичик бизнес учун кредитларнинг катта сегменти ва дебиторлик қарзларини ва ихтинослаштирилган вертикал кредитлаш янгиликларни сотиб олиш.

Ушбу мақолада биз кичик бизнесни кредитлашнинг инновацион моделларидан бири саналувчи - онлайн кредиторларга эътибор қаратамиз. Ҳозирги ривожланган хориж амалиётида анъанавий банк кредит секторида тахминан 3 фоизга пасайиш кузатилаётган бир пайтда, онлайн кредитлар ҳажми ҳар йили икки баравар кўпаяди. Бу жараёнга Блек ва Страхан [3] АҚШ банк сектори тадбиркорларга бўлган муносабатни ўзгартиришда рақобат ва бирлаштириш сиёсати муҳим рол ўйнаётганлигини кўрсатиб берди. Ҳеч кимга сир эмаски, кичик бизнес субъектлари кредит капиталини қидиришда тобора интернетга кўпроқ мурожаат қилиб бормоқда.

1994 йилда Билл Гейтс истеҳзо билан "Чакана банклар-динозаврлардир" деб айтган эди. Think Tank Computer Корпорацияси бош директори ва FaceCashнинг мобил тўловларни яратувчиси Аарон Гринспан эса шуни таъкидлаган эдики, "Чакана банк хизматларининг бозор тенденциялари ҳозирги ҳолатига асосланиб айтиш мумкинки, 2025 йилга келиб улар йўқ бўлиб кетади ва 2015 йилда мавжуд деярли барча майда ритейл-банклар янги технологияли мослашувчан рақобатчилар билан курашишга мажбур бўладилар" [4].

Бундай тез ўсишда бир неча омиллар муҳим рол ўйнади. Биринчидан, институционал қарз ва инвесторлар нисбатан юқори даромадлилик даражасига эга бўлганлиги сабабли ушбу кредитлаш бозорига жалб қилиндилар.

Масалан, тадқиқотлар шуни кўрсатдики, банк билан узоқроқ муддат муносабатларга эга кичик бизнес корхоналари бошқаларга қарагандан анча паст ставкалар билан кредитлар олади [5]. Баъзи маълумотларга кўра, кичик компанияларга тўғридан-тўғри кредитлашнинг бошқа алтернатив манбалари орқали кредит бериш ҳақиқатдан кичик компания акцияларига инвестиция киритишдан кўра даромадлироқ саналади. Ушбу юқори даромадли инвестицияларнинг баъзилари алтернатив кредитлаш платформалари қабул қилишга тайёр эканлиги катта хавф сифатида баҳоланди. Аммо энг тез ривожланаётган алтернатив онлайн кредитлаш моделлари кичик бизнес учун биринчи навбатда қарз берадиган банклар ва кредитга лаёқатли кичик бизнес номзодларига эътибор қартишга мойил бўлган савдогарлар ўртасидаги бир воқеълик деб қаралади. Бу янги платформалар асосан

қидирилаётган паст-идеал бизнес моделларига қаратылған, улар яхшироқ маҳсулот қидирадилар, лекин банкдан қарз олиш учун ариза беролмайдилар.

Хулоса қилиб айтиш мүмкінки, ривожланаётган мамлакатларда онлайн-банк бозори кичик бизнесни кредитлашнинг анъанавий усуулариға эътибор бермай, ўсишда давом этмоқда. Бу шундай тартибга солиш органлари учун янги имкониятлар ва шу билан бирга хавфларни келтириб чиқаради.

Фойдаланилған адабиёттар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ги фармони. //Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами. - Тошкент, 2017. - № 6 (766). - 32-б.
2. www.bankcreditcard.org
3. Black S. E. and Strahan P. E. "Entrepreneurship and Bank Credit Availability". Journal of Finance. 57. P. 2807-2833, 2002.
4. Feldman, R. (1997). 'Banks and a big change in technology called credit scoring.' The Region, Federal Reserve Bank of Minneapolis, September, pp. 19-25.
5. Berger, A. and De Young, R. (2001). 'The effects of geographic expansion on bank efficiency.' Journal of Financial Services Research, vol. 19, forthcoming.

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ КРЕДИТ ПОРТФЕЛИНИ ПРОГНОЗЛАШТИРИШ МОДЕЛЛАРИ

Бобоназаров Жонибек Бобомуротович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчи

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-26

Аннотация. Ушбу тезисда Халқ Банки кредит портфели маркибий тузилишини мақбуллаштириши бўйича муаллифнинг фикр ва мулоҳазалари келтириб ўтилган. Шунингдек, кредит портфели маркибий тузилишини Марковең модели асосида мақбуллаштириши Халқ Банки мисолида асослаб берилган. Бундан ташқари, Марковең моделининг кредит портфелини диверсификация қилишдаги афзалликларига тўхталиб ўтилган. Илмий тезис якунида олиб борилган таҳлил натижалари бўйича хуносалар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: Марковең модели, кредит портфели, диверсификация, оптималлаштириш, моделлаштириш, актив, даромадлилик

Кредитлаш фаолияти тижорат банкларининг муҳим фаолият йўналишларидан бири ҳисобланиб, ундан самарали фойдаланиш банклар молиявий барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Бу эса ўз навбатида тижорат банкларининг кредитлаш амалиётини доимий таҳлил қилиб, такомиллаштириб боришни тақозо қиласди.

Тижорат банклари фаолиятининг инвестицион жараённи жадаллаштиришдаги роли борасида президентимиз Ш.Мирзиёев "Банк инвестиция фаолиятига ўз маблағлари билан бирга, ташқаридан молиялаштириш манбаларини жалб этиш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиши керак" деб таъкидлаб ўтган эдилар [1].

Юртбошимиз таъбири билан айтганда, бу борада замонавий банк хизматларини ривожлантириш ва банк хизматларини оммаболлигига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Ўзбекистон Президентининг 2017 йил 7 февралдаги фармони билан қабул қилинган "2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси"да ҳам "банк тизимини ислоҳ қилиш, банклар депозит базасининг капитализациясини чукурлаштириш ва барқарорлигини ошириш, уларнинг молиявий барқарорлигини ва ишончлигини мустаҳкамлаш, истиқболли инвестицион лойиҳалар ҳамда кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларини кредитлаштиришни янада кенгайтириш" вазифаси белгилаб берилган [2].

Ҳар қандай фаолиятдагидек банк фаолияти ҳам мавжуд маблағларни энг кам хатар асосида жойлаштириб юқори даромад олиш имкониятига эга бўлишни кўзда тутади. Юқори даромад олиш эса ўз навбатида банклар олиб борадиган операцияларнинг хатарлилик даражасини оширади, чунки банклар асосан четдан жалб қилинган ресурслар билан ишлайдилар. Улар бир томондан ўз акциядорлари олдида жавобгар бўлсалар, иккинчи томондан, ўз маблағларини ишониб топширган

ва банк хизматларидан фойдаланаётган мижозлар олдида мажбуриятта эгадирлар. Шу сабабли, тијорат банклари бошқа хўжалик субъектларига қараганда бир неча баробар юқори хатар билан фаолият кўрсатадилар.

Тијорат банклари портфелини оптималлаштириш учун иқтисодчи олимлар бир қанча эконометрик моделлардан фойдаланиб келишган. Ана шундай моделлардан энг кенг қўлланадиган модел Марковец моделидир.

Кредит портфелини оптималлаштириш бўйича Марковец модели қўйидагicha [3]:

$$\left\{ \begin{array}{l} \min \sum_{i=1}^n b_{ij} x_i x_j, b_{ij} = \text{cov}(R_i R_j) \\ \sum_i^n x_{ij} = 1 \\ \sum x_i m_i = m_p \end{array} \right. \quad (1)$$

Бу ерда x_i ва x_j - портфелда икки йўналиш бўйича ажратилган кредитларнинг улушлари;

b_{ij} - ҳар икки йўналиш бўйича аниқланган коварлик (портфель риск даражаси) кўрсаткичлари.

Шунингдек, Марковец моделида портфел риск даражаси ва портфел даромадлилик даражаси ўртасида кучли корреляцион боғлиқлик мавжудлигини ҳам кўрсатиб берди. Хусусан, агар умумий кредит портфели даромадлилик даражаси ортиши натижасида портфелнинг дисперсия кўрсаткичи ҳам ортиб боради.

Мазкур модельнинг афзаллиги шундаки, унинг ёрдамида банк портфелнинг даромадлилиги даражасини максималлаштириш билан биргаликда, портфелнинг рискка тортилганлик даражасини ҳам баҳолаш имконининг мавжудлиги саналади.

Мазкур модельдан, шунингдек, қимматли қоғозларга инвестиция киритишда, венчурли фондалар ҳамда бошқа инвесторлар томонидан ҳам кенг қўлланиб келинади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга мурожаатномаси
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти фармони ПФ-4947 сонли фармони
3. Шапкин, А.С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций: Монография. М.: Издательско-торговая корпорация "Дашков и К", 2013, 544 с.

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ТЎЛОВ ТИЗИМИНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ РИВОЖЛАНТИРИШ АСОСЛАРИ

Курбанов Ҳасан Останакулович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчи

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-27

Аннотация. Ушбу тезисда Ўзбекистон миллий тўлов тизимининг институционал тузилиши, ҳуқуқий асосларига оид мулоҳазар келтириб ўтилган. Шунингдек, тезисда ривожланишининг амалдаги ҳолати таҳлил қилинган. Шу билан бирга, тезисда олиб борилган фикр-мулоҳазарларни умулаштирган ҳолда хулоса ва таклифлар келтириб ўтилган.

Калим сўзлар: тўлов тизими, тўлов агентлари, тўлов ҳужжатлари, субагентлар, электрон тўловлар, институционал таркиб

Мамлакатимизда ислоҳотларни амалга оширишнинг ҳозирги даврида, иқтисодиётнинг либераллашувини янада ошириш, давлатнинг иқтисодиётга аралашувини камайтириш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда. Мазкур олиб борилаётган ислоҳотлар, шунингдек, банк тизимини ривожлантириш, барқарорлигини янада ошириш, банклар ўртасида соғлом рақобат муҳитини шакллантириш, миллий тўлов тизимини ривожлантириш каби муҳим йўналишларни ҳам қамраб олмоқда.

Олиб борилаётган ислоҳотлар доирасида миллий тўлов тизимини янада ривожлантириш бўйича қатор чора-тадбирлар амалга оширилмоқда, мазкур тизим субъектлари ўртасидаги муносабатларни тартибда солиш бўйича меърий-хуқуқий асослар тақомиллаштирилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг 01.11.2019 йилдаги "Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида" Қонуни қабул қилинди.

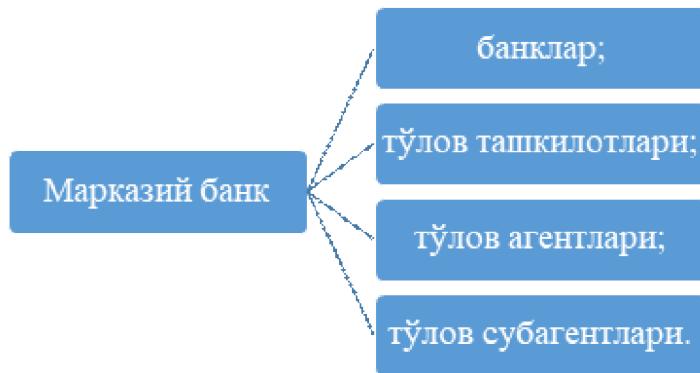
Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида "...банк тизими рақамли технологияларни қўллаш, янги банк маҳсулотларини жорий этиш ва дастурий таъминотлар бўйича замон талабларидан 10-15 йил орқада..."[1] эканлигини афсус билан таъкидлаб ўтдилар. Президентимиз томонидан таъкидланган камчиликлар тўлов тизимида кузатилаётганлиги мазкур соҳани ривожлантириш нақадар долзарблик касб этишини кўрсатмоқда.

Миллий тўлов тизимини ривожлантириш энг муҳим омилларидан бири тизим институционал тузилишининг ривожланганлиги билан аҳамиятлидир. Шуни инобатга олган ҳолда, Ўзбекистон Республикаси Марказий банки мамлакат тўлов тизимини ташкил этади ва бошқаради, нақд пулсиз ҳисоб-китобларнинг барча субъектлар учун мажбурий шаклларини ва ҳужжатлар турини белгилайди ва ташкил этади, электрон тўловларни амалга оширишни ташкил этади, шунингдек, тўловларни амалга ошириш бўйича юзага келадиган хатарларни олдини олиш бўйича зарур тадбирларни ишлаб чиқади ва тўловлар хавфсизлигини таъминлайди.

Тўлов тизимини ташкил қилиш амалиётида тижорат банклари банклараро тўлов

тизимларининг асосий иштирокчилари ҳисобланади.

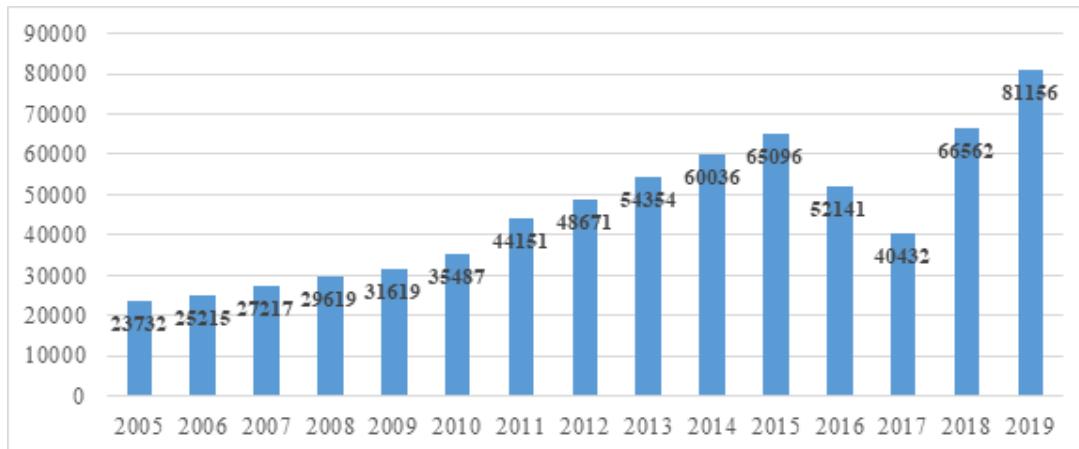

1-расм. Ўзбекистон Республикаси тўлов тизимиning институционал тузилиши [2]

Ўзбекистон Республикаси тўлов тизимиning институционал тузилиши Марказий банк, тижорат банклари, тўлов ташкилотлари, тўлов агентлари, тўлов субагентларидан таркиб топган (1-расм).

Банклараро тўлов тизими Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг шахсий мулки ҳисобланади. Республикаизда охирги йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг банклараро тўлов тизими орқали банк ўтказмаларининг сони ва ўтказилаётган маблағларнинг ҳажми ортиб бориши натижасида тўлов тизими айланмасининг бекиёс даражада ўсиши, ҳамда тўлов тизими ичида пул маблағларининг бир жойдан иккинчи жойга тез ўтказилиши таъминланмоқда.

Бунинг исботи сифатида қўйидаги маълумотларни келтирамиз.

2-расм. 2005-2019 йилларда Марказий банкнинг банклараро тўлов тизими орқали амалга оширилган транзакциялар сони, минг дона [3]

2005-2019 йиллар давомида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг банклараро тўлов тизими орқали ҳисоб-китоб ҳужжатлари ёрдамида ўтказилган транзакциялар сони йилдан йилга ошиб бориб, 2019 йил эса 81 млндан ошиб кетди, бу кўрсаткич таҳлил қилинаётган давр ичида деярли 4 баробар, биргина ўтган 2018 йилга нисбатан эса 21,9 фоизга ўстган. Республика молия-банк тизимида амалга оширилаётган изчил ислоҳотлар, жорий этилаётган янги воситалар, хизмат турлари, банк назоратининг такомиллашаётгани унинг барқарорлигини таъминлаб, иқтисодий фаолликни жадаллаштириш ва аҳолининг турмуш даражасини

оширишдаги рағбатлантирувчи ролини янада кенгайтиришга хизмат қилмоқда.

Хулоса ўрнида қуйидаги фикларларни келтириб ўтиш миллий тўлов тизимини ривожлантириш соҳасида қуйидаги вазифаларнинг бажарилиши талаб қилинади:

интернетдан фойдаланиб савдо қилувчи нуқталарни тизимларни кўп айтириш;

электрон тўлов тизимини амалга оширишда қонунийликни таъминлашни кучайтириш, хусусан, пластик карточкалар билан ҳисоб-китобларда кучайтириш;

тўлов терминаллари билан жиҳозланган савдо ва хизмат кўрсатиш корхоналар устидан масъул шахслар жавобгарлигини ошириш, янада кенгроқ тушунтириш ишлари олиб бориш, жойларда терминаллар сонини кўпайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси, "Халқ сўзи" гахетаси, 2020 йил 27 январь
2. Ўзбекистон Республикасининг 01.11.2019 йилдаги "Тўловлар ва тўлов тизимлари тўғрисида" Қонуни, www.lex.uz
3. Ўзбекистон Республикаси марказий банкининг статистик бюллетени, 2018-2019 йиллар учун, www.cbu.uz

БАНК ФАОЛИЯТИНИ УМУМБЕЛГИЛАНГАН УСЛУБЛАРИ АСОСИДА БАҲОЛАШ АМАЛИЁТИ: CAMELS МОДЕЛИ

Маматмурадов Шерзод Раббимулович
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчи

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-28

Аннотация. Мазкур тезисда айнан шу долзарбликдан келиб чиқиб, банк фаолиятини баҳолаш услубиёти билан яқиндан танишиб чиқилган. Шунингдек, ушбу тезисда қўлланилаётган таҳлил усуллари бўйича олиб борилган тадқиқотлар билан танишиб чиқилиб, уларда илгари сурилган мuloҳазалар билан яқиндан танишитириб ўтилган. Бундан ташқари, мавжуд қўлланилаётган услубларнинг мавжуд устунлик ва камчиликлари тўғрисида мuloҳалар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: банк ликвидлилиги, капиталлашув, CAMELS, моделлашириши, актив, даромадлилик, капитал етарлилиги, ризк, банк назорати, захира капитал

Мамлакатимизда сўнгги йилларда иқтисодий ислоҳотларнинг амалга оширилиши банк тизимининг молиявий барқарорлигини янада мустаҳкамлашга хизмат қўймоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли "2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришни бешта устувор ўёналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси" ва 2017 йилнинг 2 сентябрдаги ПФ-5177-сонли "Валюта сиёсатини либераллашириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлари тўғрисида"ги фармони [1], Президентимизнинг 2017 йил 13 сентябрдаги "Пул-кредит сиёсатини янада такомиллашириш чоратадбирлари тўғрисида"ти ПҚ-3272-сонли қарори банкларнинг моливий барқарорлигини мустаҳкамлашда базавий асос яратди.

Ушбу амалга оширилган чора-тадбирлар натижаси ўлароқ тижорат банклари фаолияти самрадорлигини оширилишига эришилмоқда. Банк тизимини ривожлантиришнинг кейинги босқичи эса уларнинг фаолиятини умумбелгиланган мезонлар асосида баҳола мавжуд камчиликларни аниқлаган ҳолда уларни бартараф этиш вазифаси ёзибди. Мазкур мақолада айнан шу долзарбликдан келиб чиқиб, банк фаолиятини баҳолаш услубиёти билан яқиндан танишиб чиқиш режалаштирилган.

Банк хизматлари бозорининг қўп субъектларига Банк фаолияти таҳлили муҳим аҳамиятга эга, шунинг учун банк фаолитятини баҳолаш учун қўйидаги кўрсаткичлар гуруҳлари ажратилади [2]:

- капиталнинг етарлилиги;
- ликвидлик;
- пассивлар сифати;
- активлар сифати;
- рентабеллик.

1-расм. Тижорат банклари фаолиятини иқтисодий таҳлил қилиш усуллари [3]

Тадқиқотчилар томонидан тижорат банкининг самарадорлигини баҳолаш учун кўплаб иқтисодий таҳлил усуллари фойдаланилган. А.В. Бондаренко банк фаолияти самарадорлигини таҳлил қилиш усулларининг қуидаги таснифини таклиф этади (1-расм).

Бугунги кунда банкнинг молиявий барқарорлигини баҳолашнинг кўплаб усуллари мавжуд. Мазкур усуллардан энг кенг қўлланиладиган услубиёт CAMELS усули саналади.

CAMELS ёки тавсифловчи модели усули. Бу АҚШнинг учта асосий банк назорати институтлари: Федерал Резерв Тизими, Валюта ва Федерал депозит сувурта корпорацияси, шунингдек, Thomson Financial BankWatch жаҳон рейтинг агентлигининг расмий рейтинг (1979 йилдан) баҳолаш услубиётидир.

CAMELS методологияси иерархик тузилишга эга бўлиб, унда банкнинг умумий ишончлилиги олтида асосий таркибий қисмга бўлинади:

- C (capital adequacy) - капиталнинг етарлилиги
- A (asset quality) - активларнинг сифати.
- M (management) - менежмент (бошқарув) сифати.
- E (earnings) - даромад.
- L (liquidity) - ликвидлик
- S (sensitivity to risk) - хатар (риск)га нисбатан сезгирилик. [4].

CAMELS рейтинг тизимига кўра, ҳар бир банкка олтида компонент бўйича рақамли рейтинг берилади ва ушбу компонентларнинг ҳар бири учун рейтинг асосида ҳар томонлама баҳо белгиланади. Рейтинг тизимининг ҳар бир таркибий қисми беш балли шкала бўйича баҳоланади, бу ерда "1" баҳоси энг юқори ва "5" баҳоси энг паст ҳисобланади. Банкнинг ҳар томонлама рейтинги қуидаги мезонлар бўйича аниқланади:

- "1" баҳо - банкнинг аҳволи "кучли";
- "2" баҳо - банкнинг аҳволи "барқарор";
- "3" баҳо - банкнинг аҳволи "қониқарли";
- "4" баҳо - банкнинг аҳволи "зайф, оғир";
- "5" баҳо - банкнинг аҳволи "қониқарсиз".

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ушбу методикага мувофиқ қуйидагиларни айтишимиз мүмкін:

CAMELS техникаси кўрсаткичлар жиҳатидан жуда ноқулай ва ҳисоблаш қийин;

баъзи кўрсаткичлар бир-бирига зид келади, бу эса банкнинг молиявий барқарорлигини баҳолашда қийинчилик туғдиради

умумий вазиятга аниқ баҳо бериш қийин, чунки ушбу баҳолашнинг таърифларида аниқ чегаралар йўқ.

Хулоса қилиб айтишимиз мүмкінки, ҳақиқатан ҳам тижорат банкининг молиявий барқарорлигини баҳолаш учун турли хил кўрсаткичлар ва методологиялар жуда кўп, аммо банклар ва юридик ташкилотлар ва хусусий мижозлар фойдаланиши мүмкін бўлган тижорат банкининг молиявий барқарорлигини баҳолашнинг оддий методологиясини ишлаб чиқиш масаласи ҳали ҳам мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти фармони ПФ-4947 сонли фармони
2. Татаринова Л.В. Критерии оценки финансовой устойчивости коммерческого банка с позиции субъектного состава рынка. Известия Иркутской государственной экономической академии (Байкальский государственный университет экономики и права). № 3, 2013.
3. Бондаренко А.В. Оценка финансовой устойчивости крупнейших российских банков с использованием модифицированной методики CAMEL // Проблемы современной науки и образования, 2016. № 28. С. 60-67.
4. Лопатина Т.В., Костромина Д.А. Анализ финансовой устойчивости банка / / Научное сообщество студентов: междисциплинарные исследования: сб. ст. по мат. II междунар. студ. науч.-практ. конф. № 3.

НАРХЛАР БАРҚАРОЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ БЎЙИЧА МАРКАЗИЙ БАНКНИНГ ИНФЛАЦИЯНИ ТАРГЕТЛАШ СИЁСАТИ

Хамраев Элдор
Узбекистан Республикаси БМА тингловчиси

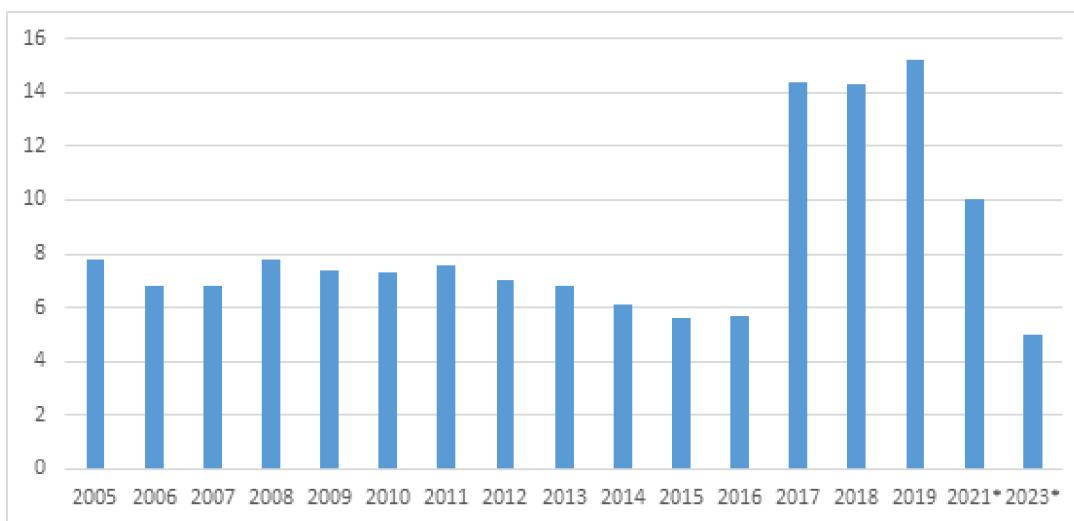
http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-29

Аннотация: Тезисда Марказий банкнинг валюта курси барқарорлигини таъминлаш, бу вазифа доирасида Марказий банк томонидан қўлланилладиган интервенция амалиётлари таҳлилига тўхталиб ўтилган. Шунингдек, сўнги йилларда Ўзбекистонда валюта сиёсатини либераллаштириши бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Калим сўзлар: интервенция, валюта савати, инфляцияни таргетлаш, монетар, депозит, конюнкътура, қайта молиялаш ставкаси.

Барчамизга маълумки, нархлар иқтисодий барқарорликнинг энг асосий кўрсаткичларидан бири бўлиб, унинг барқарорлашуви мамлакат иқтисодий барқарорлигини кўрсатиб туради. Шуни инобатга олган ҳолда мамлакатимизда нархлари барқарорлинни таъминлашга ҳукумат алоҳида эътибор қаратиб келмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Олий Мажлисга Мурожаатномасида қуйидагича таъкидлаган: "Аввало, инфляцияни жиловламасдан туриб, макроиқтисодий барқарорликка эришиш мумкин эмас. Жаҳон тажрибасини пухта ўрганиб, халқаро эксперктларни жалб этган ҳолда, монетар сиёсатни такомиллаштириш ва нарх-наво барқарорлигини таъминлаш концепциясини ишлаб чиқишимиз зарур" [1].

1-расм. 2005-2019 йилларда инфляция даражаси ва прогноз кўрсаткичлари [2]
Юқоридаги расм маълумотларидан кўриш мумкинки, сўнги йилларда инфляция

даражаси ортиб борган ва 2019 йилга келиб 15,2 фоизга етган. Бироқ кейинги йилларга мўлжалланга стратегик дастурлар доирасида уларни 5 фоизгача тушириш белгиланган.

Маълумки, Ўзбекистон? Республикаси Президентининг 2019 йил 18 ноябрдаги ПФ-5877-сонли "Инфляцион таргетлаш режимига босқичма-босқич ўтиш орқали пул-кредит сиёсатини такомиллаштириш?тўгрисида"ги фармонига мувофиқ, илгор хориж тажрибасига таянган ҳолда, инфляцион таргетлаш режимини жорий этиш учун Ўзбекистон Республикаси Марказий банки ва Вазирлар Маҳкамасининг қуидаги йўналишларга қаратилган мувофиқлаштирилган тайёргарлик ишларини амалга ошириш вазифаси қўйилди [3]:

- инфляциянинг номонетар омиллари ролини босқичма-босқич пасайтириш, шу жумладан, тарифларни тартибга солишни ислоҳ қилиш, иқтисодиётнинг реал секторида таркибий иқтисодий ислоҳотлар самарадорлигини таъминлаш ва ички бозорни истеъмол товарлари билан тўлдириш;
- Марказий банкнинг макроиқтисодий таҳлил ва коммуникация сиёсати сифатини ошириш;
- регуляторнинг кредит бозорига самарали таъсир этишини таъминлаб берувчи, пул бозорини тартибга солишнинг янги инструментларини жорий этиш.

Хуроса ўрнида айтиш мумкинки, инфляцион таргетлашдан пул-кредит сиёсатининг индикатори сифатида фойдаланиш учун иккита шароит мавжуд бўлиши лозим. Биринчидан, Марказий банк мустақил пул-кредит сиёсатини амалга ошириш имкониятига эга бўлиши лозим. Марказий банк ҳукумат мақбул деб ҳисоблаган инфляция даражасига эришиш учун монетар инструментларни эркин танлаш ҳуқуқига эга бўлиши лозим. Иккинчидан, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи индикатор сифатида танлаб олиниши учун иш ҳақининг ўсиши, аҳоли бандлиги даражаси ва алмашув курси бўйича мақсадли кўрсаткичлар белгиланмаслиги лозим. Бу эса, ўз навбатида, Марказий банкка инфляциянинг мақсадли кўрсаткичини таъминлаш учун монетар инструментлардан эркин ва тўлиқ фойдаланиш имконини бермайди. Натижада, пул-кредит сиёсатининг тактик мақсадларининг мазмунида икки ёқламалик, қарама-қаршилик юзага келади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, 2020 йил 24 январь.
2. Статистик бюлетењ. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки, 2020 йил.
3. Ўзбекистон? Республикаси Президентининг 2019 йил 18 ноябрдаги ПФ-5877-сонли "Инфляцион таргетлаш режимига босқичма-босқич ўтиш орқали пул-кредит сиёсатини такомиллаштириш?тўгрисида"ги фармони

ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ФАОЛИЯТИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИСТЕЙМОЛ КРЕДИТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ: СБЕРБАНК ТАЖРИБАСИ

Умид Арипбаев
Ўзбекистон Республикаси БМА тингловчиси

http://dx.doi.org/10.26739/conf_05/05/2020-30

Аннотация: Тезисда муаллиф Сбербанкнинг кредит маҳсулотларини рақамлаштириш шароитида қарз олувчиilar - жисмоний шахслар билан ишилаш алгоритмини аниқлаш ва схематик тарзда кўрсатиб ўтган. Сбербанкнинг истеъмол кредити бериш соҳасидаги фаолиятини замонавий Россияда ўз бизнесини мустаҳкамлаш ва банк фаолиятини рақамлаштиришга асосланган ҳолда баҳолаган.

Калит сўзлар: истеъмол кредит, геймефикация, кредит портфели, мобил-банкинг, автоулов, кредит таҳлили

Сўнгги йилларда глобал дунёда рақамлаштириш ривожланиши туфайли мутахассислар молиявий хизматларга бўлган истеъмол эҳтиёжининг ривожланишидаги асосий тенденцияни таъкидлайдилар - бу Интернет-тижоратнинг ривожланиши, шунингдек, молиявий банк хизматларини ўз ичига олган онлайн платформалар атрофида экотизим ривожланишидир. Шу муносабат билан банклар банк маҳсулотларини яратиш жараёнида рақамлаштиришнинг тўртта асосий йўналишини ишлаб чиқишига даъват этилади [1]:

(1) тижорат банкининг мижозлари, ҳамкорлари ва ходимлари билан мулоқот қилиш;

(2) молиявий вазиятни ва мижознинг психологияк турини, уларнинг афзалликларини ва турмуш тарзини (сунъий ақл технологиясидан фойдаланишга асосланган), таклифларини чуқурроқ шахсийлаштириш учун таҳлил қилиш: маҳсулотнинг ўзига хос дизайнidan унинг мазмунигача (турли мақсадлар учун қарз бериш-ипотека, саёҳат, таълим ва бошқалар) ва хизмат кўрсатиш тарифларигача;

(3) мобил телефон дастурлари ва шунга ўхшаш бошқа технологияларга ўтказилиши мумкин бўлган, банкнинг самарадорлигини ошириш учун унинг фаолиятига путур этказмасдан паст даражадаги хатарларни, тақориб жараёнларни автоматлаштириш учун;

(4) ижтимоий маркетинг ва кродсоурсинг ёки "рақамли йўналтирилган бизнес моделлари" каби банк маҳсулотлари ва бизнес моделларида инновацияларни ривожлантириш.

Сбербанкнинг универсал классик Банк сифатида асосий фаолияти корпоратив ва чакана банк операциялари бўлиб, улар мижозларнинг маблағларини ўз номидан ва ўз маблағлари ҳисобига жойлаштиришни ўз ичига олади.

Россия банки маълумотларига кўра, 01.01.2018 йил ҳолатига Россия банк тизими умумий активларининг 28,9% ини Сбербанк ташкил этди, банк 151 млн. мижозга

хизмат күрсатган, шундан 134,7 млн. киши Россия худудига тұғри келмоқда. Россияда барча банк мижозларидан 132,7 миллион хусусий мижозлар - Сбербанк мижозлари, шу жумладан, 86.2 миллион фаол мижозлар (Россия аҳолисининг 60%) - ўтган уч ой ичида камида бир битимни амалга оширган мижозлар, шунингдек, 2,1 миллион фаол корпоратив мижозлардир. Шунингдек, жисмоний шахсларга берилгандык кредитларнинг 40,5% ини Сбербанк хиссасига тұғри келмоқда [2].

2018 йилда жисмоний шахсларга кредит бериш 18 та дастур бўйича, шу жумладан кредит карталари ва таълим кредити бўйича - 1 та дастур бўйича, истеъмол кредитлари бўйича - 5 та, қайта молиялаш - 2 та, ипотека - 6 та ва автомобиль кредитлари - 3 та дастур бўйича амалга оширилди. Бундай турли хил Сбербанк дастурлари жисмоний шахслар учун, мижозларга Сбербанк жисмоний шахслари учун муайян банк шартларидан келиб чиқсан ҳолда ўзлари учун энг қулай турни танлаш имкониятини берди [2].

Банклар, ўз навбатида, мавжудлик нуқталарини жисмоний ривожлантирган ҳолда мижозлар базасини кенгайтириш бўйича сезиларли тежамкорликни таъминлайди. Мижоз тўғрисида кенг ва хилма-хил маълумотларга эга бўлган банк, нафақат кредит ёки депозит каби анъанавий банк хизматларини сотиш, балки банк хизматлари тизимини ривожлантириш орқали - СМС-хабарномалар, автоуловлар ва бошқа шахсий тижорат қўшимча даромад манбаларини шакллантириши мумкин. Геймификация элементлари банк соҳасида фаол ривожланмоқда. Энг оддий маънода геймификация - ўйин механикасини ҳар хил ўйин бўлмаган жараёнларига киритиш тамойилидир. Ушбу инновацион тамойилнинг марказида мунтазам равишда ҳаракат қилиш қобилияти бор. Унинг банк бизнесидаги гояси мижозларнинг эътиборини жалб қилиш, тайёрлаш ва сақлаш учун ўйин дизайнни, элементлари ва бошқа таркибий қисмларидан фойдаланишdir.

Геймификация мижознинг қизиқиши ва эътиборини жалб қилиш учун ишлатилиши мумкин, шу билан уни ўзига ва унинг маҳсулотларига "жалб қилиш" мумкин [3]. Мисол учун, Сбербанқдан "Спасибо" лойиҳаси - бонусларни олиш ва харидларнинг бир қисмини тўлаш қобилияти кредит карталаридан фойдаланишга қизиқишини оширади - тегишли хизматлар орқали амалга оширилади.

Сбербанк томонидан мижозларга бир қатор онлайн турдаги хизматларни таклиф қилиб келмоқда. Улар қаторига "Спасибомания", "Империя спасибо" кабиларни мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

Натижада банк маҳсулотларини рақамлаштириш ва геймификациялаш шароитида мижозларга хизмат кўрсатиш босқичлари ва таҳлил вақти сезиларли даражада камаяди.

2012 йилдан 2015 йилгача бўлган даврда "Сбербанк Онлайн, R-Style Softlab томонидан ишлаб чиқилган масофавий банк хизматлари (ДБО- МБХ - масофалии банк хизмати) тизимида Personal Financial Management (PFM ёки Шахсий молиявий менежмент тизими) - шахсий молиявий менежмент тизимини бошқаришни ишга тушириш лойиҳаси муваффақиятли амалга оширилди. 2013 йил охирида Сбербанк онлайн веб - иловасида, бир йил ўтгач - iOS, Android и Windows Phone платформалари учун мобил иловада функционал ишга туширилди.

Лойиҳа давомида R-Style Softlab мутахассислари мижозларнинг молиявий операциялари тўғрисидаги архив маълумотларини олиш учун процессинг маркази билан тўгридан-тўғри интеграцияни амалга оширилар. Ушбу интеграциянинг

бир қисми сифатида кейинги даврда мижоз томонидан PFM функционалидан фойдаланилганда, молиявий операциялар түгристедеги маълумотлар янгиланади. Олинган маълумотларни таҳлил қилиш ва харажатларни тоифалар бўйича операцияларни автоматик равишда тарқатиш механизми ишлаб чиқилган.

Юқоридагиларга асосланиб, Сбербанкнинг жисмоний шахсларга истеъмол кредити бериш соҳасидаги фаолияти жуда мураккаб, аммо банк технологияларини рақамлаштириш, шунингдек Сбербанк гуруҳи доирасида банкларнинг ўзаро ҳамкорлигига яхши ташкил этилган жараёндир.

Шундай қилиб, Сбербанк гуруҳи ва банк маҳсулотларини рақамлаштириш ўртасидаги синергия натижасида юқоридаги алгоритмни амалга ошириш орқали Сбербанкдаги шахсларга кредит беришни ташкил қилишни такомиллаштириш билан бирга, Банк Россия банк бозорида жисмоний шахсларни кредитлаш сегментида етакчи бўлиб қолмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Алпатова Э.С., Валиева Л.М. Оценка эффективности потребительского кредитования в региональном коммерческом банке (по данным ООО "КАМКОМБАНК") и совершенствование механизма его организации // Научное обозрение. Экономические науки. 2016. № 2. С. 12-19.
2. Годовой отчет ПАО Сбербанк за 2018 год. М.: Сбербанк, 2017. 393 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.sberbank.com/common/img/>
3. Никитина Т.В., Гальпер М.А., Лучко А.Д. Проведение цифровизации в розничном банковском бизнесе (на примере практики Сбербанка) // Известия Санкт-Петербургского государственного экономического университета. 2018. № 5 (113). С. 71-75.

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ: ЗАМОНАВИЙ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР ВА РИВОЖЛАНИШ
ОМИЛЛАРИ МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ
- АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯНИНГ
МАТЕРИАЛЛАРИ ТҮПЛАМИ**

1-қисм | Частъ-1 | Part-1

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000